
UNIVERSITY
OF DEBRECEN
FACULTY OF
HEALTH
NYÍREGYHÁZA



ACTA
MEDSOC
VOLUME 3.
2012

Korunk válsága és feladataink

Berényi Dénes †

akadémikus

Abstract. The crisis of our age.

When discussing the present world economic crisis not only do we ask whether it exists but rather how large it is. Even scientists examining and taking a closer look at the nature of the crises do not necessarily share the same opinion on the essence of the crisis; what mechanism triggered and strengthened it, what impact it might have, and most important of all what could be done against it. The study introduces the two most important interpretation frames: a crisis generated by the global capital and a crisis generated by the modern people's disillusion.

Keywords: economic crisis, global capital mechanism, modern people's disillusion

DOI: 10.19055/ams.2012.3/4-5/1

Ma már közhelynek számít, hogy korunk, társadalmunk különböző válságok között őrlődik: válságban van a gazdaság, az ipar, a nyersanyagellátás, az erkölcs, a társadalom és az individuum, stb., stb. Talán azt lenne hirtelen nehéz megmondani, hogy az élet melyik területe nincs ma válságban.

Mindennek hatalmas irodalma van. Legalábbis az elsők között volt ezen a területen a Római Klub jelentése „A növekedés határai”-ról szól (Meadows et al. 1972), amely rámutatott a Föld véges erőforrásaira. Ezt követték további jelentései és tőle függetlenül szinte megszámlálhatatlan további kiadványa a „válságirodalomnak”, amelyek különböző szempontokból közelítik meg a kérdést. Csak példaképpen említek meg néhányat. Egyike a legismertebbeknek Korten (1996) könyve „A tőkés társaságok viláгурalmáról”. A hatalmas „választékban” vannak azután a talán kevésbé radikálisok (Giddens 2000; George 2009) és radikálisabbak (Martin és Schumann 1998) és - ha egyáltalán lehet így osztályozni ezeket a műveket -, köztük

talán a „legvégsőbbekig” elmenő Viviane Forrester (1998) „Gazdasági horror” című könyve. Itt kell megemlítenünk Huntington (1998) széles körben nagy port felkavart művét is. Még hosszan lehetne folytatni a felsorolást. Érdekes módon még Soros György (1999) is beállt ebbe a sorba.

Nézzük hát meg, hogy miről is van tulajdonképpen szó, kiindulásképpen vegyük a világ megosztottságát. „... a többségi világ lakosai naponta 30 millió dollárt fizetnek a gazdag országoknak adósságtörlesztés címén, miközben több millió állampolgárunk a legnagyobb nyomorban él.” „... arra kényszerítik az adósokat, hogy olyan szociális programokra szánt közkiadásokat csökkentsenek, mint az oktatás, az egészségügy és a foglalkoztatás, mert az ilyen megszorítások elsősorban a szegényeket sújtják.” „Minden évben dollár milliárdokat költenek bonyolult biotechnológiai kutatásokra, hogy ritka genetikai rendellenességeket azonosíthassanak és gyógyítsanak, hogy kutatásokat végezzenek a génterápia és az összejt alkalmazásának területén, valamint az öregedési folyamat lelassítása érdekében. Ugyanakkor a szegény országokban gyermekek százezrei halnak meg olyan betegségekben, amelyek minimális orvosi technológiával könnyen kezelhetők lennének. Gyermekek vakulnak meg örökre néhány centet érő A-vitamin híján.” - írta *John Stott* abban a könyvében, amelyik 2009-ben magyarul is megjelent (Stott 2009).

Ehhez hasonlóan fogalmaz *Jean Ziegler* (2009), aki kétségtelenül a legradikálisabbak közé tartozik a szóban forgó körben. Könyve bevezetőjében nem rejti véka alá: „Szándékom, hogy könyvem fegyverül szolgáljon ... a harcban.” Nem csoda, hogy harcra buzdít, hiszen a könyv tényszerű megállapításai tényleg megdöbbentőek. „... az adósság és az éhség az a két tömegpusztító fegyver, amelyet a világ urai arra használnak, hogy szolgálatukba állítsák a népeket, azok munkarejét, nyersanyagait ...” De kik a világ urai? 2006-ban „... az 500 legerősebb transzkontinentális magánvállalat ellenőrizte a bruttó világtermelés, azaz a Földön egy év alatt megtermelt összes javak ... több mint 52%-át.” „Ez az ötszáz vállalat több értéket tart ellenőrzése alatt, mint a világ 133 legszegényebb országának összes vagyona.” „A rablókapitalizmus létrehozta gazdasági, társadalmi és politikai világrend azonban nem csak gyilkos: abszurd is.” „Az adósságszolgálat (tőke-plusz kamattörlesztés) az eladósodott ország erőforrásainak nagy részét felemészti. Utána már semmi sem marad a szociális beruházásokra: a közoktatásra, a kórházakra, a társadalombiztosításra stb.” „Amikor fenyeget a fizetésektelenség, ... megjelennek Washingtonból az IMF fogdmegjei. Kivizsgálják az ország gazdasági helyzetét, megírják a *letter of intentet* (szándéklevelet). A fojtogatott országnak 'önként' kell elfogadnia egy újabb csavarást.” Majd később ezt írja: „Ha van olyan kifejezés, amelytől mindig viszolyogtam az a 'piacok bizalma'”. Egyébként „... az új feudális urak kontrollálási eszköze a korrupció”. Hiszen „A miniszterek, bírák, a funkcionáriusok, a regionális és helyi politikusok rosszul vannak fizetve”, tehát könnyen megvesztegethetők. Egyébként a svájci nemzetiségű Ziegler 2000-től évekig volt az ENSZ élelmezésjogi raportőre, és járta a harmadik világ országait. Így jól ismeri ezeknek az országoknak a helyzetét nem csak könyvekből és statisztikai adatok alapján, de saját személyes tapasztalataiból is.

Ide kíváncsnak még a francia ellenállás veteránjának, a Buchenwaldot megjárt, kilencvennégy éves *Stéphane Hessel* (2011) éppen most megjelent kiáltványából a következő sorok. Hessel egyébként az ENSZ Emberi jogok nyilatkozatának egyik megszövegezője volt 1948-ban.

„Azt merészelik mondani nekünk, hogy az állam nem képes többé biztosítani a szociális juttatások költségeit. De miként lehetséges az, hogy ma nincs pénz ezeknek a vívmányoknak a fenntartására és kiterjesztésére, holott a termelés a felszabadítás¹ óta, amikor is Európa romokban hevert, jelentős mértékben növekedett? Csakis azért, mert a pénz hatalma ... még sohasem volt ilyen nagy, ilyen arcátlan és önző, és a kiszolgálói még sohasem hatoltak be ennyire a legfelsőbb állami szférákba.”

Egészen más oldalról közelíti meg a válságot *Christa Meves* (2009), aki szerint a válság okainak a mélyére kell hatolni. A mai kor embere hajszolja a vagyont, az élvezetet, végülis „... megunjuk az élvezetet, megcsömörlünk tőle, elegünk lesz belőle és mást, jobbat, újabbat kívánunk. A régiek ezt nagyon jól tudták, nagy bölcsességi könyvek, mindenek előtt a Biblia, de az I. King és a Korán le is írták, és még a népmesék szerint sem teszi boldoggá az embert, ha mindene a legbőségesebben megvan életében.” Számos téveszmével nem merünk szembenézni: a pénz uralma, a hatalom hajhászása, a profit és az élvezetek mindenek fölé helyezése, a fogyasztás istenítése, a „bűn”, mint olyan, továbbá a halállal szembenezés kiiktatása az egyén és a társadalom életéből, végül az önzés és individualizmus szélsőséges ideológiái. A kapitalizmus számos rombolásának, a modern kizsákmányolásnak a mélyén is ezek az okok húzódnak meg.

Az embernek végülis el kell gondolkodnia azon, amit *Christa Meves* ajánl - aki mint pszichológus, valamint gyermek- és ifjúsági terapeuta naponta észleli a válság tüneteit -, hogy nem kellene-e függetleníteni magunkat a korszellemtől, illetve megfelelő kritikával végiggondolni, hogy mi a tényleges igazságtartalma annak, amit a korszellem kényszerítően sugall. Arra vonatkozólag, hogy a korszellem mennyire rányomhatja a bélyegét a társadalomra, de még a tudományra is, - a számos példa közül - hadd hivatkozzunk arra, hogy a XX. század elején az eugenika és a rasszizmus nem valamiféle elmaradt, reakciós ideológiának számított, hanem a tudomány élvonalához tartozott és a társadalomban pedig „... olyan lelkesen fogadták, mint az emberek által gerjesztett globális felmelegedés elméletét manapság.” - írja napjaink kiemelkedő történésze, *Niall Ferguson* (2011). A náciizmus és a holokauszt megrázkódtatása kellett ahhoz, hogy mindez megváltozzon.

*Slavoj Žižek*nek, korunk egyik jelentős gondolkodójának álláspontja közel áll *Meves*éhez. Az előbbiekből már idézett *Hessel*hez képest más alapokról kiindulva jut hasonló következtetésre. „Itt az ideje - írja 2010-es kiáltványában -, hogy az erkölcsre, az igazságra, a fenntarthatóságra való törekvés kerekedjen felül, mivel igen komoly veszélyek fenyegetnek bennünket. Olyan veszélyek, amelyek véget vehetnek az emberi kalandnak egy olyan bolygón, amely lakhatatlanná válik számunkra.” Mindezeket annál inkább el kell gondolkozni, mert legtöbbször csak a bajokat tárják fel, de a megoldásra nincs javaslatuk (*Žižek* 2010)

¹t.i. Európa felszabadítása, a II. Világháború vége óta.

A fentiek azonban nem jelenthetnek valamilyen nosztalgikus múltba nézést, hanem jelentik azt a kritikai szemléletet, amely szerves része a tudományos gondolkodásnak. A tudományos gondolkodást az jellemzi legjobban, hogy kritikával illeti saját megállapításait, eredményeit is. Valójában arról van szó, hogy a mai divatos „korszerű” állításokat antropológiai, szociológiai, pszichológiai és i.t. vizsgálatok tárgyává kell tenni, hogy érvényességüket, ill. érvényességük mértékét megbízhatóan megállapíthassuk nem befolyásoltatva attól, hogy a korszellellemmel megegyező vagy attól eltérő eredményre jutunk.

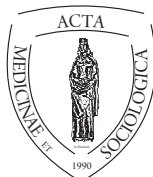
Irodalomjegyzék

- Ferguson, N. (2011): *Civilizáció - A Nyugat és a többiek*. Scolar Kiadó, Budapest.
Forrester, V. (1998): *Gazdasági horror*. Kossuth Kiadó, Budapest.
George, S. (2009): *Lugánói tanulmány*. Kairosz Kiadó, Budapest.
Giddens, A. (2000): *Elszabadult Világ*. Perfekt Kiadó, Budapest.
Hessel, S. (2011): *Háborodjatok fel!* Scolar Kiadó, Budapest.
Huntington, P. S.: (1998): *A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása*. Európa Kiadó, Budapest.
Korten, C. D. (1996): *Tőkés társaságok világhuralma*. Kapu Kiadó, Budapest.
Martin, H-P.; Schumann, H. (1998): *A globalizáció csapdája*. Perfekt Kiadó, Budapest.
Meadows, D.; Meadows, D.; Randers, J.; Behrens, W. W. (1972): *The Limits to Growth*. New American Library. New York.
Meves, C. (2009): *Manipulált mértéktelenség*. Kairosz Kiadó, Budapest.
Soros György (1999): *A globális kapitalizmus válsága*. Scolar Kiadó, Budapest.
Stott, J. (2009): *Korunk égető kérdései*. Harmat Kiadó, Budapest.
Ziegler, J (2009): *A szégyen birodalma*. Kairosz Kiadó, Budapest.
Žižek S. (2010): *Living in the End Times*. Verso, London.

... ● ...

Prof. Dr. Berényi Dénes atomfizikus, akadémikus, nyugalmazott egyetemi tanár

UNIVERSITY
OF DEBRECEN
FACULTY OF
HEALTH
NYÍREGYHÁZA



ACTA
MEDSOC
VOLUME 3.
2012

Szituáció- és érzelemfüggő eredménytorzítás egy iskolai integrációs program hatásvizsgálatában

Hüse Lajos

Debreceni Egyetem Egészségügyi Kar, Társadalomtudományi Tanszék
e-mail: Huse.lajos@foh.unideb.hu

Abstract. Situational and emotional outcome bias in an impact assessment of a school integration program.

The sociometric impact assessment accomplished in a support program of Roma children's integration in schools ('Dear school' program in Nyíregyháza) showed a contradictory picture of the experiences of participating professionals. The sociometric examination found a negative trend, whereas the personal experiences of professionals are clearly positive. The professionals' involuntary outcome bias released the dissonance of observance, attributing positive reasons with creative interpretation of the negative test results. After the impact assessment I performed a two-step experiment in order to examine how group processes can clearly suggest a negative sociogram pair of pre-evaluation of the induced orientation of emotions, depending on the situation or expectations perceiving the existence of external pressure.

Keywords: school integration, impact assessment, sociometric measure, outcome bias

DOI: 10.19055/ams.2012.3/4-5/2

„*Savanyú a szőlő*”, állítja Aesopus meséjének rókája, miután hiába nyújtózkodik a lugas csábítóan illatozó fürtjei után, majd dühösen, de büszkeségét megőrizve távo-

zik a helyszínről, hiszen csak egy bolond tenne erőfeszítéseket az éretlen gyümölcs után.

Az éles szemű meseíró az egyik - azóta már számtalan empirikus adattal alátámasztott - legalapvetőbb emberi jelenséget figurázta ki: az eredmények, helyzetek értékelésének utólagos torzítását. Hogy mennyire emberi ez a jelenség, azt talán nem is a szociálpszichológusok eredményei bizonyítják, hanem a kultúra maga. A Magyar Néprajzi Lexikon szócikke szerint a szőlő és a róka történetén alapuló szólásmondás egész Európában ismert. A mese megtalálható Phaedrus (i. sz. 1. sz.), Babrios (i. sz. 2. sz.), La Fontaine (17. sz.) fabulái között, Heltai Gáspár gyűjteményében, valamint Halm és Jacobs Aesopusában. (Ortutay 1977-1982). A róka és a szőlő Aesopus több száz fabulájának egyik legismertebbjeként olyan szállóigét csempészett az európai kultúrkörbe, amely igen hatékony *mém*ként terjedve jelenti mindenki számára érthetően mindig ugyanazt: *az egyének az eredménytől függően hajlamosak módosítani a dolgokról, folyamatokról, jellemvonásokról alkotott ítéleteket.*

Jelen tanulmányban az utólagos eredménytorzítás jelenségére épített kísérleti szituációban vizsgálom egy iskolai roma-integrációs program hatásvizsgálatát befolyásoló tényezőket, a szituációt és az érzelmeket.

A hatásvizsgálat társadalmi háttere

A romatelepeken kialakult szegregáció, a mélyszegénység, a természetes támogatórendszer gyengesége, a mindennapi kriminalizáció és viktimizáció együttesen határozza meg a gyermekek szocializációját, életesélyeit (Hüse, Szoboszlai és Fábíán 2006). A romák az alacsony iskolai végzettségből, a munkanélküliségből és az etnikai diszkriminációból következően, a rendszerváltást követő évtizedek leginkább marginalizált társadalmi csoportjává váltak. Mivel ebben a környezetben a fennálló társadalmi helyzet újratermelődésének nagyon nagy valószínűsége, törekedni kellett arra, hogy a mélyszegénység „öröklését” valami módon megelőzzük. Nyíregyháza Huszár-telep nevű városrészében lezajlott spontán szegregáció következtében, a városrész általános iskolája „cigányiskolává” vált. Bár az iskola számos speciális programmal igyekezett tanulói továbbtanulási esélyeit, társadalmi integrációját elősegíteni - például a Soros Alapítvány „Lépésről-lépésre” programjával - (Kerülő 2006), a telep közepén lévő intézmény továbbtanulási mutatói katasztrofálisak voltak, az erőfeszítések inkább csak a „programba való bevonás” rovatban értek el eredményeket, a kimeneti oldalon jobbra már hatástalanok maradtak (Hüse 2007). A Huszár-telep „utolsó megálló” lett, ahonnét már nincs tovább út. A negatív folyamatok visszafordítását haladéktalanul meg kellett kezdeni. A további lecsúszás megakadályozására 2007-ben az önkormányzat úgy döntött, hogy bezárja a telepi iskolát, és a tanulókat a város olyan iskoláiba integrálja be, ahol korábban igen alacsony volt a hátrányos helyzetű tanulók aránya (Kerülő 2008).

A nyíregyházi módszertani Gyermekjóléti Központ megalakulása óta egyik legfontosabb feladatának tekinti a hátrányos helyzetű gyermekek iskolai, illetve tár-

sadalmi integrációjának elősegítését, különösen az etnikai okokból is szegregálódó, telepi roma gyerekek körében. A 2007-es önkormányzati döntés adott újabb lökést, egyúttal forrásokat a Gyermekjóléti Központ intenzívebb deszegregációs tevékenységéhez. A 2007 és 2010 közötti időszakban az intézmény szakemberei tíznél is több, különböző szemléletű és eszköztárú, integrációt elősegítő gyermekprogramot működtettek, melyek közül több szempontból is kiemelkedik a nyírtelki Kedvesházipedagógiát (Bordács és Lázár 2002) valamint a resztoratív technikákat (Wachtel 2007) a befogadó iskolák osztálykörnyezetéhez adaptáló „Kedves iskolám” projekt.

A pedagógiai és resztoratív elemekre alapozott „Kedves iskolám” program három iskolában valósult meg a 2009-2010-es tanévben. A negyedikeseknek heti rendszerességgel szervezett, csoportmunkára és csoportélményre alapozott, játékos program - az „alkotó osztályközösség” - négy főbb területre koncentrált: az együttműködési, a szociális és a tanulási készségek, valamint a tanulási motiváció fejlesztésére. A szociális készségek fejlesztése a másság és a különböző kompetenciák kooperatív megélése során a kölcsönös tisztelet légkörében zajlott; szabályait a csoport maga alakította. Az együttműködés, a tanulási motiváció és a tanulási készségek fejlesztése pedagógiai és tanulástechnikai eszközökkel kiegészített, klasszikus tréningalapokon zajlott - emellett természetesen nagy hangsúlyt kaptak a közös játékok, és az élmények együttes feldolgozása is (Tilmanné és Hüse 2010).

A városi integrációs projektek közül elsőként a „Kedves Iskolám” program végrehajtása során alkalmaztunk hatékonyságvizsgálatot. Többszemponútú szociometria-vizsgálattal, valamint tanári interjúk segítségével kívántuk kimutatni a korábbi szegregált oktatásból kikerülő gyermekeket befogadó osztályok társas mezejének változását, a befogadás mértékét. A Moreno (1934) által kidolgozott szociometria módszerét Mérei fejlesztette tovább, aki megalkotta a többszemponútú szociogramot, azzal a céllal, hogy elősegítse az oktatási intézményekben zajló közösségi élet megismerését. E módszer alapja a spontán kötődések, rokonszenven alapuló választások vizsgálata, melyben lényeges szempontok a különböző feladatok megoszlása a csoport tagjai között, a funkciókon alapuló kontaktusok, illetve az alá-, fölérendeltségi viszonyok (Mérei 1996).

A szociometriai vizsgálatot a program kezdetén (szeptemberben), illetve a végén (május-június) vettük fel. Az egyik iskola kezdő és záró szociogramjának elemzésekor érdekes helyzet állt elő. Csupán a Mérei Ferenc által megadott elemzési szempontokra támaszkodva ezen iskola szociometriája egyértelműen az osztályközösség szétesését, klikkesedését mutatta, amely az elemzésben részt vevő szakemberek számára elfogadhatatlan eredménynek tűnt. Egyfelől azt az álláspontot képviselték, hogy a „Kedves iskolám” projekt, amely „módszertanilag olyan jó volt” nem eredményezhet olyan változást, mint amelyet a szociogramok mutatnak, másfelől a programban részt vevő pedagógusok beszámolóiban is egyértelműen pozitívak voltak, a közösség épüléséről, fejlődéséről beszéltek. „Az osztály a szemünk láttára válik egyre inkább jól működő csapatná” - állították. E tényezők ismeretében az elemzők úgy értelmezték a kapott eredményt, hogy a „Kedves iskolám” program pozitív hozadékként az osztály „nyitottabbá vált az integrációra, a befogadásra”.

A szociogramok kreatív interpretációja természetesen sokkal inkább az értékelők elvárását tükrözte, semmint a többszempontú szociometria akkurátus értékelését.

Függetlenül attól, hogy a három iskolában felvett szociometriai tesztek végül milyen eredményt hoznak, az előbbieken ismertetett disszonáns helyzet arra inspirált, hogy *megvizsgáljam, mennyiben befolyásolják az előzetes elvárások, illetve a külső nyomás a hatásvizsgálatok eredményeinek laikus elemzőit, a pedagógusokat, szociális munkásokat.*

A legtöbb integrációs program esetében igaz lehet, hogy a programra fordított erőforrások (pénz, idő, energia) hasznát igazolni kell, akár egy külső tekintély-személynek (iskolaigazgató, polgármester), illetve tekintély-szervezetnek (önkormányzat, a projekt Irányító Hatósága). Az igazolási kényszer nyomása az eredmények rendkívül kreatív interpretációjára készítheti a program szakembereit, akik legtöbbször személyesen függenek e tekintélyszemélyektől-szervezetektől, akár egzisztenciális értelemben is. Egy „sikeres” program esetén dicséretre, elismerésre, talán jutalomra is számíthatnak, míg ha „sikertelenségről”, „hatástalanságról” számolniuk be, akkor valószínűsíthető a büntetés - akár forrásmegvonás formájában is.

De nem csupán külső nyomással számolhatunk. Az efféle projekteket megvalósító pedagógusok, illetve szociális szakemberek legtöbbször magasan motiváltak arra, hogy valóban elősegíthessék a hátrányos helyzetű tanulók beilleszkedését, támogassák iskolai karrierjüket. Alkalmazott programjaiktól joggal várják, hogy eredményesek legyenek - minél tudományosabb eszköztárat vonultat fel egy program, annál inkább -, s előzetes pozitív elvárásaik alakulhatnak ki a majdani eredmények kapcsán. Az elvárások természetesen negatívak is lehetnek, különösen, ha a beavatkozás célcsoportja előítéletességet vált ki a megvalósító szakemberekből.

Az eredménytorzítások kutatásának főbb megállapításai

A vágyott dolog elérhetetlenségének disszonanciája irányította rá Brehm (1956) figyelmét a döntések utáni, visszamenőleges hatályú ítélkezésre, s ezzel egy új, igen jelentős fejezetet nyitott a kísérleti szociálpszichológia történetében. Brehm klasszikus vizsgálatában kimutatta, hogy a választás eredménye meghatározza a választás körülményeivel kapcsolatos utólagos értékítéleteket. Festinger (1957) alapvető, a kognitív disszonanciáról és annak redukciójáról írott művében foglaltakat továbbgondolva Aronson és Mills (1959) frappáns kísérlettel bizonyította, hogy az egyének hajlamosak felülértékelni azokat az eredményeket, amelyekért nagyobb áldozatot kellett hozniuk, mint azokat, amelyek eléréséért kevésbé kellett megszenvedniük. Ezzel egyidőben Festinger és Carlsmith (1959) kimutatta, hogy a névleges, szimbolikus külső megerősítés hatására jobban felértékelik az egyének az általuk végzett tevékenységet, illetve mélyebb, belső meggyőződés alakul ez a magas érték, ezzel szemben a magasabb, számottevő külső megerősítés - a tevékenység mások által

magasabbra szabott „külső ára” - leértékeli a tevékenységet végző személy szemében annak „belső értékét”.

A személyközi kapcsolatok vizsgálatakor Heider (1958) úgy tekint a hétköznapi emberekre, mint „intuitív pszichológusokra”, akik a környezetükben lévő emberek viselkedését elemzik. Jones és Harris (1967) kísérletileg igazolta Heider feltételezését, mely szerint az egyének a viselkedés értelmezésében, értékelésében alábecsülik a situációs tényezők (környezeti tényezők és kényszerítő erők) fontosságát, miközben túlbecsülik a diszpozíciós tényezők (az értékelt személy képességei, motívumai) hatását. Az *alapvető attribúciós hiba* - ahogy ezt a jelenséget később elnevezték - jellegzetes eredménytorzításhoz vezet.

Hogyha a hétköznapi emberek természetesnek veszik, hogy ők meglehetősen jó „intuitív pszichológusok”, akkor természetesen biztossá mehetnek abban is, hogy ismerik, felismerik mások motivációit, attitűdjeit. De honnan nyerik ehhez az adatokat? E kérdés révén merült fel a *hamis konszenzushatás* (vagy *egocentrikus attribúciós elfogultság*) jelensége, azaz amikor az egyének azt feltételezik, hogy véleményük, viselkedésük „normális”, vagyis megegyezik az emberek többségének véleményével, viselkedésével. Ez egocentrikus eredménytorzításhoz vezet, hiszen az egyének valójában nincs konkrét információja arról, hogy az emberek többsége hogyan vélekedik a dolgokról, csupán arról, hogy ő maga milyen véleményt alkotott - azaz bármi is legyen az egyén véleménye, azt fogja átlagosnak, normálisnak, az emberek józan többsége által vallottnak tekinteni (Ross, Greene és House 1977).

Mint ahogy a jelen tanulmány alapját az etnikai kisebbség oktatási integrációjának érzékeny társadalmi kérdése adja, releváns eredményként citálhatjuk Baron és Hershey (1988) megállapítását is, mely szerint az egyének hajlamosak mások *döntéseinek* értékelésekor a döntés következményét, annak *eredményét* értékelni inkább. Azaz, bármilyen jó vagy rossz, kockázatos vagy óvatos volt a döntés, egyértelműen pozitív elbírálásban lesz része, amennyiben az eredmények beváltják a reményeket, ám ha a folyamat eredményei elmaradnak az elvárttól, vagy netán kifejezetten katasztrofálisak lesznek, úgy az értékelők inkább figyelmen kívül hagyják a folyamatot befolyásoló környezeti tényezőket, és egyenesen a döntésre, illetve annak meghozójára terhelik ennek minden negatív, emocionális következményét. Az etnikai csoportok oktatási integrációjával szemben a többségi társadalom tagjainak egy része ellenérzésekkel viseltethet (Hüse 2011), sőt, minél erőteljesebb az előítéletesség, a szegregációra való törekvés az adott társadalomban, annál nagyobb tömegek éreznek annál mélyebb ellenérzéseket ezzel szemben (Szalai 2010). Míután az előítéletesség még manapság sem olyan tulajdonság, amelyre az egyén büszke lehet, ezért azt megpróbálja elfedni, racionálisnak tűnő érvekkel körülbástyázni véleményét - melyben szinte mindig fellelhető a hamis konszenzushatás - s így például pozitív elvárásokat fogalmaz ugyan meg a roma gyerekek általános iskolai oktatása kapcsán, ám az általa elvárt eredmények irreálisak, illetve az elért eredményeket alulértékeli, ezáltal igazolni tudja előítéletes, szegregáló attitűdjeit (Hüse 2008, Hüse 2011).

Ugyancsak a jelen tanulmány társadalmi vonatkozásai miatt elgondolkodtató Allison és munkatársainak azon eredménye, mely szerint az eredménytorzításon alapuló következtetések hatása tartósan fennmarad, sőt, tovább erősödik az idő elteltével, miközben azok a részletek, adatok, amelyekről az értékelők azt állították, hogy az eredmény értékelésében azokat figyelembe vették, teljességgel feledésbe merültek (Allison, Worth és King 1990). Ezzel tulajdonképpen az előítéletesség egyik forrásához, az előítéletes vélekedést tartósan fenntartó, megerősítő jelenséghez jutottunk el. Az eredménytorzított értelem és a sztereotípiák közötti kapcsolatra számos más tanulmány, vizsgálat is utal, ám ezeket - miután túlságosan messzire vezetnének - nem tárgyalom részletesebben.

Miközben a szociálpszichológia az eredménytorzítás mind több kicsiny részterületét, megjelenési formáját fedezi fel, a legújabb kutatásokban MRI képalkotó eljárás alkalmazásával az utólagos eredménytorzítás neurológiai alapjait kísérlik meg feltárni, illetve az evolúciós pszichológia érvrendszerével annak adaptivitását bizonyítani (Jarcho, Berkman és Lieberman 2010).

Az érzelmek hatása a kognitív kiértékelésre

A korai elméletek az érzelmek vizsgálatát igyekeztek kirekeszteni a kognitív folyamatok elemzéséből. Az 1930-as években az érzelmeket a gondolkodást és a tisztá logikát megzavaró reakcióknak tekintették, melyekkel az egyén a nehéz körülményekre reagál. El kellett telnie harminc évnek, hogy pszichológia nézőpontja megváltozzon, és az érzelmeket immár a környezeti körülményekre adott szisztematikus - tehát elemezhető és értelmezhető - válaszoknak tekintik, melyek az alkalmazkodást támogatják (Smith és Kirby 2004).

Elsőként Arnold (1960) jelenti ki, hogy az érzelmek szervezettek és az adaptációt szolgálják. Abból indul ki, hogy a különböző érzelmek különböző alkalmazkodási funkciókat szolgálnak. Az adott helyzet vonzó, vagy fenyegető voltának megállapítására - más szóval *kiértékelésére* - „használja” az egyén az érzelmeket, mégpedig oly módon, hogy a jónak értékelt dolgokra megközelítéses, a rossznak értékelt dolgokra pedig elkerüléssel választ adjon. Az érzelmek kutatóinak azt kell tehát vizsgálni, állítja Arnold, hogy milyen körülmények között, milyen mechanizmusok hívják elő az érzelmi választ. A kiértékelési elmélet későbbi kutatóinak feladatát nehezítette, hogy az érzelmek nagyon is viszonylagosnak bizonyultak, és nem csak az adott szituáción alapultak (amely a vonzás-fenyegetés dichotóm skáláján helyezkedik el), hanem azon is, hogy ez a szituáció mit jelent az egyénnek, az egyén képességei, vágyai, szükségletei, kényszerei, stb. szempontjából.

Számos fantáziadús kísérlet bizonyítja az érzelmek befolyásoló erejét; ezek közül a döntéshozatalra, feladatmegoldásra való hatás vizsgálata érinti leginkább a jelen tanulmány témáját. Fredrickson szó-asszociációs feladattal, vagy csupán szavak felolvasásával hangolta elő kísérleti alanyait, akiknek azután különböző feladatokat kellett megoldaniuk. Az indukált pozitív emóciók hatására a gondolkodás felélénkült, kiterjesztette határait - azaz kreatívabbá vált (Fredrickson 1998; 2001),

és ugyanilyen eredmények születtek a legkülönbözőbb csoportokban, az óvodásoktól az orvosokig (Isen 2000; Estrada, Isen és Young 1997).

A kiértékelési elmélet számos kutatója úgy vélte, hogy az egyének folyamatosan értékelik az őket körülvevő helyzetek jelentését. Azt mérik fel, hogy az alkalmazkodás - az egyén számára a *sikeresség* - szempontjából milyen viszonyban állnak akkor és ott a környezetükkel, a céljuk pedig az, hogy elkerüljék (vagy minimalizálják) a fenyegető ártalmakat, illetve keressék (vagy maximalizálják) a potenciálisan kedvező következményeket (pl. Smith és Lazarus 1990). A kiértékelési elmélet reprezentánsai kiemelik, hogy kiértékelés végbemehet automatikusan, tudatos figyelem nélkül is, bár a kiértékelés modellezése során olyan mechanizmusokat igyekeztek magyarázni, amellyel számos kritikusban azt a benyomást keltették, hogy a kiértékelés folyamata lassú, nehézkes, tudatos és akaratlagos, illetőleg alapvetően verbális gondolkodásra épül. E kritikákat ugyan rendre elutasították, de a kiértékelés *strukturális modelljeinek* keretrendszerében nem tudtak rá frappáns választ adni (Smith és Kirby 2004).

A kiértékelés strukturális modelljeire számos elmélet született, és valamennyit egymástól független vizsgálatok sorozata támasztja alá. Ezekben a vizsgálatokban releváns módon bizonyították, hogy különböző érzelmek átélése megbízhatóan és szisztematikusan együtt jár a különböző kiértékelésekkel, illetve azt, hogy az érzelmek és kiértékelések összefüggései megfelelnek a vizsgált modellek előrejelzéseinek. A kiértékelés különböző strukturális modelljei közösek abban, hogy vizsgálják és magyarázzák, mennyire 1) fontos és 2) kívánatos az ingerhelyzet az egyén számára, hogy 3) képes-e, illetve 4) milyen mértékben megküzdeni a helyzettel, hogy 5) ki vagy mi okozta a helyzetet, illetve, hogy 6) ki vagy mi a felelős érte (azaz kire vagy mire irányuljanak a megküzdési erőfeszítések). A kutatók szerint a dimenziókban kapott kiértékelési eredmények vezetnek a különböző érzelmek átéléséhez (Smith és Kirby 2004).

Smith és Lazarus (1990) strukturális modellje szerint az egyének hét dimenzióban értékelik a helyzeteket

1. *Motivációs relevancia* - mennyire fontos a helyzet az egyén számára.
2. *Motivációs kongruencia* - a helyzet mennyire van összhangban az egyén aktuális céljaival.
3. *Problémafókuszú megküzdési potenciál* - az egyén mennyire képes maga alakítani a helyzetet úgy, hogy az kívánatosabb legyen, vagy kívánatos maradjon.
4. *Érzelemfókuszú megküzdési potenciál* - az egyén mennyire képes pszichológiailag alkalmazkodni a helyzethez, ha az nemkívánatos irányban alakul.
5. *Önelszámoltathatóság* - az egyén mennyire tartja saját magát felelősnek a helyzetért.
6. *Mások elszámoltathatósága* - az egyén mennyire tart másokat felelősnek a helyzetért.

7. *Jövőbeni kilátások* - az egyén mit gondol arról, hogy a körülmények a jövőben kívánatosabbak (vagy nemkívánatosabbak) lesznek-e.

A kutatók számos eljárást dolgoztak ki arra, hogy kísérletileg ellenőrzött körülmények között kiváltásuk az egyes érzelmeket, hangulati állapotokat. Bár az egyes technikák eltérő előnyökkel és hátrányokkal jellemezhetőek, a kísérletek azt bizonyítják, hogy a sokféle eljárással nagyon is hasonló hatások érhetőek el. A kísérletek során a hangulatok kiváltására a következő eljárásokat alkalmazták: szuggesztió (hipnózis), autoszuggesztió, szóbeli ön-utasítás (Velten-technika), hamis teljesítmény-visszajelzés, hangulatkiváltás szövegek segítségével, hangulatkiváltás filmek segítségével, jutalmak (Fiedler 2004).

Isen (1984), Clore, Schwarz és Conway (1994), Bless (2001), valamint Fiedler (2001) független vizsgálatai alapján kijelenthetjük, hogy az egyének *különböző érzelmeik hatása alatt különböző kognitív stílust alkalmazzanak*. Negatív hangulatban az egyén hajlamosabb alaposan és érzékenyen figyelni az ingerek apró részleteire, míg pozitív hangulatban spontánabb, kreatívabb, heurisztikus megoldási módokat alkalmaz. Feltételezhető, hogy a jó és rossz hangulatok evolúciós jelzésként szolgálnak: a negatív érzelem az „állj és gondolkozz” cselekvés előtti jelentését hordozza, míg a pozitív érzelem arra inspirál, hogy „indulj, vágj bele”.

A helyzetek hangulatfüggő értékelésének kísérletei azonban számos ellentmondásos eredményre vezettek. Sok szerző arról számol be, hogy bizonyos *határfeltételek* befolyásolják, korlátozzák a jelenséget, sőt, akár meg is fordíthatják azt. A hangulati megfelelést befolyásolja, hogy mennyire szokatlan a feladat, vagy az, hogy mekkora követelményeket támaszt az egyén képességeivel szemben, vagy mennyire komolyak a következmények. Ha teljesen hétköznapi, vagy túl könnyű a feladat, esetleg a következmények elhanyagolhatóak, akkor az érzelmeik kevésbé befolyásolják az értékelést. A feladat ezen kívül kétféle módon határozható meg: *nyitott, konstruktív* módon - amikor az információk feldolgozása során új, még ismeretlen megoldásra kell találni -, valamint *zárt, rekonstruktív* módon, amikor egy előzetesen meghatározott, vagy intuitíve nyilvánvaló megoldást meg kell védeni a zavaró információk beérkezésétől (Fiedler 2004).

A problémamegoldás konstruktív és rekonstruktív dimenziója, valamint az erőfeszítés mértékének dimenziója mentén Forgas (1995) négy alapvető feldolgozó stratégiát jelölt ki *Érzelmi befolyás modelljében* (Affect Infusion Model, AIM). Eszerint az érzelmeik serkentik a problémamegoldást a konstruktív feladatokban, ám nem befolyásolják a teljesítményt a rekonstruktív feladatok esetén. Komoly erőfeszítést igénylő, konstruktív feladat esetén a feldolgozás módja a *lényegi feldolgozás*, ugyanilyen nyílt helyzetben a könnyű feladatokra *heurisztikus feldolgozás* lesz a jellemző. Komoly erőfeszítést kívánó, rekonstruktív feladatok esetén *motivált feldolgozásról* beszélhetünk, míg a kicsi erőfeszítést kívánó, rekonstruktív feladatok esetén az emlékezetben alapuló *közvetlen feldolgozásról*. A négy, eltérő feldolgozási stratégia mentén az érzelmeik eltérő hatással bírnak a kognitív stratégiákra.

Hasonló értelmezését kínál Allison, Mackie és Messick (1999) áttekintő tanulmánya. A szerzők az utólagos eredménytorzítás témájában keletkezett minden lényege-

ges irodalmi forrást feldolgozva arra a következtetésre jutnak, hogy - többek között - az eredménytorzítás hátterében az egyének információfeldolgozási stratégiáinak különbözősége áll. Két alapvető stratégiát írtak le, a *szisztematikus* és a *heurisztikus* információfeldolgozásét. Míg az előbbi szerint az egyének módszeresen sorra veszik a rendelkezésre álló adatokat, addig a heurisztikus stratégia során előtérbe kerülnek az intuitív eszközök, és a felületes összefüggésekre alapozott döntések. Az, hogy az egyének hajlamosak hinni abban, hogy „intuitív pszichológusként” jól boldogulnak mások viselkedésének elemzésével - ahogy korábban is tárgyaltam -, a heurisztikus információfeldolgozás nagyobb jelentőséget kap a hétköznapi életben. Allison és munkatársai arra is felhívják a figyelmet, hogy azok az egyének, akik erősen inspiráltak arra, hogy az információkat alaposan feldolgozzák, vagy akik nem terheltek kongnitívan (pl. nem aggódnak, nem kell számtalan dologra figyelniük egyazon időpontban), illetve akik *fontos döntési, értékelési feladatot kapnak*, azok kevésbé hajlamosak a heurisztikus stratégiát követni, mint a nem inspirált, kongnitívan terhelte megfigyelők, vagy azok, akik nem tulajdonítanak nagy fontosságot az értékelési feladatnak.

A kísérlet keretei

Az integrációs programok hatásvizsgálatának eredményeit, illetve az eredmények értelmezését a fenti tényezők torzíthatják. E torzító hatás feltárására végeztem el a szociogram előhangolt értékelésére irányuló kísérletemet.

A megvizsgálni kívánt helyzetre vonatkozóan két hipotézist állítottam fel:

1. A fejlesztő programokkal szemben megfogalmazódó elvárás, külső nyomás hat a szociometriai felmérés értékelésére; egy fejlesztő programnak fejlesztenie *kell*.
2. Az értékelők beállítódásán alapuló pozitív vagy negatív érzelmek befolyásolják a szociometriai felmérés eredményének utólagos értékelését; pozitív érzelmek hatása alatt kicsit pozitívabban, negatív érzelmek hatása alatt kicsit negatívabban értékelik az eredményeket.

A hipotézisek által felvetet kérdés megvizsgálására két független változót állítottam be a kísérletbe.

1. *változó: a külső nyomás keretrendszerének léte, illetve hiánya.* [szituáció] Egy fejlesztő program esetében a program finanszírozója, illetve a program szakmai-szervezeti környezete felől érkező nyomás - várakozás a pozitív eredményre -, illetve a program szakemberei úgy érezhetik, hogy elszámolással tartoznak nekik arról, hogy a program valóban fejlesztett-e. A kísérleti elrendezés során a résztvevők egy részének azt az információt adtuk, hogy a szociogramok egy fejlesztő program elején, illetve végén keletkeztek. A résztvevők egy másik része úgy tudta, hogy a két szociogram egy osztályfőnök

kérésére készült a tanév elején, illetve végén, mert kíváncsi volt, hogy milyen folyamatok zajlanak az osztályában - azaz ez esetben nem beszéltünk fejlesztő programról, amelynek „elszámolhatóan és elvárhatóan” fejlesztenie kellene. Az első változó kontrollcsoportja ugyancsak ez utóbbi szituációval találkozott.

2. *változó: az előhangolás irányultsága.* [hangolás] A pozitív, illetve negatív érzelmi előhangolással az előzetes beállítódás értékelésre gyakorolt hatását kívántam modellezni. Az előhangolás során „szó-asszociációs feladatot” kellett megoldaniuk a kísérleti személyeknek, melyben 10 pozitív - illetve a másik csoportnak 10 negatív - érzelmi töltésű szó között kellett olyan rejtett asszociációt felfedezni, amely alapján két csoportba oszthatóak a szavak; illetve az így képzett két szócsoporthoz valamiféle jellemző „címet” is kellett adniuk. A kontrollcsoport semleges érzelmi töltésű szavakkal végezte el ezt a feladatot.

A kísérletet a Debreceni Egyetem Tudományegyetemi Kara (pszichológus, szociológus), a Debreceni Egyetem OEC Egészségügyi Kara (ápolás és betegellátás), valamint a Nyíregyházi Főiskola (szociálpedagógus) nappali, valamint kisebb létszámúban levelező tagozatos hallgatóinak körében végeztem el. A kísérlet jellege miatt *személyek közötti elrendezést* alkalmaztam.

A kísérlet felvezetéseként minden csoportban rövid előadást tartottam a szociometria módszeréről, annak céljáról, valamint a sociogram készítésének módjáról. Az előadás főként Moreno munkásságára irányult. Ezt követően megkértem a csoportot, segítsen nekem abban, hogy teszteljem a szociometria validitását, mivel a kritikák szerint a szociometria nem eléggé egzakt. Vizsgálatom most arra irányul, állítottam, hogy ha több ember értékeli ugyanazokat a sociogramokat, az értékelések között találhatunk-e hasonlóságot, és ha igen, mekkorát. Amennyiben az egymástól független értékelések eredményei között a hasonlóság nagy, akkor a szociometria valószínűleg megfelelő módszer a csoportok „belső viszonyainak” mérésére. Eközben hangsúlyoztam, hogy lehetőleg a többiek befolyásolása és befolyásoló hatása nélkül végezzék el a feladatot. Ezzel arra apelláltam, hogy a hallgatók valóban segíteni akarnak abban, hogy a vizsgálatom jól sikerüljön, és motiváltabbá válnak arra, hogy betartsák a szabályokat. Várakozásom egyébként beigazolódtott, minden csoportban rendkívüli módon ügyeltek a befolyásolás-mentes munkára.

Az előadás során kitértem arra is, hogy Moreno beállítottságát egyes kritikusai túlságosan „misztikusnak, messianisztikusnak” vélik, és olyannak tekintik, mint aki túlzott jelentőséget tulajdonít a spontaneitásnak (Mérei 1996:125-131) - ezt használtam fel arra, hogy megmagyarázzam, mi szükség van az előhangolásképpen beállított asszociációs feladatra. Azt állítottam, hogy ez az „asszociációs játék” Moreno „misztikus” módszereinek egyike, amellyel az ábrákon látható társas helyzetek jobb felismerésére készíthető fel az elme, ezzel - mint a csoportos értékelést alkalmazó kísérletvezető - szeretnék visszatérni a gyökerekhez. Az előzetes tájékoztatásba a lehető legtöbb valós információt csempésztem, lényegében csak a manipulációkról hallgattam, illetve fedtem el dezinformációval, ám ezeket az információkat is

megadtam a csoportokkal való utólagos megbeszélésen. Ezen a megbeszélésen igyekeztem információt nyerni arról is, hogy a manipuláció milyen mértékben hatotta át a kísérleti személyek érzelmeit, illetve gondolkodását (belehelyezték-e magukat a felkínált szituációba). Ezzel kapcsolatban megerősítő szóbeli közléseket kaptam, ugyanakkor nem végeztem el a manipuláció egzaktabb ellenőrzését, azaz csupán erős feltételezés, hogy a kísérleti csoportok tagjai zömében felvették a „fejlesztő program”, illetve a „pedagógus kíváncsisága” által sugallt beállítódást, valamint az asszociációs feladat valamilyen mértékben ténylegesen hatott a hangulatukra.

A kísérleti személyek informáltságában, illetve a kísérleti helyzet beállításában gondosan ügyeltem a tudományos kutatások - ezen belül is a szociálpszichológiai kutatások - etikai követelményeire, valamint arra, hogy a vizsgálatban érintett segítő hivatású, leendő szakembereket kellően felkészítsem a vizsgálat tárgyának érzékeny társadalmi aspektusaira (vö. Drewry és Lawson 2010).

A kísérletben összesen 205 személy vett részt, a három képzőhelyen összesen négy csoportban. Mindegyik *hallgatói csoport* esetén véletlenszerűen soroltam be az egyes személyeket a *kísérleti elrendezések alkotta csoportokba* (1. táblázat).

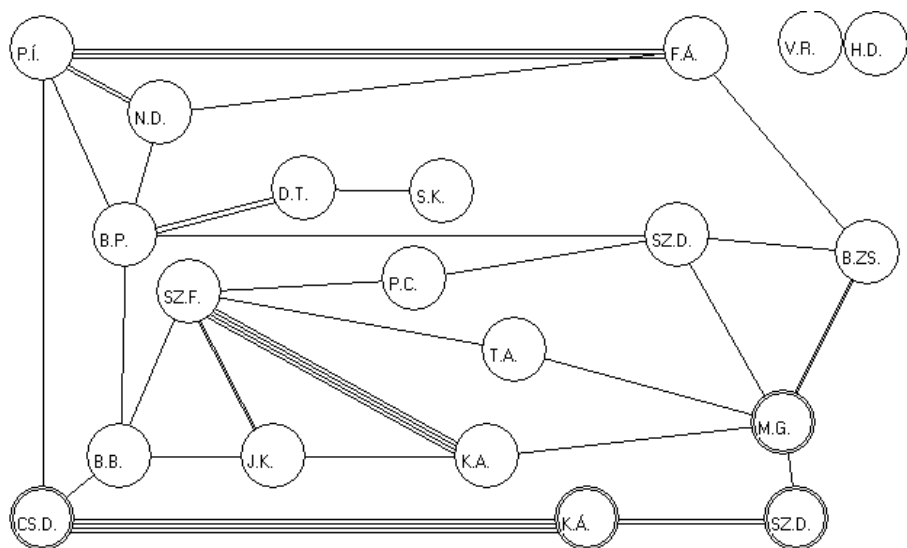
	<i>Fejlesztő program</i>	<i>O.f. kíváncsisága</i>	<i>Összesen</i>
<i>Pozitív előhangolás</i>	50	45	95
<i>Negatív előhangolás</i>	49	44	93
<i>Semleges előhangolás</i>	0	17	17
Összesen	99	106	205

1. táblázat. Az egyes kísérleti elrendezésekben résztvevők létszáma.

A vizsgálatához a bevezetőben is említett „Kedves Iskolám” program hatásvizsgálataként elkészítetett Mérei-féle több szempontú szociometriai felmérés két szociogramját használtam (1. és 2. ábra). Az előhangolást követően e két ábrát megtekintve értékelést kellett adnia a hallgatóknak arról, hogy szerintük a csoportban lezajló változás pozitív, illetve negatív volt-e. Erre egy 129 mm hosszú egyenest használtam, melynek két végpontja a „teljesen negatív”, illetve „teljesen pozitív” volt - az abszolút semleges középpont 64,5 mm-nél volt. A kísérleti személynek a kialakult véleményének, benyomásainak megfelelően egyetlen vonással kellett jelölnie az általa feltételezett változás minőségét. A kísérlet eredményeit az értékelő-egyenesen a „teljesen negatív” végponttól milliméterben mért értékkel adom meg. Az adatokat az R statisztikai programcsomag segítségével elemeztem (R Development Core Team, 2009).

A kísérlet eredményei

A teljes minta értékelésének átlaga 58,30, míg mediánja 53,00 volt, mindez elég nagy, 28,14-os szórás mellett. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy a 205 kísérleti személy alapvetően semleges, enyhén negatívba hajló értékelést adott az osztály társas há-

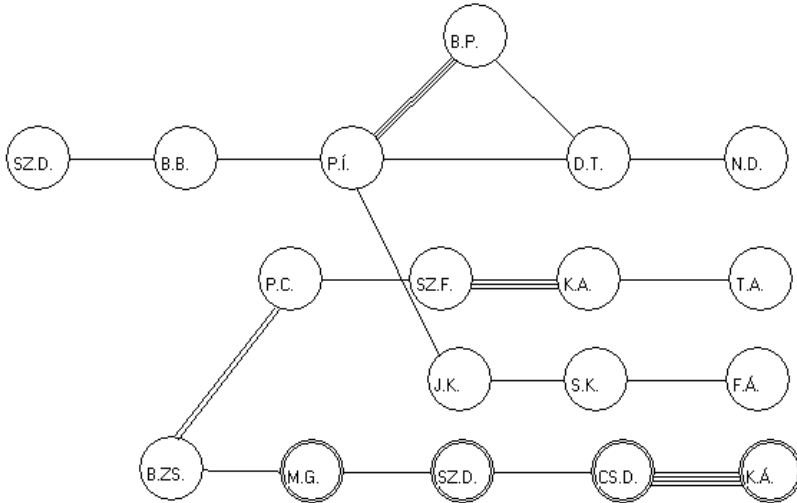


1. ábra. Az első szociogram.

lőzatának változását illetően. Az értékelést, mint a vizsgálódásom tárgyát képező függő változót normalitásvizsgálatnak vettem alá: az egymintás Kolmogorov-Szmirnov próba kimutatta, hogy a mintám nem normál eloszlású ($p = 0,03832$), ennek megfelelően kellett a statisztikai eljárásokat alkalmaznom. A nem normál eloszlás következményeként a középértékek közül az átlag helyett a mediánra alapozom az elemzésemet.

A *situációfüggő* helyzetben a „fejlesztő program” és az „osztályfőnök egyszerű kíváncsisága” adta a független változó két értékét. A fejlesztő program eredményét értékelők egy kicsit pozitívabban látták a két mérés közötti változást, az értékelésük mediánja 59,00 volt (N:99). Azok, akik nem számoltak semmiféle fejlesztő program hatásával, negatívabban értékelték a folyamatot, a minta mediánja 49,00 volt (N:106). Mindkét esetben közel 28-as szórást mutatott a minta. Ezzel, ha csupán kicsiny mértékben is, de igazolódni látszik a hipotézis, mely szerint a fejlesztő programmal kapcsolatosan megjelenik az elvárás annak pozitív fejlesztő hatását illetően.

A másik manipuláció, az *érzelmi előhangolás* is különbségeket teremtett a két csoport között. A pozitívan előhangoltak az átlaghoz közel, csupán enyhén negatívabban értékelték a két szociogram felvétele között lezajlott folyamatokat - az egyértelműen negatív képet mutató második szociogram ellenére is a kísérleti csoport értékelésének mediánja 55,00 volt (N:95). A negatívabban előhangoltak egy kicsit negatívabban látták a folyamatot, mediánjuk 51,00 (N:93). A különbség látszólag ez esetben is igazolja a hipotézist, mely szerint az érzelmek irányultságával egyenes



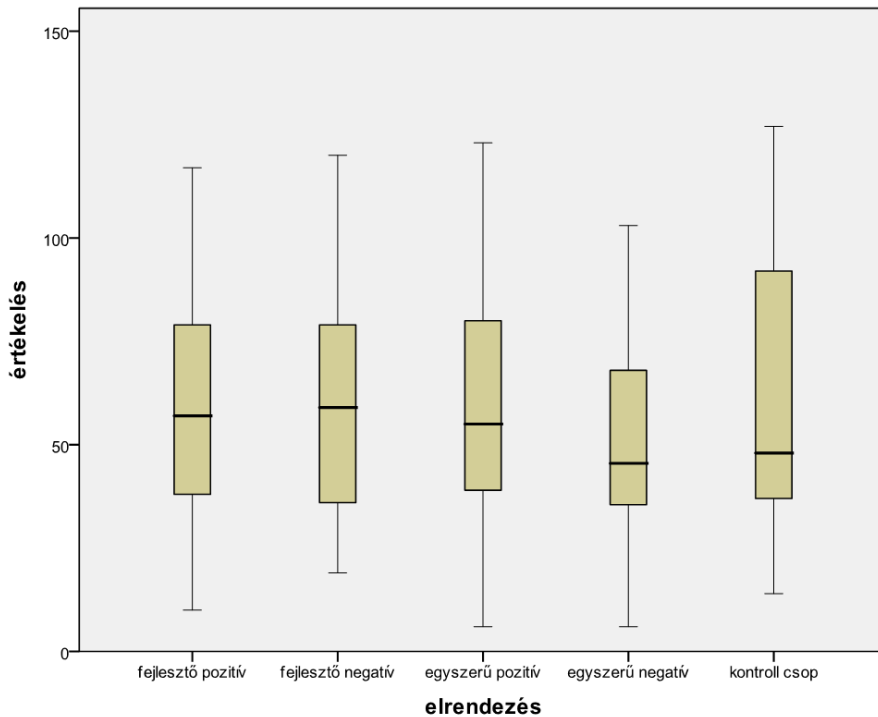
2. ábra. A második szociogram.

arányban mozdul el az értékelés irányultsága. Érdekes módon a semleges előhangolt kontrollcsoport produkálta a leginkább negatív értékelést, mediánjuk 48,00 volt (N:17), így ez gyengíti a hipotézis igazolását.

A két független változó a kísérleti elrendezésnek köszönhetően természetesen nem külön-külön, hanem együttesen hatott, hathatott a kísérleti személyek értékelésére. A két független változót egyetlen, öt értékkel bíró változóba vonva meglepő eredményt kaptunk. A „kíváncsi osztályfőnök” által készített szociogramokat értékelők a fentieknek megfelelően viselkedtek az érzelmi manipulálás hatására: a pozitívan előhangoltak kissé pozitívabbnak (medián = 55,00) látták a változást, mint a negatívan előhangoltak (medián = 45,50). A kontroll csoport ebből a szempontból a „helyére került” a maga közepes mediánjával (48,00).

Ezzel szemben a „fejlesztő program” hatását értékelők esetében az érzelmi előhangolás pont fordított hatást váltott ki: a pozitívan előhangoltak értékelték negatívabban a folyamatot (medián = 57,00), és a negatívan előhangoltak pozitívabban (medián = 59,00). Ezt az érdekes jelenséget boxplot diagramon ábrázolva jól láthatjuk, hogy nem csupán a medián esetében, de alapvetően a többi quartilsnél is megfigyelhetjük (3. ábra).

A két változó együttes hatása megfelel a Fiedler (2004) által leírt határfeltételek esetén tapasztaltaknak, mely szerint bizonyos határfeltételek akár meg is fordíthatják az érzelmek értékelésre gyakorolt hatását. Úgy tűnik, a hatásvizsgálat eredményének értékelése szempontjából a szituáció ilyen határfeltételként viselke-



3. ábra. Az öt kísérleti elrendezésben született értékelések quartilisei.

dik, azaz, amennyiben egy nagyobb súlyú, több elvárással megterhelt szituációt állítunk vizsgálódásunk középpontjába („fejlesztő program”), akkor az érzelmi irányultság hatása ellentétes lesz.

Amennyiben a kísérlet eredményét Allison és munkatársai (1999) által összefoglalt problémamegoldó modellek fényében vizsgáljuk, az értelmezésünk hasonló eredményekre vezet. Eszerint az értékelést végző egyének a „fejlesztő program” eredményének elemzésekor félreteszik a heurisztikus problémamegoldó modellt, amely egyébként kitűnően alkalmas a jóval kisebb jelentőségű, elvárásoktól nem terhelt szituáció értékelésére („osztályfőnök egyszerű kíváncsisága”), és szisztematikus módon megpróbálják elemezni a rendelkezésre álló - ez esetben grafikai - adatokat. A szisztematikus elemzés során az a vizsgálati személy, akit negatív érzelmekre hangoltuk elő, negatív érzelmeinek „állj meg, gondolkozz” üzenete hatására több érvt gyűjthet amellett, hogy egy fejlesztő programnak fejlesztenie kell, mint a pozitívan előhangoltak. Ezzel szemben a heurisztikus adatfeldolgozók jobban átadják magukat érzelmeik felszínes hatásának, és a pozitívan előhangoltak pozitívabb fényben érzékelik az egyébként sem túl jelentőségteljes szituációt.

Az egyes változók manipulálása tehát az elvárásoknak megfelelően befolyásolta a kísérletben résztvevők értékelését, noha ezen elvárások nem mindegyike fogalmazódott meg a vizsgálati hipotézisekben, hiszen azok nem tértek ki a határfeltételek kérdésre. Annak az egzakt megállapítására, hogy a situáció, illetve az előhangolás manipulációja milyen mértékben hatott a szociogram-pár utólagos eredményértékelésére, a nem normál eloszlású változók esetében releváns nemparaméteres eljárást alkalmaztam. Az öt kísérleti elrendezés mediánjainak különbözőségét Kruskal-Wallis próbával vizsgáltam meg, mely szerint a vizsgált csoportok mediánjai között nincs szignifikáns különbség (Kruskal-Wallis chi-squared=3,1334, df=4, p-value=0,5358). Statisztikai érvényességgel tehát nem tudtam igazolni, hogy az egyes csoportok közötti, a szakirodalom alapján jól magyarázható, de enyhe eltérés megerősítené a kísérleti hipotéziseket.

Összegzés

A mélyülő társadalmi különbségek orvoslásának egyik lehetséges útja a hátrányos helyzetű, szegregálódó, vagy már szegregálódott, mélyszegénységben élő csoportok oktatásán át vezet. Ezen belül is kifejezetten fontos ezen csoportok gyermekeinek megfelelő oktatása - és ahogy a hangsúly a megfelelőségen van, úgy a legtöbb vitát kiváltó aspektus is ugyanez: az iskolai szintéren alkalmazható mely modellek, mely eszközök és technikák a leginkább megfelelőek a társadalmi hátrányok leküzdésében ... és *kinek* felelnek meg leginkább. A kérdés - végletesen leegyszerűsítve - manapság Magyarországon így hangzik: a szegregált, vagy az integrált oktatás modellje követendő inkább a roma gyermekek iskolai oktatásában? A kérdés mélyén azonban nem csupán tudományos, illetve oktatásszervezési, oktatásirányítási kíváncsiság rejlik, hanem az egyes társadalmi csoportok javakért való versengése, az előítéletesség, a xenofóbia is (Szalai 2010). Ebben a valóban fontos, többrétű kérdésben nem hagyatkozhatunk pusztán az oktatásszociológusok adatgyűjtésére, sem a szociálpolitika elméleteire, a szociális munka tapasztalataira, hanem fel kell használnunk az egyes helyi programokban manifesztálódó eredményeket is, melyhez ezen programok hatásvizsgálatán keresztül jutunk.

A nyíregyházi deszegregációs program részeként megvalósuló „Kedves iskolám” projektben résztvevő tanulók Mérei (1996) többszemponútú szociometriáján alapuló hatásvizsgálathoz szolgáltatott adatokat. Az egyik iskolában azonban az így kapott kép nem felelt meg a programban részt vevő szakemberek tapasztalatainak; míg a szociometria negatív folyamatot mutatott, széteső csoportról tanúskodott, addig a szakemberek személyes tapasztalatai egyértelműen pozitívak voltak, és az osztály összekovácsolódásáról beszéltek. A disszonáns helyzetet a szakemberek utólagos eredménytorzítással magyarázták, meglehetősen kreativitással látva bele a pozitív hatást az egyébként negatív mérési eredménybe.

Miután az iskolai integrációs programok eredményei nem csupán a tudomány és az oktatáspolitikai érdeklődésére tarthatnak számot, de ki kell állniuk a sztereotipizált közvélekedés kritikus nyomását is, rendkívül fontos kérdéssé válik az

eredményeket prezentáló hatásvizsgálatok validitása. A „Kedves iskolám” hatásának kreatív interpretálása rámutatott, hogy ezek az eredmények számos tényező révén torzulhatnak, illetve, hogy a hatásvizsgálatok esetében „beépített hibalehetőségként” kell számolnunk az eredménytorzítás jelenségével (Allison, Mackie és Messick 1999). Ezért kísérletem arra irányult, hogy megvizsgáljam, milyen módon hat az egyértelműen negatív csoportfolyamatokat sugalló szociogram-pár értékelésére az előzetesen indukált érzelmek irányultsága, illetőleg a szituációtól függő elvárások, vélt külső nyomás megléte.

Nem szignifikáns eredményértékelési különbséget tapasztaltam mind az érzelmek, mind a szituációk manipulását követően. További eredmény mutatkozott a két változó együttes elemzésekor, mely során kiderült, hogy a szituáció határfeltételként működve (Fiedler 2004) ellenkezőjére fordította a negatív érzelmek hatását a kétféle kísérleti elrendezésben. A „fejlesztő programot” értékelők közül a negatívan előhangoltak minimálisan pozitívabbnak látták a változást, míg az „egyszerű osztályfelmérést” elemzők közül pont fordítva, negatívabbnak értékelték a folyamatot - ez egybevág Forgas kísérleteinek eredményével, mely szerint a negatív hangulat az interperszonális feladatok hatékonyságát serkenti (2007). A semleges érzelmekre hangolt kontrollcsoport is az „egyszerű osztályfelmérés” szituációjában vett részt, és némileg negatívabban látta a folyamatokat, mint pozitívan előhangoltak, de pozitívabban, mint a negatívan előhangoltak.

Miután ezeket az eredményeket „laboratóriumi” kísérlet keretei között kaptam, alapos indokkal feltételezem, hogy amennyiben a hatásvizsgálatokat az iskolai integrációs programok érintett, motivált és külső kényszerek közt tevékenykedő szakemberei végzik el - márpedig ez meglehetősen életszerű -, akkor mind az érzelmek, mind a szituáció sokkal erősebben fejti ki hatását az értékelésre, felerősítve az utólagos eredménytorzítás jelentőségét. E feltételezésem bizonyítására további kísérlet szükséges, melynek kereteit kitágítva be kellene építenem az egész integrációs programot, annak hatásvizsgálatát, és természetesen a hatásvizsgálat eredményének értékelését. Ez azonban - lévén, ezen integrációs programok hátrányos és nem-hátrányos helyzetű gyermekek egész tanévét, sőt, talán nem túlzás azt állítani, hogy bizonyos mértékben a jövőjét is érintik - komoly etikai dilemmákat (Drewry és Lawson 2010) vet fel a kísérlet megvalósításával kapcsolatban. Úgy vélem ezért, a célnak leginkább a tárgyalás-pszichológia diádikus kísérleti helyzeteinek reprodukálása felelne meg leginkább, független (az integrációs programokban nem érintett) kísérleti személyek bevonásával. Ezzel választ találhatunk az etikai megfontolásokra, ráadásul várható, hogy a diádikus helyzetben a papír-ceruza teszt során kapott nem szignifikáns eredmények - más hasonló kísérleti szériákhoz hasonlóan - szignifikáns erővel mutatkozhatnak meg (v.ö.: Okhuysen, Galinsky és Uptigrove 2003).

Irodalomjegyzék

1. Allison, S. T., Mackie, D. M., Messick, D. M. (1999): Eredménytorzítások a szociális percepcióban: a diszpozicionális következtetések implikációi, attitűdváltozás, sztereotipizálás és társas viselkedés. In: Hunyady Gy., Hamilton, D. L., Anh, N. L. L. [szerk]: A csoportok percepciója. Akadémiai Kiadó, Budapest. 130-165.
2. Allison, S. T., Worth, L. T., King, M. W. C. (1990): Group decisions as social inference heuristic. *Journal of Personality and Social Psychology* 58: 801-811.
3. Arnold, M. B. (1960): Emotion and personality. Columbia Univ. Press, New York.
4. Aronson, E., Mills, J. (1959): The effect of severity of initiation on liking for a group. *Journal of Abnormal and Social Psychology* 58: 177-181.
5. Baron, J., & Hershey, J. C. (1988). Outcome bias in decision evaluation. *Journal of Personality and Social Psychology* 54: 569-579.
6. Bless, H. (2001): Mood and the use of general knowledge structures. In: Martin, L. L., Clore, G. L. [szerk.]: Theories of mood and cognition: A user's guidebook. Erlbaum, Mahwah NJ. 9-26.
7. Bordács Margit, Lázár Péter (2002): Kedveskönyv. Módszerek, gyakorlatok a Kedvesház-pedagógia tapasztalatai alapján roma és/vagy hátrányos helyzetű gyermekeket nevelő pedagógusok számára. Gyermekekért SOS '90 Alapítvány - Dinasztia Tankönyvkiadó, Budapest.
8. Brehm, J. W. (1956): Post-decision changes in desirability of alternatives. *Journal of Abnormal and Social Psychology* 52: 384-389.
9. Clore, G. L., Schwarz, N., Conway, M. (1994): Cognitive causes and consequences of emotion. In: Wyer, R. S., Srull, T. K. [szerk.]: Handbook of social cognition (2). Erlbaum, Hillsdale NJ. 323-418.
10. Drewry, S., Lawson, T. R. (2010): Operationalizing codes of international research ethics: The role of social work. *Acta Medicinae et Sociologica* Vol. 1. No. 1: 9-22.
11. Estrada, C. A., Isen, A. M., Young, M. J. (1997): Positive affect facilitates integration of information and decreases anchoring in reasoning among physicians. *Organisational Behaviour and Human Decision Processes* 72: 117-135.
12. Festinger, L. (1957): A theory of cognitive dissonance. Stanford Univ. Press, Stanford.
13. Festinger, L., Carlsmith, J. M. (1959): Cognitive consequences of forced compliance. *Journal of Abnormal and Social Psychology* 58: 203-210.
14. Fiedler, K. (2004): Érzelmi hatások a társas információfeldolgozásra. In: Forgas, J. P. [szerk.]: Az érzelmek pszichológiája. Kariosz Kiadó, Budapest. 163-183.
15. Fiedler, K. (2001): Affective states trigger processes of assimilation and accommodation. In: Martin, L. L., Clore, G. L. [szerk.]: Theories of mood and cognition: A user's guidebook. Erlbaum, Mahwah NJ. 85-98.
16. Forgas, J. P. (2007). When sad is better than happy: Negative affect can improve the quality and effectiveness of persuasive messages and social influence

strategies. *Journal of Experimental Social Psychology* 43: 513-528.

17. Forgas, J. P. (1995): Mood and judgement: The Affect Infusion Model (AIM). *Psychological Bulletin* 117: 39-66.

18. Fredrickson, B. (2001): The role of positive emotions in Positive Psychology: The broaden-and-build theory of positive emotions. *American Psychologist* 56: 218-226.

19. Fredrickson, B. (1998): What good are positive emotions? *Review of General Psychology* 2: 300-319.

20. Heider, F. (1958): The psychology of interpersonal relations. Wiley, New York.

21. Hüse Lajos (2011): Kettős mérce az iskola szerepének megítélésében - egy kirekesztés-kutatás margójára. *Iskolakultúra* 2011/1: 88-98.

22. Hüse Lajos (2008): A kirekesztés diskurzusa. *Kapocs* VII/5: 2-23.

23. Hüse Lajos (2007): Szűz Mária zsebkendőjének keleti csücskében. *Esély* 2007/5: 126-130.

24. Hüse Lajos, Szoboszlai Katalin, Fábián Gergely (2006): A semmi ágán ... - Hátrányos helyzetű csoportok sérelmére elkövetett cselekmények kutatása. Periféria Egyesület, Nyíregyháza.

25. Isen, A. M. (2000): Positive affect and decision making. In: Lewis, M., Haviland-Jones, M. [szerk.]: *Handbook of emotions* (2). Guilford Press, New York. 417-435.

26. Isen, A. M. (1984): Toward understanding the role of affect in cognition. In: Wyer, R. S., Srull, T. K. [szerk.]: *Handbook of social cognition* (3). Erlbaum, Hillsdale NJ. 179-236.

27. Jarcho, J. M., Berkman, E. T., Lieberman, M. D. (2010): The neural basis of rationalization: cognitive dissonance reduction during decision making. *Social Cognitive and Affective Neuroscience* (elektronikus folyóirat, scan.oxfordjournals.org) July 9, 2010: 1-8.

28. Jones, E. E., Harris, V. A. (1967): The attribution of attitudes. *Journal of Experimental Social Psychology* 3: 1-24.

29. Kerülő Judit (2008): Az integráció és a szegregáció kérdése egy iskolabezárás kapcsán. *Új Pedagógiai Szemle* 2008/2: 12-29.

30. Kerülő Judit (2006): Kitörési esélyek egy nyomortelepről. In: Fónai M., Péntes M. és Vitál A. [szerk.]: *Etnikai szegénység, etnikai egészségi állapot? - A cigány népesség élethelyzete és kitörési lehetőségei Északkelet-magyarországon*. Krúdy Könyvkiadó - Szocio East Egyesület, Nyíregyháza. 195-217.

31. Mérei Ferenc (1996): *Közösségek rejtett hálózata*. Osiris, Budapest.

32. Moreno, J. L. (1934): *Who shall survive? Foundations of sociometry, group psychotherapy and sociodrama*. Beacon House, New York.

33. Okhuysen, G. A., Galinsky, A. D., Uptigrove, T. A. (2003): Saving the worst for last: The effect of time horizon on the efficiency of negotiating benefits and burdens. *Organizational Behavior and Human Decision Processes* 91: 269-279.

34. Ortutay Gy. [szerk.] (1977-1982): *Magyar néprajzi lexikon*. Akadémiai Könyv-

kiadó, Budapest.

35. R Development Core Team (2009). R: A language and environment for statistical computing. R Foundation for Statistical Computing, Vienna, Austria. <http://www.R-project.org>
36. Ross, L., Greene, D., House, P. (1977): The false consensus phenomenon: An attributional bias in self-perception and social perception processes. *Journal of Experimental Social Psychology* 13: 279-301.
37. Smith, C. A., Kirby, L. D. (2004): Az érzelem és a kognitív kiértékelés folyamatai. In: Forgas, J. P. [szerk.]: Az érzelmek pszichológiája. Kariosz Kiadó, Budapest. 79-95.
38. Smith, C. A., Lazarus, R. S. (1990): Emotion and adaptation. In: Pervin, L. A. [szerk.]: Handbook of personality: Theory and research. Guilford, New York. 609-637.
39. Szalai Júlia (2010): A szabadságtalanság bővülő körei. Az iskolai szegregáció társadalmi „értelméről”. *Esély* 2010/3: 3-22.
40. Tilmanné T. Erika, Hüse Lajos (2010): Roma tanulók iskolai integrációját támogató program hatásvizsgálata. *Háló* XVI/11-12: 23-27.
41. Wachtel, T. (2007): Real Justice. Hogyan forradalmasíthatjuk a normasértéshez való viszonyulásunkat? The Piper's, Pipersville.

... ● ...

Hüse Lajos főiskolai adjunktus

Debreceni Egyetem, Egészségügyi Kar, Nyíregyháza, 4400, Sóstói út 2-4.

UNIVERSITY
OF DEBRECEN
FACULTY OF
HEALTH
NYÍREGYHÁZA



ACTA
MEDSOC
VOLUME 3.
2012

Tehetséges diákokat tanító pedagógusok többszemponútú pszichológiai vizsgálata

Dávid Imre

Debreceni Egyetem, Pszichológiai Intézet
e-mail: david@vipmail.hu

Abstract. Multi-criteria psychological measurement of gifted student's educators.

We set the aim to study high-school educators' (131 persons) who have already spent a long time in their area: typical coping mechanisms with stress; consideration of frustrating situations; physical and psychic symptoms related to these situations; how they consider the difficulties of their life situations in the most difficult period of the year; with what kind of coping strategies they try to overcome them; to what extent anxiety, the syndrome of depression and hopelessness is typical of them; what kind of gender differences we can observe in these fields.

We assumed that we could see the special gender pattern of coping mechanisms in the sample. It is obvious that there is a considerable difference between the genders regarding the coping mechanisms. Our results show that women rather prefer avoidance coping ($p=,005$). Furthermore they choose asking for help ($p=,000$) and accommodation ($p=,013$) more willingly. The small differences of the averages indicate the fact that we did not get significant differences between any of the factors and total scores either in Hopelessness Scale, in the short form of Beck Depression Inventory, in Beck Anxiety Inventory, in Király Anxiety Questionnaire, in Personal Efficiency Questionnaire or in Collective Efficiency Questionnaire.

However, there were significant gender differences in the question of Dávid Stress Inventory. Women are much more sensitive to school-life stressors than men. Fortunately, we have not experienced indicators of severe anxiety, depression, or hopelessness in any of the cases at group-level.

Keywords: stress, coping, depression, despondency, anxiety, burnout, teacher

DOI: 10.19055/ams.2012.3/4-5/3

Összefoglalás

Még 2009 tavaszán kérdőíves felmérést végeztünk az ország igen nívós gimnáziumaiban tanító pedagógusok (n=131) körében. Arra voltunk kíváncsiak, hogy az év eme kiemelkedően megterhelő (stresszes) szakaszában hogyan képesek megküzdni a számos irányból rájuk nehezedő nyomással. Milyen szinten jellemzi őket a szorongás, a reménytelenség, a depresszió, a kiégés jelenségek, melyek az általuk leginkább preferált coping mechanizmusok? Vannak-e jellegzetes nemi különbségek a vizsgált pszichés paramétereket tekintve férfiak és nők közt?

Vajon mennyire élik át megterhelőként az iskolai élet jellegzetes stresszorait? E tekintetben mutatkoznak-e nemi különbségek? Vizsgálatunkhoz a hazai kutatási gyakorlatban is jól bevált eszközöket (8 kérdőív) alkalmaztunk, valamint két olyan újabb eljárást, melyeket nemrégiben fejlesztettünk a Debreceni Egyetem Pszichológiai Intézetében. Eredményeink szerint a vizsgálati minta esetében egyedül az elkerülésre irányuló megküzdési mód tekintetében van jelentős eltérés a nemek közt. Hipotézisünkkel ellentétes módon sem a szorongáshoz kapcsolódó fiziológiai-tüneteket tekintve, sem pedig a kiégés jelenségének megjelenését, súlyosságát vizsgálva nem kaptunk markáns eltéréseket a nemek között. Előfeltevésünkkel megegyező módon azonban a legtöbb - az iskolai élethez kötődő - stresszor esetében látható, hogy szignifikánsan nagyobb megterhelő hatást gyakorolnak a nőkre, mint férfi pedagógus társaikra.

kulcsszavak: stressz, coping, depresszió, reménytelenség, szorongás, kiégés, pedagógus

*„Mindenkinek van, mindenki beszél róla,
mégis csak kevesen vették a fáradságot, hogy utánanézzenek,
valójában mi is a stressz?”
- Selye János -*

Minden egyes történelmi kor emberének sajátos nehézségekkel kellett megküzdenie életfeltételeinek megteremtése és fenntartása érdekében. Napjaink fejlődési irányai, társadalmi mozgásai egészen különleges - nem egyszer szinte soha korábban át nem élt - problémákkal, megoldandó gondokkal, divatos kifejezéssel élve „kihívásokkal” szembesítik az egyént, a társadalmakat. Egészen új gazdasági, társadalmi, információs-kommunikációs közegben kell létezni, ami gyakorta igen megterhelő feltételeket teremt és szükségessé teszi a rugalmas alkalmazkodóképesség, az erőtartalékok maximális mozgósítását. A tudományos-technikai fejlődés jószerivel követhetetlen ritmusban felgyorsult, a világból ránk zúduló információmennyiség

exponenciális mértékben növekszik. Hihetetlen új távlatok nyíltak meg az emberi civilizáció előtt. Az új információs csatornák (internet, mobilkommunikáció, a megannyi televíziós csatorna stb.) térhódításával a világ egyszerre vált barátságosabbá megismerhetővé, egyszersmind fenyegetően közelivé. Soha nem keveredhetek ilyen mértékben a különböző kultúrák, talán soha nem volt érzékelhető ennyire az, hogy nem csupán egyes népek, nemzetek problémái, nehézségei léteznek, hanem olyan univerzális gondok, amelyek közös, hatásos megoldása mindnyájunkat sürget.

Mindezek a pszichés közérzetünket fenyegető tényezők pedig ráarakódnak az egyéni életutak nehézségeire, időnként traumatikus élettörténeire. A felgyorsult élettempó következtében - még ha az igény sok ember esetében meg is lenne rá - elsikkad, háttérbe szorul a testi-lelki jó közérzetünkről való gondoskodó odafigyelés. „Nincs rá idő!” fogalmazódik meg gyakorta az önfelmentő passzus, amivel természetesen sokszor csak áztatjuk és felmentjük magunkat. Ugyanakkor persze nem vagyunk gépek, mechanikus szerkezetek, amelyek ezt rövidebb, vagy hosszabb távon ne sínylenék meg: szervezetünk „benyújtja a számlát”. Az immunrendszer legyengül, mindenféle testi-lelki panaszok, megbetegedések jelennek meg. A társadalmi feszültségek lecsapódása jellegzetes színterének tekinthetjük az iskola világát. Ebben a közegben szinte minden „lecsapódik” kicsiben, ami az osztálytársadalom megoldandó problémáinak széles spektrumát jelenti.

A tanárokkal szembeni sokrétű elvárás rendszer igen alapos bemutatását nyújtja Bagdy Emőke:

„Hovatovább azt várjuk a pedagógusoktól, hogy egy személyben képviseljék:

1. a személyiségformálásban betöltendő evolutív (fejlesztő-fejlesztési) funkciót
2. az oktató, ismeretátadó funkciót: tehát „edukátorok” legyenek:
3. teljesítsék a családi szocializáció mulasztásából rájuk háruló reedukatív-korrekciós (vagy terápiás) funkciót:
4. legyenek zavarfelismerő, szűrő diagnoszták:
5. a családdal való kapcsolatban vállalják a familiáris rekreációs (családgondozó, családterapeuta) funkciót:
6. és a gyermek személyiségfejlődési, magatartási zavarainak helyrehozó (pszichoterapeutai) funkcióját.” (Bagdy-Telkes: Személyiségfejlesztő módszerek az iskolában 1990., 19. o.).

Természetesen ezen elvárások mindegyikének magas szinten megfelelni képtelenség! A követelményeknek való megfelelésvágya igen komoly stressz forrás.

Mi is a stressz?

Selye a stresszorokat az általuk kifejtett hatás pozitív vagy negatív természete szerint két csoportba osztja:

Az *eustressz* az önmegvalósítás stressze. Az ezt kiváltó tényezők a személy által fontosnak tartott aktivitásokra, készségei kihasználására és fejlesztésére, a kihívá-

sokkal való megküzdésre sarkallják a személyt, ezáltal hosszútávon építő jellegű stresszorok. Ezzel szemben a hatásában negatív stresszt nevezünk *distressz*nek. Ez akkor lép fel, ha a stresszorral való megküzdés során nincs lehetőség a személy képességeinek felhasználására vagy új képességek megszerzésére. Ez hosszabb távon bonyolult pszicho-neuroimmunológiai és pszichoszociális folyamatok révén mentális, illetve fizikai problémák kifejlődéséhez vezethet. A stresszre adott viselkedéses válaszok nem csak az érintett egyénre, de szervezeti környezetükre is hatással vannak. Eredményezhetik a kollégák iránti tisztelet elvesztését, indulatosságot, indulati kitöréseket és a kollégáktól való 'érzelmi eltávolodást' (Duldt, 1981). Nem meglepő tehát, hogy a munkahelyi stressz szintje és a szubjektív módon észlelt mentális distressz (Tyler and Cushway, 1995.), valamint a kiégés (burnout) illetve az érzelmi zavarok között erős pozitív együttjárás figyelhető meg. Sokan egészségkárosító viselkedések segítségével próbálnak megküzdenni a stresszel (pl. erős dohányzás, egészségtelen étrend, túlzott alkoholfogyasztás), ezáltal tovább rontva általános egészségi állapotukat.

A túlzott stressz tehát vezethet a teljesítmény romlásához (Cox, 1993.), a munkával való elégedetlenséghez, balesetekhez, nem biztonságos munkavégzéshez és a hiányzások nagy arányához egyaránt (Cooper, 1986.). Összefüggés mutatkozik továbbá a stressz és a hangulati változások, szorongás, gyengeségérzés és depresszió között is. Az érintett személyek gyakran számolnak be alacsonyabb energiaszintről, mely meggátolja őket abban, hogy fenntartsák a munka által megkövetelt ütemet. Gyakran érzik úgy, hogy kis személyes nyereség vagy jutalom elérése érdekében is nagy erőbefektetésre van szükség munkahelyükön (Farrington, 1997.). A stressz okozta szenvedés tartós személyiségváltozásokhoz is vezethet, például az önértékelés csökkenéséhez, cinizmushoz, negativizmushoz, önmegvetéshez. A munkahelyi stressz tehát komoly terhet ró az egyénre, ronthatja általános életminőségét és jóllétét (EASHW, 2000), és egyes esetekben korai halálozáshoz is vezethet.

A vizsgálat leírása

Még 2009 tavaszán egy kutatást végeztünk 131 magyarországi pedagógus bevonásával (8 különböző város, 8 különböző, az országos rangsorban igen előkelő helyet elfoglaló gimnázium). Vizsgálatunkban a tehetséges középiskolás diákok tanításában már hosszú időt a pályán töltött pedagógusok pszichés állapotának, stresszrel való jellegzetes megküzdési mechanizmusainak, szorongást keltő helyzeteik megítélésének, az ezekhez a helyzetekhez kapcsolódó testi és pszichés tünetek megnyilvánulásának tanulmányozását tűztük ki célként. Kíváncsiak voltunk arra, hogy az év legnehezebb időszakában hogyan ítélik meg élethelyzetük nehézségeit, milyen megküzdési stratégiák alkalmazásával igyekeznek legyűrni azokat, milyen mértékben jellemző rájuk a depresszió tünetegyüttese, a reménytelenség, a szorongás és a kiégés.

Milyen nemi különbségek lelhetőek fel (fellelhetőek-e egyáltalán?) a stresszrel való megküzdés, a szorongást kiváltó helyzetek, a szorongás, depresszió, reménytelenség

stb. tekintetében a pedagógusok mintájában? Megnevezhető-e olyan jellegzetes coping mechanizmusok, melyek erősebb preferenciával bírnak a két különböző nem esetében? Melyek azok a stresszorok, amelyek a legmegterhelőbb tényezőket jelentik a pedagógusok számára? Vannak-e nemi különbségek a tekintetben, hogy az iskolai élethez kapcsolódó stresszorok közül melyik megterhelőbb az egyik, vagy a másik nem számára? Mennyire tartják önmagukat és saját tantestületüket hatékonynak a különféle problémák kezelése ügyében?

Szándékaink szerint vizsgálatunk révén hozzájárulhatunk a tehetséges diákokkal foglalkozó pedagógusok jobb megismeréséhez az említett kérdésköröket illetően. Az árnyalt elemzés („diagnózis”) hozzásegíthet bennünket ahhoz, hogy ajánlásokat fogalmazzunk meg a pozitív irányba történő változtatások esetleges megtételéhez (hatékonyabb, sikeresebb megküzdési stratégiák alkalmazása, szükség esetén prevenció, illetve életmód változtatási javaslatok megfogalmazása).

Az adatok felvétele 2009. májusának végén-júniusának elején történt. A vizsgálni kívánt problémakör természetéből fakadóan szándékosan választottuk ezt az időpontot. Ebben az időszakban a pedagógusok számára köztudomásúan az érettségik, az évvárás fokozott szellemi-idegi-fizikai megterhelése jelent az évközi feladatokhoz, kötelezettségekhez képest is fokozott igénybevételt. Úgy véltük, hogy ilyen módon ez ama időszak, amikor is a legtöbb nehézséggel, szorongató helyzettel (stresszorral) kell megküzdeni vizsgálati alanyainknak. A vizsgált minta nagy átlagát tekintve (természetesen lényeges egyéni különbségek lehetnek az életutak, megterhelő szituációk egyéni mintázatában!) ekkor a legszükségesebb tehát megítélésünk szerint egész pszichés védekező rendszerünk „csatasorba állítása”. Ez olyan időszak, amikor rendszerint szükséges valamennyi erőtartalék mozgósítása a problémák megoldásához, a nehézségek leküzdéséhez.

Vizsgálati eszközök

Az általunk felhasználni szándékozott kutatási eszközök kiválasztásában két fontos szempont vezérelt bennünket. Egyfelől olyan eljárásokat szerettünk volna felhasználni, amelyek a pszichológia (elsősorban a klinikum) világában régóta használatos és igen megbízható mérőeszközöknek bizonyultak. Olyan eljárásoknak, amelyek számos nemzetközi és hazai vizsgálatban „bizonyították” pszichometriai és alkalmazási erősségeiket, komoly kutatási referenciákkal rendelkeznek. Másfelől pedig szerettünk volna olyan - a témánkhoz jól illeszkedő - újabban kifejlesztett eljárásokat is beépíteni vizsgálatunkba, amelyek újabb fejlesztési folyamatok eredményei. Noha természetesen messze nem rendelkeznek még olyan széleskörű felhasználási tapasztalatokkal, kvázi „garanciákkal”, mint az előbb leírtak, ugyanakkor az eddigi kutatási tapasztalatok alapján kecsegtetőnek és hasznosnak tűnt alkalmazásuk. (elsősorban itt két eszközre, a Király-féle Szorongástesztre és a Dávid-féle Stresszor Leltárra gondolunk).

Az eszközök elsősorban a stressz, depresszió, pszichés közérzet kérdésköréhez kapcsolódnak.

Coping Inventory for Stressful Situations (CISS-48)
 Ways of Coping, 1980. by Folkman és Lazarus
 Beck-féle Reménytelenség Skála
 A Beck Depresszió Kérdőív rövidített változata
 Beck Szorongás Leltár
 Király-féle Szorongás kérdőív
 Tanári Kollektív Hatékonyság Kérdőív
 Maslach-féle Kiegészítő Kérdőív Tanári Változata
 Dávid-féle Stresszor-leltár
 Tanári egyéni Hatékonyság Kérdőív

Vizsgálati minta

A pedagógusok valamennyien tagjai a Hátrányos Helyzetű Tanulók Arany János Tehetség gondozó Programjának, amely programot 2000-ben indította útjára az Oktatási Minisztérium az 5000 fő alatti lélekszámú települések fiataljai számára szociális hátrányaik kompenzálására. A Program keretében a diákok országosan is elismert, igazán patinás intézményekben tanulhatnak 5 éven keresztül (a 4 éves képzést előkészítő év előzi meg). A Programba való bekerülés feltétele a megadott szempontoknak való megfelelés (szociálisan hátrányos helyzet) és a kifejezetten számukra szervezett felvételin nyújtott meghatározott teljesítmény. A vizsgálatban részt vevő pedagógusok az ország 8 különböző gimnáziumából kerültek ki: ezek a gimnáziumok több mutató alapján is a legerősebb, legmagasabb szintű képzést nyújtó intézmények közé tartoznak Magyarországon. A vizsgálatban részt vevő 131 személy közül 66% volt a nő (86 fő) és 34% (45 fő) a férfi.

Nem	Átlagéletkor (év)	Hány éve dolgoznak?	Hány éve dolgoznak jelenlegi munkahelyükön?	Hányadik munkahelyük a jelenlegi?
Nők	45	22	14,5	2,4
Férfiak	42	18,5	13,5	2,2

1. számú táblázat A mintát alkotó pedagógus populáció alapadatai.

Igen imponálóak a háttérkérdőív azon adatai, amelyek a tanároknak a diákjaik által elért versenyeredményeit mutatják be. Városi versenyen 6 pedagógus tanítványa szerepelt sikerrel, megyei versenyen 21, területin 7, országosan 59 (!), nemzetközön pedig 9! A vizsgálati mintánkból csupán 32 fő nem dicsekedhet egylegőre rangosabb verseny eredménnyel. Ezek az adatok úgy véljük egyértelműen jelzik, hogy valóban igen sikeres intézményekről/pedagógusokról van szó a mintánkban.

A vizsgálati adatok feldolgozása, a statisztikai számítások elvégzése az SPSS 14.0 programcsomaggal történt. Adataink elemzésében a következő eljárásokat alkalmaztuk: korreláció számítás (Pearson-féle korreláció), kétmintás t-próba.

Vizsgálati hipotézisek

1. Feltételeztük, hogy jól érzékelhető különbségeket kapunk majd a nők és férfiak coping mintázatában. A szakirodalmi adatokkal egybecsengően úgy gondoljuk, hogy a nőkre a stresszel való megküzdési módzatok közül azok jellemzőek inkább, amelyek emócióközpontúak és az elkerülésre irányulnak. Elképzelésünk alapján ezzel szemben a férfiaknak inkább sajátossága a probléma-központú megküzdési módok preferenciája.
2. Elgondolásunk szerint a nőkre inkább jellemző az alkalmazkodás, a segítségkérés, az érzelmi egyensúly keresése, valamint a visszahúzódság. A férfiak pedig inkább a problémaelemzés és a céltudatos cselekvés alszálláiban érnek el magasabb pontszámot a nőknél.
3. Feltételeztük, hogy a szorongás mértékében kapunk majd eltérést a nemek közt (a nők átlagértékei lesznek majd magasabbak az egyes vizsgáló eljárásokban) és detektálható lesz a szorongáshoz kapcsolódó fiziológiai-szomatikus tünetek nemekre jellemző mintázata.
4. A kiegészés egyes szintjeit és összesített értékét tekintve a nők fognak magasabb értéket elérni.
5. Az iskolai élet stresszorai közül több lesz olyan, amely a nőkre nagyobb pszichés megterhelést ró a férfiaknál. A nemek tekintetében jól érzékelhető különbség lesz majd abban a tekintetben, hogy mely stresszorokat tartják a leginkább negatív hatást kiváltónak.
6. Az egyéni és kollektív hatékonyság szubjektíven átélt mértékében nem kapunk markáns különbségeket a nemek között.

Vizsgálati eredményeink bemutatása

CISS-48					
Változók, alszállák elnevezése	Férfiak (n=45) Átlag	Szórás	Nők (n=86) Átlag	Szórás	Szignifikancia
Feladatközpontú megküzdés	63,26	9,50	64,82	8,09	,352
Emócióközpontú megküzdés	36,77	9,66	39,06	10,25	,210
<i>Elkerülésre irányuló megküzdés</i>	31,48	7,36	35,53	8,03	,005
Összesített érték	131,53	17,56	139,43	15,45	,228

Megküzdési módok kérdőív					
Változók, alsókálák elnevezése	Férfiak (n=45) Átlag	Szórás	Nők (n=86) Átlag	Szórás	Szignifikancia
Problémaelemzés	6,51	1,68	6,96	1,49	,132
Céltudatos cselekvés	7,66	1,90	7,39	2,14	,461
Érzelmi indíttatású cselekvés	2,00	1,65	2,51	1,77	,104
<i>Alkalmazkodás</i>	4,42	1,61	5,22	1,91	,013
<i>Segítségkérés</i>	2,57	1,48	3,54	1,37	,000
Érzelmi egyensúly keresése	1,68	1,36	2,13	1,33	,074
Visszahúzóadás	3,60	1,76	3,86	1,77	,425
<i>Összesített érték</i>	28,46	5,42	31,63	5,70	,002

Reménytelenségi skála					
Változók, alsókálák elnevezése	Férfiak (n=45) Átlag	Szórás	Nők (n=86) Átlag	Szórás	Szignifikancia
Affektív faktor	1,62	1,57	1,22	1,60	,171
Motivációs faktor	0,711	1,42	0,81	1,40	,694
Kognitív faktor	1,64	1,41	1,50	1,46	,585
Összesített érték	3,97	3,58	3,53	3,94	,519

Változók, alsókálák elnevezése	Férfiak (n=45) Átlag	Szórás	Nők (n=86) Átlag	Szórás	Szignifikancia
Rövid Beck Depresszió Kérdőív	12,51	2,89	12,74	3,49	,685
Beck Szorongás Leltár	6,08	5,86	7,96	7,39	,116
Király-féle szorongás kérdőív	13,33	7,43	13,91	6,19	,652
Kollektív hatékonyság	32,93	5,54	33,50	7,34	,622

Maslach-féle Kiegészítés Kérdőív					
Változók, alsókálák elnevezése	Férfiak (n=45) Átlag	Szórás	Nők (n=86) Átlag	Szórás	Szignifikancia
Lelki szint	4,60	2,85	4,24	3,03	,509
Érzelmi szint	7,51	3,85	7,33	3,76	,805
Testi szint	6,46	4,18	7,09	4,18	,418
Szociális szint	4,68	3,14	3,83	3,18	,146
Összesített érték	23,26	11,83	22,51	12,03	,731

Stressz leltár					
Változók, alsókálák elnevezése	Férfiak (n=45) Átlag	Szórás	Nők (n=86) Átlag	Szórás	Szignifikancia
<i>Diákok</i>	1,80	0,35	1,96	0,34	,014
<i>Tantestület</i>	1,60	0,42	1,76	0,43	,047
<i>Vezetőség</i>	1,59	0,38	1,73	0,40	,049
<i>Tanulmányi munkával kapcsolatos</i>	1,65	0,36	1,85	0,32	,003
<i>Szülők</i>	1,79	0,43	2,04	0,41	,002
<i>Fizikai környezet</i>	1,35	0,35	1,54	0,41	,007

Hatékonyág Kérdőív					
Változók, alsókálák elnevezése	Férfiak (n=45) Átlag	Szórás	Nők (n=86) Átlag	Szórás	Szignifikancia
Általános hatékonyság	27,57	4,51	27,45	4,85	,884
Tanítással kapcsolatos hatékonyság	28,35	4,31	28,94	3,88	,447
Halogatás	29,84	3,69	30,67	4,47	,260
Önszabályozás	30,42	4,12	29,68	4,22	,339

2.sz. táblázat Férfiak és nők összehasonlítása minden változóban és alsókálában (áttekintő táblázat).

A vizsgálati eszköz révén nyert információkat összegezve azt jelenthetjük ki, hogy a vizsgálati minta esetében egyedül az elkerülésre irányuló megküzdési mód tekintetében van jelentős eltérés a nemek közt (a nők által lényegesen kedveltebb megküzdési mód ez). Eredményeink háttérben feltételezésünk szerint az állhat, hogy az azonos munkakör hosszú ideje történő betöltése révén (vizsgálati mintánk leíró statisztikájában láthattuk, hogy a minta közel kétharmada a 40 év feletti korosztályhoz tartozik) a női pedagógusok esetében ugyanúgy kialakulnak a napi iskolai stresszhelyzetek kezeléséhez elengedhetetlenül fontos problémaközpontú megoldási módok. A munkakör természetéből fakadóan férfi kollégáikkal azonos nehézségekkel megküzdniük, amely megoldások révén formálódhat a hasonló természetű problémák megoldásának algoritmusa. A ma női pedagógusa elődeihez képest talán egyre csökkenő mértékben engedheti meg maga számára az osztályteremben érzelmei kimutatását, a nehézségek érzelemorientált megközelítését, mivel ez bizonyos mértékű sebezhetőséget, kiszolgáltatottságot jelenthetne napjaink iskoláiban, az osztálytermekben. Az iskolai konfliktusok (diákok egymás közti konfliktusa, a pedagógus nézeteltérései a diákokkal, szülőkkel stb.) növekvő mennyisége megítélésünk szerint magával vonja, hogy a nőknek ugyanúgy „harcedzettek”, adott esetben keménynek kell mutatkozniuk a problémás helyzetekben. Nem igazolódott tehát be első hipotézisünk, amelyben azt feltételeztük, hogy markáns eltérést detektálhatunk majd a nemek között a preferált coping mechanizmusok tekintetében. Várakozásainkkal ellentétesen így nem nyert mintánkon igazolást, hogy a nők sokkal inkább kedvelnék férfi kollégáikhoz képest a különféle stresszhelyzetek emócióközpontú coping mechanizmusokon alapuló megoldását.

A férfiak és nők átlagait a megadott instrukciónak megfelelően (Perczel-Kiss-Ajtay, 2005. i.m.) a teljes kérdőív pontszámára átszámolva (rövidített pontszám - 9x20) azt állapíthatjuk meg, hogy a pedagógus minta alanyai a minta egésze átlagát tekintve nem jeleznek a depresszió szempontjából veszélyeztetett állapotot.

Következő vizsgáló eszközünk a Beck Szorongás Leltár volt. Ebben a vizsgáló eszközben sem kaptunk a nemek közt szignifikáns eltérést ($p=,116$), bár a nők átlaga itt is magasabb a férfiakénál. Nem igazolódott be tehát azon feltételezésünk, hogy a nemek közt a szorongáshoz kapcsolódó fiziológiai-teszt tüneteket tekintve esszenciális különbséget kapunk majd. Így nem tudtunk megragadni olyan jellegzetes fiziológiai eltéréseket a nemek között, melyek a szorongás hatására jelentkeznek.

A Debreceni Egyetem Pszichológiai Intézetében nemrégiben fejlesztett új vizsgáló eszköz, a Király-féle szorongás kérdőív itemei hangsúlyosan nem a testi tünetekre fókuszálnak (sokkal inkább különféle szorongáskeltő helyzetek szubjektív megítélésre), de ezzel együtt sem kaptunk a szorongás tekintetében szignifikáns eltérést a nemek között ($p=,652$). A nők átlaga ebben a vizsgáló értékben is tendenciaszerűen magasabb a férfiakénál.

Negyedik hipotézisünkben azt feltételeztük a szakirodalmi hivatkozások alapján, hogy a kiégés egyes szintjeit és összesített értékét tekintve a nők fognak magasabb pontszámot elérni. Eme elgondolásunkra a Maslach-féle Kiégés Kérdőív adatsora ad választ. Vizsgálati mintánkon nem nyert igazolást ez a hipotézisünk. Az összesített pontszámot tekintve nem kaptunk jelentős eltérést a nemek közt eme vizsgáló eszköz esetében sem ($p=,731$). A kérdőívben található szintekhez (lelki, érzelmi, testi, szociális) tartozó számértékek jelzik, hogy egyikben sem mutatkozott szignifikáns különbség a nemek között. Sőt! A négy közül háromban (lelki, érzelmi, szociális) a férfiak átlaga a magasabb tendenciaszerűen. Ezt némiképp meglepő tényként konstatálhatjuk. Csupán a testi szint az, amelyben a nők érték el magasabb pontszámot. Megállapítható tehát, hogy a kiégés tekintetében a férfiak jelentették mintánkban a veszélyeztetettebb almintát.

Ötödik hipotézisünkben feltételeztük azt, hogy az iskolai élet stresszorai közül több lesz olyan, amely a nőkre nagyobb pszichés megterhelést ró a férfiaknál. Úgy véltük, hogy a nemek tekintetében jól érzékelhető különbség lesz majd abban a tekintetben, hogy mely stresszorok a legmegterhelőbbek a nők, illetve a férfiak számára. A kapott eredmények alapján kijelenthető, hogy hipotézisünk igazolást nyert. A vizsgálati eredményekről szóló rész elején látható áttekintő táblázatunkból egyértelműen kitűnik, hogy valamennyi elkülönített stresszor csoportban (diákokkal, tantestülettel, vezetőséggel, tanulmányi munkával, szülőkkel, fizikai környezettel kapcsolatos itemek) és összesítésben is erősen szignifikáns különbséget kaptunk a nemek között. A szignifikancia értékek $p=,002$ és $p=,049$ közt helyezkednek el - zömmel az előbbi értékhez közelítve. Valamennyi stresszor csoport összesített értékében a nők átlaga lett a magasabb. A bemutatott adatokból az következik, hogy mintánkban a női pedagógusok számára az iskolai élet gyakorlatilag minden területe pszichésen megterhelőbb, jelentékenyebb mértékben stresszforrás. A felsorolt itemek az elkülönített stresszor csoportok mindegyikét felölelik, valamennyi kategória képviselteti magát. Különösen fontos lehet az a megállapítás, hogy a pedagógus munkaköréhez kapcsolódó valamennyi személyes interakció (diákok, szülők, kollégák, az iskola vezetése) jobban igénybe veszi/veheti mintánkban a női pedagógusok pszichés ellenálló képességét. Nagyobb megterhelést ró rájuk a kötelező jellegű szervezési feladatok ellátása: osztálykirándulás, iskolai rendezvények megszervezése. Hangsúlyozottnak tűnik igényük a személyes beszélgetésekre diákokkal, kollégákkal. Fontosnak tartják, hogy az ilyen típusú beszélgetésekhez megfelelő hely, tér álljon rendelkezésre az intézményben.

A stresszor megnevezése	Értéke (0-5)
A tanulók rongáló magatartása	2,41
A tanulók közömbössége	2,36
Konfliktus egy kollégával	2,35
A tanítást zavaró diák	2,34
A tanári munka presztízisének csökkenése	2,33
Anyagi elismerés hiánya	2,32
Viselkedési problémák az osztályban	2,28
A szülők elégedetlensége az iskolával	2,23
Konfliktus egy szülővel	2,22
Túlterheltség	2,19

3. sz. táblázat A 10 legfajúlyosabb stresszor a tanárok számára.

Összegezve azt mondhatjuk el, hogy ebben a vizsgáló eszközben volt megfigyelhető a legélesebb különbség a nemek között. Úgy tűnik, hogy a férfiak sokkal kevésbé érzékenyek az iskolai élethez köthető stresszorokra. Ebben a tényben alapvető lelki alkatbeli eltérések húzódnak meg a háttérben magyarázó okként: a nők érzékenyebbek, érelemorientáltabbak, empatikusabbak az emberi kapcsolatokban. Talán nem túlzás azt állítanunk, hogy jobban figyelnek személyes és fizikai környezetükre.

A kollektív hatékonyság és az egyéni hatékonyság kérdéskörét vizsgáló eszközeink révén - várakozásunknak megfelelő módon - nem kaptunk szignifikáns eltérést a nemek között. Napi szinten a férfiak és a nők egyaránt megfelelően hatékonyan érzik egyéni szinten munkájukat. Ugyanígy elégedettek azzal, ahogy az iskolai oktató-nevelő közösség (a kollektíva, a tantestület) képes megoldani az iskolai hétköznapi során felmerülő ezernyi oktatási és nevelési problémát. Ezt az eredményünket mindenképp fontos és figyelemre méltó tényként könyvelhetjük el.

Vizsgálatunk bebizonyította tehát, hogy összességében jó mentálhigiénés állapotban vannak a vizsgált pedagógusok. Eredményeik, pontszámaik (szorongás, depresszió, kiégés, reménytelenség) megfelelő pszichés állapotot mutatnak: gyakorlatilag igen kevés azon pedagógus száma a mintában, akik az egyes kérdőívekhez tartozó övezeti besorolás, a rendelkezésre álló szakirodalmi adatok alapján (Perczel-Kiss-Ajtay, 2005. i.m.) a normál tartománytól való markáns eltéréseket mutatnak. Ennek okát elsősorban abban látjuk, hogy a tehetséges diákokkal való foglalkozás több sikerélményt nyújt számukra. Ez pedig örömforrás lévén segíti a problémákkal, nehezebb élethelyzetekkel való megküzdést. Van miből erőt meríteni a pedagógus kollégáknak: napi szintű sikerélményeik bizonyos értelemben és szinten fedtetni képesek a hivatás gyakorlása során rájuk nehezedő pszichés nyomást.

Irodalomjegyzék

Bagdy Emőke - Telkes József: Személyiségfejlesztő módszerek az iskolában Tankönyvkiadó, Budapest 1990.

- Cox, T. (1993). Stress Research and Stress Management: Putting Theory to Work. *HSE Contract Research Report*, 61/1993. HMSO, London.
- Cooper, C. L., Cartwright, S. (1996). *Mental Health and Stress in the Workplace: A Guide for Employers*. HMSO, London.
- Dávid Imre. (2009.): Pedagógusok és egyetemisták többszemontú mentálhigiénés összehasonlító elemzése. Habilitációs értekezés. Debrecen, Pszichológiai Intézet.
- Duldt, B. W. (1981). Anger: An Alienating Communication Hazard for Nurses. *Nursing Outlook*, 640-664.
- EASHW (European Agency for Safety and Health at Work) (2000). *Research on Work-related Stress*. EASHW, Bilbao.
- Farrington, A. (1997). Strategies for Reducing Stress and Burnout in Nursing. *Br. J. Nursing*, 6 (1), 44-50.
- Perczel Forintos Dóra - Kiss Zsófia - Ajtai Gyöngyi (2005) Kérdoívek, becsloskálák a klinikai pszichológiában, Országos Pszichiátriai és Neurológiai Intézet, Budapest.
- yer, P.A. & Cushway, D. (1995). Stress in Nurses: The Effects of Social Support, Coping and Job Satisfaction. *Stress Medicine*, 11, 243-251.

... ● ...

Dávid Imre pszichológus, mentálhigiénikus, angol-magyar pszichológiai szakfordító,
Debreceni Egyetem Pszichológiai Intézet

UNIVERSITY
OF DEBRECEN
FACULTY OF
HEALTH
NYÍREGYHÁZA



ACTA
MEDSOC
VOLUME 3.
2012

Szociális dimenziók a fogyatékossgal élő tanulók oktatása-nevelése terén

Belényi Emese

Partiumi Keresztény Egyetem, Nagyvárad Bölcsészettudományi Kar,
Társadalomtudományi Tanszék

Abstract. Socio-pedagogical dimensions in the education of learners living with disabilities.

In recent years the concepts of educational inclusion and inclusive education, which are linked to the new human rights-centred approach on disability, gained a fully legitimate place as key terms both in guiding action oriented social research and in shaping social and educational policies in this field. Yet, the pace of change towards the new outlook and new policies concerning the educational opportunities and services available for disabled learners are hindered by a series of obstacles. These are generated, on the one hand, by still unresolved conceptual and methodological problems and on the other hand by the persistence of outdated institutional structures and mentality. After a presentation of the theoretical and historical background of occurring changes, the following paper will discuss possible causes which have led to the present situation, and will also outline potential solutions and ways for improvement.

Keywords: educational inclusion, equal opportunities, learners with special needs, disability, inclusive education

DOI: 10.19055/ams.2012.3/4-5/4

Egy paradigmaváltás és következményei

A társadalomtudományok - ezen belül a pedagógia, a szociológia és határtudományaik, köztük kiemelt helyen a szociálpedagógia - szerepe, funkciói és vizsgálódási módja terén az utóbbi évtizedekben jelentős változásnak lehettünk tanúi. A megismerő funkciót abszolutizáló koncepciók helyett a társadalmi változás elősegítését felvállaló felfogások kerülnek mindinkább előtérbe. Egyrészt a napjaink értékviselkedésére adott társadalomtudományi válaszként, másrészt pedig az emberi jogok, az esélyegyenlőség problematikájának a politikai ideológiában és gyakorlatban való felértékelődésének szociológiai lecsapódásaként mindinkább elterjedtebbé és egyre fontosabbá válnak az emberjogi megalapozottságú, normatív jellegű megközelítésmódok, amelyeket a hátrányos helyzetű társadalmi csoportok sorsának javítása iránti elkötelezettség jellemez. (Blau, 2010)

Napjaink szociológiai elméleteinek fontos témái többek között a globális és lokális társadalom kapcsolata, az identitás szerepének erősödése és sajátos alakulása a globális hatalmi-financiális-technológiai hálózatokból kiszorítottak körében (Castells 2004), a tiltakozó mozgalmak társadalmi változást előidéző szerepe (Bourdieu 1969), valamint a társadalmi változás lehetséges modelljei (Coleman 1964, Bohrnstedt 1969). A hagyományos-klasszikus szemléletmóddal szemben, amely programatikusan értékszemlegességre törekszik, a fennálló társadalmi struktúrákat adottságként felfogó, implicit módon a status quo-t támogató, a társadalmi-politikai gyakorlathoz a tudós távolságtartásával viszonyuló kutatói attitűdöket favorizálja, mindinkább érvényesül az a felfogás, amely a szociológia kognitív funkcióját a társadalmi lét *optimalizálásának* szolgálatába állítja.

E kontextusban a szociálpedagógián belül is fokozódik a rokon társadalomtudományoknak a szakterület szempontjából fontosnak ítélt eredményei iránti igénye. A segítségre szoruló társadalmi helyzetét befolyásoló okok vizsgálata természetszerűen összekapcsolódik a hatékony beavatkozás módozatainak feltárására irányuló olyszzerű törekvésekkel, amelyek a politikai szerepvállalás szükségszerűségét tűzik napirendre. „A célkitűzés az, hogy a szociálpedagógia ne csak vészhelyzetekben avatkozzon be, vagyis amikor már lényegében késő [...] hanem, hogy munkájával pont az ilyen helyzetek kialakulását akadályozza meg, illetve csökkentse” (Kozma - Tomász 2000, p 12).

A fentiekben körvonalazott paradigmaváltás összefüggésében értelmezhető a fogyatékkal kapcsolatos szemléletmód terén elindult - de még korántsem befejezett - változás is, amelynek lényege: áttérés a fogyatékos *orvosi* értelmezési modelljéről a fogyatékos *társadalmi* modelljére. Ez az átmenet egyrészt szükségszerű következménye a társadalomtudományi, pedagógiai és közpolitikai megközelítések tekintetében bekövetkezett szemléletváltásnak, ugyanakkor maga is további, hasonló irányú változásokat indukál mind a fogyatékos személyeket érintő közpolitikák, mind pedig a velük kapcsolatos speciális nevelési gyakorlatok terén.

Az *orvosi* modell a sérültséget elsősorban az egyén biológiai-egészségügyi hiányaként fogja fel, csökkentértékűséggént, amelyet különféle gyógymódok, technikai se-

gító eszközök igénybevételével tart részlegesen kompenzálhatónak. Mindenekelőtt a fogyatékos egyéntől vár alkalmazkodást a meglévő társadalmi feltételekhez, s ehhez kínál kompenzáló jellegű segítséget. Főként az egészség-betegség, csökkent munkaképesség, rehabilitáció, reintegráció fogalmaiban gondolkodik. E modell lényegét jól kifejezi az Egészségügyi Világszervezet 1980-as értelmezése, miszerint „betegségek, sérülések, fejlődési rendellenességek, valamint környezeti tényezők, társadalmi elvárások és attitűdök eredményeként károsodások, fogyatékoságok és rokkantság” alakulhat ki, egy irányban, folyamatosan súlyosbodó helyzetbe hozva az érintett embert. Ezt a folyamatot fogyatékosági folyamatként nevezték el. (Kullmann és Kun 2004, p. 72)

Az orvosi modell nem veszi figyelembe azt a tényt, hogy a testi vagy mentális károsodásból közvetlenül nem fakad társadalmi hátrány. A társadalmi hátrány abból származik, ahogyan viszonyul a sérült emberhez annak társadalmi környezete, ahogyan őt kezeli. A mozgás korlátozottsága például valóban egy ember képességeivel kapcsolatos helyzet. Az a tényállítás azonban, hogy a mozgáskorlátozott emberek számára nem állnak rendelkezésre kiegészítő eszközök (például rámpák), amelyek lehetővé tennék számukra a középületekbe vagy szolgáltató intézményekbe való bejutást, az már társadalmi környezettel kapcsolatos tényező. A hallássérültség is az egyént érintő tény. Ha azonban a hallássérült egyénnek jelnyelvi vagy feliratos fordítás hiánya miatt nincs lehetősége hozzáférni például a televíziós adásokhoz, az már a társadalmi környezettel kapcsolatos tényállás. Ha egy elégtelen foglalkoztatáspolitikai és a munkaadók hozzáállása, a társadalmi attitűdök következtében aránytalanul kevés sérült embert találunk a munkahelyeken annak ellenére, hogy számos munkakört el tudnának látni, az már a társadalmi környezettel kapcsolatos tény. (Kullman és Kun 2004, p. 81)

Válaszképpen az orvosi modell hiányosságaira, a sérült személyek és szervezeteik kidolgozták az önálló, önrendelkező élet társadalmi modelljét, és mintegy szembeállították azt az orvosi modellel. Ebben - az emberi jogokra alapozva - abból indulnak ki, hogy az emberek nagyon sok szempontból eltérnek egymástól, és nemcsak az egészségi állapot, vagy bizonyos testi sajátosságokkal összefüggő képességek megléte, illetve hiánya adja ezeket a különbségeket. Nem az emberek különbözőségének orvosi osztályozásával kell tehát foglalkozunk, hanem olyan társadalmi környezet kialakításával, hogy abban mindenki képességeinek megfelelően, azokat kihasználva, a képességéhez szabott szolgáltatásokat igénybe véve egyenlő esélyekkel tudjon tevékenykedni és részt venni. (Matinvesi 1999; Pacifici 1999).

A társadalmi modell a fogyatékoságot elsősorban a fogyatékos személy sajátos szükségletei és a társadalom szükséglet-kielégítő szolgáltatásai közötti meg nem felelésként definiálja. (Oliver 1996 In: Davies 2008). Mindenekelőtt a társadalomtól vár alkalmazkodást a sérült személy sajátos szükségleteihez, az egyén teljes mértékű társadalmi érvényesülése érdekében. Kulcsfogalmi: inklúzió, integráció, adaptáció, non-diszkrimináció, egyenlő esélyek, sajátos szükségletek, sajátos nevelési igények. A fogyatékoságról szóló redukcionista értelmezéseket olyan társadalmi konstrukciónak határozza meg, amelyeket a társadalom struktúrája,

magatartás- és viszonyrendszere termel ki, és a fennálló hatalmi viszonyok konzerválják. E látásmód szerint a fogyatékossggal kapcsolatos leegyszerűsített, sztereotipikus gondolkodásmód ellensúlyozása érdekében olyan „ellen-narratívákra” van szükség, amelyek a negatív társadalmi percepciókkal, attitűdökkel felvállalt küzdelem személyes élettapasztalatán alapulnak. (Ferri, 2008)

Integráció (és/vagy?) inklúzió

Az integrációs törekvések kibontakozása az 1960-as években különböző motivációkkal indult be. A skandináv országokban a kiindulópont az ún. *normalizációs* elv volt, miszerint a társadalom minden tagjának, a fogyatékos embereknek is joguk van „normális” azaz bizonyos általánosnak elfogadott standardoknak megfelelő életet élni, a fogyatékos embereknek pedig emellett joguk van speciális igényeik kielégítéséhez is. „Ez az elv már az 50-es években hangsúlyozza, hogy a fogyatékos emberek számára olyan életfeltételeket kell teremteni, amelyek a legnagyobb mértékben közelítenek a normális életfeltételekhez” (Lányiné 1993, p. 12). A normalizációs elv következményeként a hetvenes-nyolcvanas években például Dániában már mind nagyobb figyelmet szenteltek azoknak a tanulóknak, akiknek tanulási nehézségeik voltak, s mintegy 12-13%-ukat részesítették a többségi iskola keretei között speciális megsegítésben. Az arány megváltozott, a korábban speciális iskolákba járók száma jelentősen csökkent. (Csányi - Perlusz 2001, p. 316)

Az Amerikai Egyesült Államokban a pozitív irányú változások mozgatóerejét a polgárjogi mozgalmak képezték, amelyek a fogyatékos emberek jogaiért és az elkülönítettség megszüntetéséért szálltak síkra. Az 1975-ben megjelent s a mai napig gyakran hivatkozott oktatási törvény kimondja a *legkevésbé korlátozó környezet* biztosításának szükségességét minden fogyatékos számára, s ezzel egyidejűleg azt, hogy a legkedvezőbb iskolai környezetet a többségi iskolához viszonyított lehető legközelebbi elhelyezés jelenti. A tanulók zöménél a fenti követelmény teljesülését az integráció révén látják biztosítva, de nem zárják ki a szegregált elhelyezés lehetőségét sem, túlnyomórészt a többségi iskolákban működő speciális osztályok keretében. (Csányi-Perlusz 2001, p. 317)

Olaszországban hasonló következményekkel járó szerepet töltöttek be az ún. *antipszichiátriai mozgalmak*, amelyek egy adott ponton minden állami fenntartású gyógypedagógiai intézmény felszámolásához jutottak el, s eközben kialakították a többségi iskolák integrációs feltételrendszerét. Amikor egy törvény megszüntette a tanköteles korú fogyatékos gyermekek speciális osztályainak az indítását, 1977-től kezdődően az iskoláskorú gyermekek 99,9 százaléka többségi iskolákba járt. Az olasz törvényhozás és a bíróság többször megerősítette az integrációs elvet, mint a speciális szükségletű gyerekekkel való bánásmód nemzeti modelljét. A törvények következetesek, az osztálylétszám maximalizálva védett, hagyományos osztálytanítókkal és segítő tanárokkal támogatják a tanári munkát minden iskolában. (Bunch - Valeo, 2000 In: Pető 2003, p. 11)

Angliában a Warnock-jelentés gyorsította fel a folyamatot az 1970-es évek végén. A gyógypedagógiai iskolák és eredményességük nagyszabású felülvizsgálatát rendelte el a kormány a hetvenes években, s erre külön bizottságot, az ún. *Warnock-bizottságot* hozták létre, mely többévi munka után 1978-ban tett le egy átfogó dokumentumot, a Warnock-jelentést. Ez rendkívül elégedetlen volt a gyógypedagógiai intézmények hatékonyságával, s többek között hangsúlyozta, hogy az eredményes gyógypedagógiai ellátás egyetlen kritériuma az egyes gyermekek szükségleteire adott lépések eredményessége lehet. Továbbá kiemelte, hogy valamennyi speciális nevelési szükségletű gyermeket integrálni kell az oktatás és a közösségi élet területén. Terminológiai változtatásokat is bevezettek, így a 'tanulási nehézség' (learning difficulty), az 'egyéni fejlesztési terv' (individual education plan), az 'integráció' (integration) fogalmát. (Pető-Endre 2008, p.114). A jelentés közvetlen eredménye volt az 1981-ben megjelent s azóta többször módosított angol közoktatási törvény, mely zöld utat adott az integrált oktatásnak alap-, közép és felsőfokon egyaránt, de nem szüntette meg a speciális intézményeket sem, melyek azóta számban és az ellátottak létszáma terén ugyan csökkentek, de léteznek. (Csányi-Perlusz 2001, p.316)

Német nyelvterületen, ahol a második világháborút követően jól működő speciális gyógypedagógiai intézményrendszert alakítottak ki, az integrációs törekvések némi késéssel, az 1980-as évek közepétől jelentkeztek erőteljesebben. (Borsfai 2007, p. 29) Az integrált oktatásra vonatkozó elképzelések gyakorlati megvalósítása a 1970-es évektől kezdődően a fejlett nyugati országokban egy hosszantartó és sokrétű reform-folyamat keretében történt, amelynek során az addig szinte kizárólagos pozícióban levő speciális iskolák mellett számos új szerveződési forma jött létre és terjedt el: a mainstream oktatás iskoláiban speciális osztályokat alakítottak ki, s ezzel egyidejűleg különféle új támogató intézményi struktúrákat, pedagógiai forrásközpontokat hoztak létre. E struktúrák keretében kulcsszerepet töltöttek be az integrált oktatást támogatni hivatott, e területen speciális képzettséggel rendelkező pedagógus szakemberek, az utazótanárok.

Az *integráció* elvére alapozott strukturális és koncepcionális átalakulások fontos előrelépést jelentettek az oktatási szolgáltatásokhoz való egyenlő hozzáférés emberjogi megalapozottaságú érvényesítése terén, enyhítették a fogyatékos tanulók térbeli és társadalmi szegregációját. Ugyanakkor hiányosságként könyvelhető el, hogy a reform megvalósítása során a hangsúly főleg a fogyatékkal élő tanuló helyzetére, a „normál” iskolai környezetbe való beillesztésére esett, és kevésbé a megfelelő - iskolai és iskolán kívüli - hatékony támogató környezet kialakítására. A térbeli szegregáció felszámolását önmagában is eredménynek tekintő és a hirtelen, kellő előkészítés és megfelelő kiegészítő szolgáltatások nélkül betagolt tanulók számának mindenáron történő növelésére koncentráló oktatáspolitikai törekvések sok esetben ellentmondásos eredményeket produkáltak, éppenséggel növelhették is az ily módon „integrált”, mainstream iskolai társaikhoz kellő segítség hiányában felzárkózni képtelen tanulók kizorítottság-érzését. A „normalizációt”, a „felzárkóztatást” gyakran a beolvasztás szinonímájaként értelmező nevelési gyakorlatok az „integrálni” kívánt tanulótlól - kimondva-kimondatlanul - egyoldalú alkalmazkodást vártak el, ami sajátos iden-

titásuk, a másságukban hordozott tipikus kulturális-közösségi értékek (például a hallássérültek esetében a siketkultúra és nyelv közösségépítő szerepének, értékének) feladását, a kulturális sajátosság társadalmi érvényesítéséről való lemondást - igényelte.

Éppen e hiányosságok következtében érlelődött fokozatosan - a múlt század nyolcvanas éveinek második felétől kezdve - egy újfajta látásmód, egy új típusú politikai és elméleti perspektíva, amely az integrációt már sokkal inkább a pozitív kibontakozást szolgáló eszköznek, mintsem önmagában értékes célnak tekinti. Az új perspektíva, amely a teljes befogadást, pontosabban a kölcsönös be- és elfogadást, az „egyenrangú és egyformán értékes sokfélék” egymást gazdagítását tűzi ki célul, a *társadalmi inklúzió*, ezen belül pedig a *nevelési inklúzió* gondolata és fogalma köré épül fel. Az inklúzió fogalma (amelynek mindmáig hiába keresték a teljes mértékben kielégítő magyar megfelelőjét) a kirekesztéstől való mentességet kifejező pozitív fogalom (Ferge 2002).

A fogyatékossgal élőkre vonatkozó európai politikában 1996-ban történt jelentős áttörés. (European Commission 1996) Ekkor fogalmazták meg először centrális célkitűzésként az *egyenlő esélyek* biztosításának alapelvét. Ily módon a társadalmi inklúzió (social inclusion) fogalma, amely eredetileg a szociológiában, majd szociálpolitikai koncepciókban jelent meg, politikai kulcsfogalommá vált, s ezzel párhuzamosan kapott teljes közpolitikai „polgárjogot” a pedagógiai inklúzió gondolatköre is. (Schiffer 2008, p. 45) E tekintetben fontos előrelépés volt az Európai Unióról szóló szerződés módosítása, amely a szociálpolitikát és foglalkoztatáspolitikát európai közösségi politika szintjére emelte. Az Európa Tanács 1998. évi (1355) ajánlása a társadalmi életből való kizárás multidimenzióális- és folyamat-jellegét emeli ki, amely „magába foglalja a társadalmi, gazdasági, politikai és kulturális életben való részvétel nem megfelelő szintjét, egyenlőtlenségeit, vagy teljes hiányát. (Council of Europe 1998)

További haladást jelentett, amikor 2000-ben az Európai Bizottság elfogadta az „Akadálymentes Európáról” szóló jelentést (European Commission 2000), ugyanabban az évben pedig az Európai Unió Tanácsa kiadott egy, a tagállamok számára kötelező direktívát a fogyatékkal élők esélyegyenlőségének biztosítására. Az erre vonatkozó - 2000-ben elfogadott - cselekvési terv 2010-ig fogalmazta meg ezen a területen a feladatokat (Council of the European Union 2003).

E vonatkozásban a legfrisebb dokumentum az Európai Bizottság 2010 november 17-én kihirdetett, az Európai Fogyatékosügyi Stratégiáról (2010-2220) szóló határozata (European Commission 2010), amely nyolc fő fellépési területet jelölt ki: akadálymentesítés, részvétel, egyenlőség, foglalkoztatás, oktatás és képzés, szociális védelem, egészség és külső fellépés. Ezeket a területeket az alapján választották ki, hogy milyen mértékben képesek hozzájárulni a stratégia és az ENSZ-egyezmény átfogó célkitűzéseéhez, továbbá az uniós intézmények és az Európa Tanács ehhez kapcsolódó szakpolitikai dokumentumai, az EU-nak a fogyatékos személyekkel kapcsolatos cselekvési tervének (2003-2010) eredményei, valamint a tagállamokkal, az érdekelt felekkel és a nagyközönséggel folytatott konzultáció alapján.

Az egyenlő esélyek biztosításának követelménye az európai uniós dokumentumokban és az azokat megalapozó nyugati elméleti szakirodalomban tehát egyaránt szervesen kapcsolódik a *társadalmi exklúzió leküzdésének, a lehető legmagasabb szintű inklúzió elérésének* alapelveéhez. Az egyenlő esélyek biztosításához az inklúzió megvalósulásán keresztül vezet az út. „Az inklúzió és az aktív részvétel elengedhetetlen az emberi méltóság megőrzéséhez és az emberi jogok gyakorlásához. Az oktatás területén belül mindez olyan stratégiák kidolgozását jelenti, amelynek célja a lehetőségek teljes körű egyenlősége... Az inkluzív iskolák lényege, hogy a sajátos nevelési igényű tanulók megkapjanak minden támogatást, ami szükséges a sikeres oktatásukhoz.” (Salamanca Nyilatkozat 1994)

Az új társadalmi-politikai gyakorlatot megalapozó szemléletváltás szükségszerűen napirendre tűzte a kérdéskörre vonatkozó társadalomkutatás elméleti alapvetéseinek, fogalomrendszerének, koncepcionális és módszertani apparátusának megfelelő átalakulását is. A társadalmi exklúzió sokdimenziós- és egyben folyamatjellegéből fakad a kirekesztettség dimenzióinak, társadalmi színtereinek és megnyilvánulási formáinak sokfélesége, egymást kölcsönösen determináló-megerősítő, folyamatosan újratermelő természete. A fogyatékosággal élő személyek inklúzióját elősegítő cselekvési stratégiák megalapozásánál ugyanakkor azt is fontos szem előtt tartanunk, hogy a sérültek nem képeznek sem önálló, sem homogén szociológiai csoportot. A támogató szolgáltatásoknak éppen ezért egyénre és helyzetre szabottnak kell lenniük, megtervezésüknél az uniformizált megoldások helyett az alternatívák bővítésére kell törekednünk. (Fónai-Pásztor-Zolnai, 2007, p.115-119).

Ebben az értelmezési keretben az *oktatási exklúzió* - amely az oktatási szolgáltatáshoz való teljes körű hozzáférésből való kizáródást, illetve e szolgáltatásokhoz való hozzáférés terén mutatkozó egyenlőtlenséget, valamint a magas szintű tanulmányi teljesítmény elérésének társadalmi okok által determinált alacsonyabb esélyét jelenti - okát és egyszerismind okozatát is képezi-képezheti a munkaerőpiaci, társadalmi mobilitási esélyegyenlőtlenségnek, s ezen keresztül a társadalmi kirekesztettség többi megnyilvánulásainak. Egy nemrégben végzett, az oktatási intézmények exklúziót erősítő szerepét tanulmányozó kutatás eredményei e vonatkozásban arra utalnak, hogy az oktatási intézmények hajlamosak fenntartani és újratermelni azokat az akadályokat amelyek tartósítják a fogyatékos személyek exklúzióját és gettósodását. A fogyatékkal élő tanulók helyzetét nem annyira e fogyatékoság sajátos jellegzetességei befolyásolják, hanem inkább a felsőoktatás és felsőoktatók sokfélesége, különbözősége adott válaszainak milyensége. (Madriaga-Goodley 2010)

Arra is fel kell figyelniünk ugyanakkor, hogy az oktatási exklúzió olyan kulcspozíciót tölt be a társadalmi exklúzió újratermelődésében, ahol megfelelő társadalmi beavatkozással esély nyílik az egymást erősítő negatív folyamatok megszakítására. A 2000-es magyar közoktatásról szóló jelentés (Radó 2001) külön fejezetben foglalkozik azzal, hogy a társadalmi hátrányok nem szükségszerűen alakulnak iskolai hátrányokká: a pedagógiai tényezők meghatározók lehetnek az egyes gyerekek iskolai sikereiben. Olyan oktatási szolgáltatások elterjedése szükséges, amelyek egyszerre biztosítják:

- az esélyegyenlőséget (mely egyenlő hozzáférést eredményező oktatásszervezési módot jelent)
- és az egyenlő esélyeket (mely a különbségek kompenzációját eredményező befogadó rendszeren keresztül valósul meg).

Az *inklúzió* kifejezést ilyen értelemben - a esélyegyenlőségi elvnek alárendelt és a lehető leghatékonyabb társadalmi beilleszkedést elősegítő nevelési koncepcióként - először egy kanadai kerekesszékes fogyatékoságiügyi aktivista: Marsha Snyderman Forest és barátai kezdték használni, akik 1989-ben az Action for Inclusion című könyvükben így fogalmazták meg az inklúzív nevelés célját:

„A jó iskolákat még jobbá teszi, ha az iskola közelében élő összes gyermeket befogadják. A jó tanárokat még hatékonyabbá teszi, ha az osztály valamennyi tagját bevonják az aktív tanulásba, mindenkinek egyéni feladatokat adnak, és a tanuláshoz szükség esetén többlettámogatást is nyújtanak. A tanulókat jobban fejleszti, ha különböző képességű személyek is jelen vannak az életükben, és ha minden tanuló biztonságban érzi magát, mert egyéni segítséget kap, amikor szüksége van rá. A családokat megerősíti, ha a tanárok és a tanulók összefognak azért, hogy létrehozzanak egy olyan osztályt, amely mindenkiért tesz.” (O’Brien - Forest 1989 In Schiffer 2008, p. 47)

Az inklúziós folyamat ebben az értelmezésben nem egyszerűen csak - és nem feltétlenül - arra vonatkozik, hogy a nevelési hátránnyal küzdő fiatalokat a speciális iskolából mainstream iskolákba vagy osztályokba helyezik át, hanem mindenekelőtt egy új típusú kapcsolatrendszer és kommunikációs mechanizmus kialakulását feltételezi szülők, nevelők és a gyerekek között. Sebba (1996, p. 2) szerint az inklúzió és az integráció között a következő alapvető különbség áll fenn: "...az integrációval be kívánják olvasztani az iskola meglévő struktúráiba az egyéneket vagy a gyermekek kis csoportját, míg az inklúziónál újra átgondolják a tanterv megvalósításának szerzeti kereteit" és azokat a feltételeket, melyekkel valamennyi tanuló haladását biztosítani tudják. Ezzel hozható összefüggésbe Ainscow (1995) megállapítása, aki szerint az inklúzió révén megvalósul az iskolarendszer általános fejlesztése, az iskolákat úgy lehet megszervezni, hogy valamennyi gyermek, ezen belül a fogyatékossgal élő gyerekek nevelési szükségleteit is, maximálisan kielégítsék.

Hall (1992) értelmezése szerint a fogalom azt is jelenti, hogy az együttes fejlesztésén túl, a tanulókat valóban szociálisan is befogadja az intézmény gyermek- és felnőttközössége, tehát hatékonyan megvalósul a diszkrimináció elleni küzdelem. Az iskola mindenki számára sokkal hatékonyabbá válik, hiszen ahogyan ezt Hegarty (1993) hangsúlyozza, az iskola befogadó jellegét a tanítási programok, a pedagógiai felkészültség, a szervezés és a tárgyi, személyi feltételek megléte adja. (Csányi - Perlusz 2001, p. 319) Az *inklúzív iskola* fogalma tehát nem elsősorban egy bizonyos szervezési forma másikkal szembeni preferálásáról szól, hanem mindenekelőtt a nevelési gyakorlat hatékony társadalmi integrációt előkészítő orientáltságát és ezirányú magas szintű teljesítőképességét jelenti. Vagyis olyan iskolákat nevezhetünk inklúzív iskolának, ahol a sajátos nevelési igényű tanuló hatékony segítséget

kap arra, hogy maximalizálja társadalmi beilleszkedési és mobilitási esélyeit, hogy eljusson a társadalmi integráció általa elérhető legmagasabb szintjére.

Az inklúzió e stratégiáját nevezi Tetler „hozzunk létre rugalmas iskolákat” megközelítésnek. Az inkluzív iskolák célja - eltérően az „integrált iskola” modelljétől - nem egyszerűen az, hogy lehetővé tenni a fogyatékkal élő tanulók számára, hogy integrálódjanak egy már kialakult érték- és normarendszerrel rendelkező csoportba, amelynek értékeihez és normáihoz alkalmazkodniuk kell. Ehelyett, illetve ezen túlmenően - inkább abban látják szerepüket, hogy létrehozzanak egy olyan iskolai kultúrát, amely minden tanulót befogad. „A kiindulópont ebben az esetben, hogy minden tanuló a helyi tanulóközösséghez tartozik, és éppen ezért az erőfeszítéseknek arra kell irányulniuk, hogy olyan kultúrát teremtsünk, amely a gyermeket nem zárja ki a közösségből. A felelősség mindannyiunké, és megkívánja az iskola szerkezetének átgondolását, beleértve a tantervet, a munkamódszereket, a szervezeti kereteket, továbbképzéseket stb.. (Tetler 2006, p. 36)

A társadalmi modell és az inklúzió gondolatának megvalósításától elválaszthatatlan az a tény, hogy a fogyatékoság, zavar, akadályozottság fogalmát felváltja a *sajátos nevelési igény* (special educational need) megjelölés. Ennek első megfogalmazása a már említett Warnock-jelentésben található meg. A megjelölés pozitív hozzáállást tükröz, mely nem az adott személyben rejlő hiányosságokat, a képességek elmaradottságát hangsúlyozza, hanem a pedagógiai teendőket. (Csányi - Perlusz 2001, p. 317) A hátrányos helyzetű gyermekek iskolai inklúzióját folyamatként tekintve - a szakirodalomban fellelhető információk és saját gyakorlati tapasztalataink szintéziseként - a következő „lépcsőfokokat” különíthetjük el:

1. korai felismerés
2. elfogadás
3. korai fejlesztés
4. inkluzív óvodai intézményes keret
5. inkluzív iskola
6. inkluzív szakképzés, felsőfokú képzés
7. a munkahelyi és családi/közösségi inklúzió előkészítése

Az új megközelítmód egyformán értékesnek ismeri el minden, a folyamatban résztvevő társadalmi kulcsszereplő hozzájárulását, a nevelési gyakorlatot pedig mindannyiuk összehangolt erőfeszítései közös produktumának tekinti. Ezáltal egy olyan nevelési közösség jön létre, amely a pedagógiai eszköztáron túlmenően a problémamegoldás társadalmi lehetőségeit is igyekszik hasznosítani, esélyt biztosítva az érintettek nagyobb mértékű bekapcsolódásához, sajátos tapasztalataik hasznosításához, a nevelési célkitűzések sikerességét gátló szubjektív feltételrendszerek megváltoztatása érdekében. (Laluvein 2010)

A nemzetközi szakirodalom az inkluzív oktatási gyakorlat fontos jellemzőjeként jelöli meg a nevelés értelmi, érzelmi és szociális dimenzióinak egymással összefonódó, egymást pozitív hatását kölcsönösen erősítő felhasználását. E vonatkozásban

különleges jelentőséggel bír a szociális és érzelmi tanulás (az angol nyelvű szakmunkákban Social and Emotional Learning-SEL) kölcsönviszonya az inkluzív neveléssel. A SEL a személyiségfejlődésre, a személyközi kapcsolatépítési képességek és a problémamegoldó képességek és kompetenciák fejlesztésére irányuló nevelési és szocializációs folyamatként határozható meg. Ez a folyamat formális és informális környezetben valósul meg, hatékonyságát számos egyéni, helyzetfüggő és kulturális tényező kölcsönhatása befolyásolja. A személyiségcentrikus látásmódon túlmenően, a SEL nagy hangsúlyt helyez a támogató oktatási környezet, kialakítására, ezért főként a nevelési tér szociális és emocionális összetevőire koncentrálnak (Reicher, 2010).

Az inkluzív oktatás problematikáján belül egy másik - az előbbiekhöz szorosan kapcsolódó - fontos kérdéskör a *kulturális identitás* megőrzésének, kifejezésének, újratermelésének lehetőségére vonatkozik. A hallássérültek oktatásának esetében például e követelmény tiszteletben tartása felveti a siketkultúra - és hordozója, a jelnyelv -ápolásának, a tanulók személyiségfejlesztésére irányuló nevelési stratégiákba történő beépítésének, a tanulók és nevelők közötti, valamint a halló és nem halló tanulók közötti interakciós folyamatokban megvalósítandó pedagógiai értékesítésének szükségszerűségét és mikéntjét. Az inkluzív nevelést az az alapvető szemlélet jellemzi, mely a tanulók egyéni különbségeit (akár társadalmi, akár kulturális, akár biológiai) komplexitásában tekintve, maximálisan figyelembe véve, azokból kiindulva, azokra építve alakít ki befogadó környezetet, ahol a nevelési térben résztvevő valamennyi személy (tanárok, diákok, szülők) a kölcsönös együttműködés szellemében megismerik egymást, értéknek fogadják el és építenek az egyéni különbségekre (Torgyik 2004). Az inklúzió célja nem a láthatatlanná válás, nem a beolvasztás, nem a hagyományok, kultúra, vallás elfelejtése, hanem éppen a láthatónak maradás, a megkülönböztető tulajdonságok megmaradásának lehetősége (Szira 2005).

Megkülönböztetett súllyal vetődik fel ez a kérdés a súlyosan fogyatékos gyerekek és fiatalok befogadása tekintetében. Az Amerikai Egyesült Államok tanulóinak például 1%-át sorolják a súlyos fogyatékkal élők kategóriájába, ide értve a szellemileg visszamaradt tanulókat. Velük kapcsolatban alakult ki történelmileg az az álláspont, hogy alkalmatlanok lennének nemcsak az inkluzív nevelési közösségekbe való bekapcsolódásra, az ehhez szükséges interakciós készségek elsajátítására, de az iskolai általános tananyag befogadására is. A nemzetközi szakirodalomban azonban újabb komoly érveket fogalmaztak meg amellelt, hogy megfelelő pedagógiai módszerek, gyakorlat alkalmazásával e gyerekek esetében is lehetséges az inklúzió szimbolikus, a hovatartozást kifejező én-tudat pedagógiai úton történő megkonstruálásán alapuló inklúziós modell érvényesítése. (Bentley 2008).

Végül, de nem utolsó sorban, a társadalmi befogadás és felzárkózás feltételeinek kialakításában az *élet-hosszig tartó tanulás* fontos szerepet hivatott betölteni. A felnőttkori tanulás révén ugyanis olyan korrekciós, kompenzációs mechanizmusok építhetők be az oktatási rendszerbe, amelyek hozzájárulhatnak az elmúlt évtizedek egyenlőtlenséget, kirekesztettséget újratermelő szelekciós mechanizmusainak és oktatási gyakorlatainak megszüntetéséhez. A felnőttoktatás számos lehetőséggel

bír a fogyatékosokról és a fogyatékos személyekről szóló közhiedelmek, felsőbb- illetve alsóbbrendűségi perecepciók, előítéletek lebontásában is. E folyamat során kulcskérdésként jelentkezik olyan nevelési alkalmak, találkozási helyzetek létrehozása, amelyek során a fogyatékos személyek tanulóként és oktatóként-nevelőként egyaránt megismerhetik egymást. (McLean 2008)

Kérdőjelek és lehetséges válaszok

Az inkluzív nevelés célkitűzései az egész világon kihívást jelentenek az oktatási rendszerek számára, a fejlődő és fejlett országokban egyaránt. A kétségtelenül megvalósuló pozitív folyamatok ellenére a szemléletmódok és társadalmi gyakorlatok tényleges megváltozása tekintetében még korántsem beszélhetünk teljes átalakulásról. Íme néhány, az új koncepciók életbe ültetését lehetővé tevő tudástranzszert akadályozó fontosabb tényezők közül:

- A status quo-t erősítő hagyományos szociológiai szemléletmód erős pozíciói.
- Az orvosi modell, amely a beavatkozást elsősorban nem társadalmi-politikai, hanem egészségügyi-rehabilitációs feladatnak tartja, továbbra is jelentős befolyással bír szakmai körökben.
- A fogyatékos személyek marginális társadalmi helyzete, gyenge érdekérvényesítő képessége miatt a fogyatékosügy marginális, háttérbe szoruló társadalmi és kutatási problémaként jelenítődik meg a köztudatban.

Ainscow és Sandill (2010) a nemzetközi szakirodalomban fellelhető kutatási adatok és eredmények alapján arra a következtetésre jutottak, hogy a vezetői gyakorlat kulcsszerepet tölthet be a szemléletváltási folyamatban, azáltal, hogy a az oktatási rendszereket az inkluziós értékek felé irányítja és ezáltal elősegíti a fenntartható változást. Ennek elősegítése érdekében taglalják a pozitív irányú kibontakozás szervezeti előfeltételeit, különösképpen az inkluzív kultúrát erősítő vezetési módszerek szerepének tekintetében.

E vonatkozásban az EU új tagjai - a rendszerváltást 1989 után megvalósító közép-keleti országok - érthetően lemaradásban vannak a kontinens nyugati felével szemben. A kommunista rendszerek a fogyatékosokat elsősorban adminisztratív kérdésként kezelték a nyilvántartásba vétel és a hiányosságot kompenzáló - de egyben a teljes körű társadalmi érvényesülésnek is határokat szabó - intézménybe juttatásuk érdekében. A szociológiai kutatás számára a fogyatékosügy - országonként eltérő mértékben és módon - ideológiai tabu-témának számított (Romániában például csaknem teljesen, Magyarországon bizonyos orvosi modell-centrikus vagy jobb esetben életminőségkutatásnak alárendelt megközelítésekre volt lehetőség).

1989 után e tekintetben is új perspektívák nyíltak, a posztkommunista átmeneti időszak sajátosságai azonban továbbra sem kedveztek annak, hogy a marginális

helyzetű társadalmi csoportok a politikai, pedagógiai és kutatási érdeklődés fő áramába kerüljenek. A különböző hátrányos helyzetű csoportok érdekeit szem előtt tartó intézményesített tevékenységek nagyon nehéz körülmények között indultak meg. A kommunista hatalom korszakában a fogyatékosokkal foglalkozó irodák és intézmények az államhoz tartoztak, munkatársaik állami hivatalnokok voltak. Sokuknak nem volt könnyű szervezeten és pénzügyileg is új lehetőségeket és felelősséget feltételező életet kezdeni 1989 után. Az autentikus civil szervezetek létrehozása, amelyek szakítani képesek az idejét múlt struktúrákkal és mentalitásokkal, igen nehéz és problematikus folyamatként jelentkezett. A pénzügyi források elégtelensége, a jogi rendszer túlszabályozó jellege, valamint megfelelő számú szakember hiánya, olyanoké, akik képesek lennének egy demokratikus (vagy afelé haladó) környezetben dolgozni, további okait képezik a fejlődés lassúságának. (Flora 2003, p.256).

Mindezek ellenére, a szolgáltatásokat érintő jelentős mértékű fejlődés mellett - amelyben jelentős szerepe volt a nyugati országokból érkező anyagi és szakmai támogatásnak - elvi-koncepcionális szinten is lényeges változások következtek be, illetve kezdődtek el. Ezek közé sorolható:

- a. a *terminológia* részbeni megújulása, új kifejezések elterjedése és mind gyakoribb használata (pl. „fogyatékkal élő személyek”, „sajátos szükségletű személyek”, „sajátos nevelési igények”, inklúzió, esélyegyenlőség)
- b. új, az európai uniós politikák életbeléptetését célzó *tematikák* megjelenése (pl. akadálymentesítés, integrált oktatás, inkluzív nevelés, emberi jogok, közösségi jogok)
- c. a fogyatékkal élő személyek jogait szabályozó, a fogalomhasználatban és szemléletmódban bekövetkezett változást tükröző új *törvényes keret* kialakítása

Ami a fejlődő országok helyzetét illeti, Miles és Singal (2010) felhívják a figyelmet arra a tényre, hogy a sajátos nevelési igényekkel rendelkező gyerekek sajnálatos módon jórészt kívül maradnak a Nevelést Mindenkinék (Education For All- EFA) program megvalósítóinak látókörén, különösen a Harmadik Világ országaiban, ahol a *mainstream* oktatásba be nem kerülő fogyatékosokkal élő tanulók részaránya becslések szerint még mindig 90-98 % között van. Indiában, például, annak ellenére, hogy a kormány jelentős erőfeszítéseket tett azért, hogy a fogyatékkal élő gyerekek megkapják a nemzetközi ajánlásoknak megfelelő szintű segítséget, 2003-as adatok szerint 90%-uk továbbra is kívül marad az ellátórendszeren. (Kalyanpur, 2008) A kevésbé fejlett országokban sokan úgy vélekednek: a fogyatékosokkal élő tanulók nevelésére nem megfelelőek az egyébként is túlszűfolt és alulfinanszírozott oktatási intézmények.

A legjobb helyzetben nyilván - e tekintetben is - a fejlett nyugati országok állnak, ahol az inkluzív nevelés ma már a globális közpolitikai napirend részévé vált, és ennek megfelelően a különböző országok kormányai és kormányzati szervei arra törekednek, hogy inklúziót elősegítő politikákat dolgozzanak ki és léptessenek életbe. E „kiváltságos” országcsoport esetében is mindinkább nyilvánvalóbbá válik azonban, hogy az alkalmazott „jó gyakorlatok” - főként a körülmények sokfélesége,

valamint részben ebből következő heterogenitásuk és helyzetfüggőségük miatt is - sok esetben nem alkalmasak arra, hogy egész közpolitikai koncepciókat építsenek rájuk. E célból történő részleges hasznosításuk szelektív kritikai viszonyulást, sokrétű összehasonlító elemzési perspektíva alkalmazását igényli. (Wright 2010)

A nemzetközi szakirodalmat tanulmányozva nem kerülhetik el azonban figyelmünket olyan értelmű jelzések, miszerint a kezdeti lelkesedést követően a nyugati támogató szakemberek de a pedagógusok körében is egyre inkább terjedni látszik a változások kapcsán egy bizonyos egy olyan jelenségkomplexum amelyet Bourke (2010) a következő fogalmakkal jellemez: „összezavarodottság, frusztráció, vétkességérzet és kimerültség.” A szerző e helyzet kialakulásának okát abban látja, hogy a változások meghonosítását nem előzte meg az új rendszer eszméi megalapozásául szolgáló - a fogyatékosokról, különbözőségekről és inkluzióról kialakított - előfeltételek kritikai elemzése, a rendszert életbeléptető és működtető szakemberek ehhez sem elegendő időt, sem anyagi támogatást nem kaptak. Véleménye szerint a kiutérésben célravezető lenne, ha a reformokat annak fényében értékelnék: milyen mértékben visznek azok közelebb a kiindulópontként szolgáló inklúziós célokhoz, milyen tényleges hatást fejtenek ki a tanulói népeiségre, valamint a tanulókat támogató nevelési szakemberekre.

Egy további kérdőjel az inklúzióra vonatkozó felfogások terén a sajátos nevelési igényűvel kapcsolatos értelmezési lehetőségekre vonatkozik. Bár a *sajátos szükségletek* fogalma központi szerepet tölt be a speciális nevelésre vonatkozó szakdiszciplínákban, a fogalom jelentéstartalma, elméleti-filozófiai alapjai még nem kellőképpen tisztázódtak. E helyzet - amint erre több szerző is rámutat - negatívan befolyásolja a hatékony inklúziós oktatási politikák elméleti és gyakorlati megalapozásának esélyeit is.

Vehmas (2010) e kérdéskört taglalva igyekszik feltárni, hogy milyen szükségletekről van szó és milyen alapon határozhatók meg ezek „sajátos” vagy „különleges” szükségletként. Arra a kérdésre is kitér, hogy vajon a szükségletek két külön kategóriába sorolása - a „közönséges” és a „speciális” szükségletek megkülönböztetése - önmagában nem jelent-e diszkriminatív jellegű különbségtetelt. A szerző válasza e kérdésre egyértelmű „nem”. A „sajátos szükségletek” értelmezésében kimutatható individualisztikus megközelítésmód lényeges hiányosságokat hordoz ugyan magában, de önmagában nem vezet a sajátos szükségletekkel rendelkező tanulók diszkriminálásához. Ellenkezőleg, az egyéni képességek és sajátosságok bekerülése a nevelői érdeklődés középpontjába, valamint az egyén társadalmi környezete minőségének javítására irányuló pedagógiai törekvések lényegi előfeltételeit képezik olyan befogadó társadalmak és iskolák kialakításának, ahol az alapvető jogelvek, a méltányosság elvei érvényesülhetnek. A speciális iskolák inkluzív pedagógiai szolgáltatató központokká történő átalakulása olyan folyamatot jelöl, amelynek során kulcsfontosságú, hogy mikor sikerül kialakítani és életbe léptetni az individualizált, egyéni nevelési szükségletekre koncentráló, de a közösségi integrációt is elősegítő munkaterveket.

A különbözőség konceptualizálása kulcskérdés az inkluzív pedagógiában és lényegbevágó szerepe van az inkluziót elősegítő közpolitikák megvalósításában is, ebből pedig értelemszerűen következik, a sajátos szükségletekkel rendelkező gyerekeket fogadó pedagógusok speciális képzésének rendkívüli jelentősége. (Harwood 2010) Tanulmány e vonatkozásban egy ausztráliai tapasztalatokat összegző tanulmány, amelynek szerzői új típusú továbbképzési programot mutatnak be. E képzés célja hozzásegíteni az oktatókat az inkluzív oktatási környezetbe beillesztett hallássérült gyerekekkel végzett hatékony nevelőmunkához. A kutatás során a továbbképzési program struktúráját és tartalmi összetevőit, pedagógiai és filozófiai megalapozását vizsgálták. A program megvalósítása során a speciális oktatók szoros együttműködtek általános kompetenciájú pedagógus-társaikkal. (Furlonger et al 2010)

Egy másik, hasonló témakört taglaló, tanulmány szerzői rávilágítanak arra, hogy a *mainstream* iskolákban működő gyógypedagógusok, segítő szakemberek szerepértékelése kapcsán az érintettek körében is bizonytalanság mutatkozik. A vonatkozó kutatás Hong-Kong-i magániskolák inkluziót elősegítő oktatási asszisztensei számára szervezett képzés hatékonyságát mérte fel és értékelte ki, amelynek célja az inkluzív nevelési gyakorlatok iskolai környezetben történő alkalmazásának támogatása, erősítése volt. Az oktatói asszisztensek képzéssel kapcsolatos várakozásait és percepcióit kérdőíves felmérés és interjúk segítségével rögzítették. A kutatás eredményei azt mutatják, hogy a képzés sikeresen megfelelt az asszisztensek elvárásainak, erősítette önbizalmukat és önbecsülésüket, azonban kérdőjeleket fogalmaztak meg azzal kapcsolatban, hogy vajon a tanultak milyen mértékben lesznek ténylegesen alkalmazhatók saját oktatási gyakorlatukban. A kutatás ugyanakkor azt is feltárta, hogy az oktatási asszisztensek nem látják világosan saját szerepüket, azt hogy munkájuk miként lenne a lehető legjobban hasznosítható az iskolákban, s ez a hiányosság korlátozza őket szakmai fejlődésükben is. (Rose-Forlin 2010). Joggal feltételezhetjük, hogy a szociálpedagógiai szempontrendszerek hangsúlyozottabb alkalmazása az oktatási asszisztensek feladatköreinek körvonalazásában és következetes érvényesítésük a képzés során hozzájárulhatna e bizonytalanságérzés enyhüléséhez.

Számos kutatási adat utal arra, hogy az integrációs folyamat számokban mérhető, sok vonatkozásban formális előrehaladása ellenére a *mainstream* iskolákban tevékenykedő pedagógusok viszonyulásmódja sok vonatkozásban alig változott. „Az a nézet, amely a sérülést a személy képességeinek a hiányként szemléli, jelentős mértékben fennmaradt. A legtöbb pedagógus, egyáltalán nem meglepően, meg van győződve arról, hogy a hagyományos osztályok nem alkalmasak a sérült tanulók ellátására, hogy az iskolai előmenetelük nem lehet olyan sikeres, mint lenne egy szegregált iskolában/osztályban, és hogy a normál osztályok diákjainak tanulását hátráltatja a sérült tanuló jelenléte.” (Pető 2003, p. 7.)

A fogadó pedagógus nehéz helyzetben van, tanulmányai során jószerint nem is hallott a fogyatékoságról, s az integrációról, inkluzióról sem, vagy ha igen, ez megmaradt elméleti síkon. Nagy jelentősége lenne tehát annak, hogy a pedagógiai

szakos hallgatók már tanulmányaik során lehetőséget kapjanak a fogyatékoság jelentéstartalmainak mélyebb megértésére, a fogyatékoság szociális és kulturális modelljeiről szóló együttgondolkodásra. Lényeges, hogy hallgatóként alkalmuk legyen közösen reflektálni saját identitásukra és a fogyatékos emberek identitására egyaránt. Ezáltal olyan, személyes tapasztalatból származó erőforrásokat mozgósíthatnának, amelyek hozzásegíthetik őket a fogyatékoságból eredő másság konstruktív, pozitív töltetű percepciójának megalapozásához. (Baglieri, 2008)

Következtetések

A neveléstudományok - az esélyegyenlőségi elv szellemében - közös célt tűztek ki az inklúzió tekintetében, de még nem született konszenzus arról, melyik a legjobb út a cél elérésére. Ez a tény nem utolsó sorban az érintett csoportok heterogenitásához, az egyéni helyzetek sokféleségéhez vezethető vissza. A megközelítésmódok, tényleges viszonyulások jelentős részében - többé-kevésbé nyílt vagy rejtett módon - még mindig a fogyatékoság orvosi értelmezése van túlsúlyban.

A legfontosabb teendő a jelenlegi szakaszban véleményünk szerint annak tudatosítása lenne - a politikai-jogi és szélesebb társadalmi köztudatban egyaránt - hogy a különböző jogok érvényesítése nem csak a meglévő alkotmányi és jogi normatíváktól függ, hanem főként attól, milyen eszközök és lehetőségek állnak rendelkezésre a valóságban az illető jogok gyakorlatba ültetéséhez. (Barnes et al., 1999) Az inkluzív oktatáspolitikák és gyakorlatok tényleges alkalmazása tekintetében igen fontos a „hálózati” szemléletmód érvényesülése, amely a nevelési környezet kulcsszereplőit, szolgáltatásait és intézményeit (szülők, pedagógusok, iskolai és iskolán kívüli, pedagógiai és nem-pedagógiai jellegű szolgáltatások, az oktatási, foglalkoztatási és szociális szféra intézményrendszerei, jogi kerete és közpolitikai programjai) a maguk egységében és kölcsönhatásában fogja fel és veszi tekintetbe.

Az inkluzív oktatási szolgáltatások kiépítésének célkitűzése napirendre tűzte az átalakítások szükségességét a sérült tanulókkal kapcsolatba kerülő oktatók, nevelők képzése, továbbképzése, státusa, szakmai kompetenciái, pedagógiai lehetőségei tekintetében is. Olyan kérdések kerültek előtérbe mint például a speciális iskolában általános tantárgyakat tanító tanárok gyógypedagógiai és szociálpedagógiai képzettségének biztosítása, a pedagógusok alkalmassá tétele az individualizált oktatási módszerek és egyéni nevelési útirányok megtervezésére és megvalósítására, az ún. utazótanárok rendszerének intézményesülése. E vonatkozásban is kezdenek felhalmozódni általánosítható, a helyi körülmények figyelembe vételével kreatívan alkalmazható pozitív tapasztalatok.

Irodalomjegyzék

Ainscow. M. (1995): Special Needs through School Improvement; School Improvement through Special Needs. In: *Clark et al (Eds.) Toward Inclusive Schools?*

Fulton - London.

Ainscow, M and Sandill, A. (2010) Developing inclusive education systems: the role of organisational cultures and leadership. *International Journal of Inclusive Education*; Jun2010, Vol. 14 Issue 4, pp. 401-416.

Baglieri, S (2008): 'I connected': reflection and biography in teacher learning toward inclusion. *International Journal of Inclusive Education*; Sep-Nov 2008, Vol. 12 Issue 5/6, pp. 585-604.

Barnes, C.; Mercer, G. and Shakespeare, T. (1999) Exploring Disability. A Sociological Introduction. *Cambridge: Polity Press*.

Bentley, J. K. C. (2008). Lessons from the 1%: children with labels of severe disabilities and their peers as architects of inclusive education. *International Journal of Inclusive Education*; Sep-Nov 2008, Vol. 12 Issue 5/6, pp. 543-561.

Blau, J. (2010) In Pursuit of Equality of Rights, Dignity for All, Deep Democracy, & Solidarities. <http://www.sociologistswithoutborders.org/index.html> (Letöltve, 2010 jún.21.)

Bohrnstedt G.W. (1969) Observations on the measurement of change. *Sociological Methodology* Borgetta EF (ed), Jossey-Bass, San Francisco, 1969.

Borsfai L. (2007) Együttnevelés vagy különnevelés a sajtóatos nevelési igényű gyermekek és fiatalok körében. *Mester és tanítvány* 14. szám, 2007 május, pp. 24-32.

Bourdieu, P.(1964) Les héritiers, Jean-Claude Passeron, Minuit.

Bourke, P. (2010) Inclusive education reform in Queensland: implications for policy and practice. *International Journal of Inclusive Education*; Mar2010, Vol. 14 Issue 2, pp. 183-193.

Bunch, G.- Valeo. A. (2000) Educational inclusion of Children with Disabilities. In: International Scan of Issues: Children with Disabilities and Their families. - 1 Congress Discussion Document. 6th International congress on the inclusion of children with disabilities in the community, pp. 178-198.

Castells, M. (2004) The Network Society: A Cross-Cultural Perspective. Cheltenham, UK; Northampton, MA, Edward Edgar.

Coleman, J.S (1964) Models of change and response uncertainty, Prentice-Hall, Englewood Cliffs.

Council of Europe (1998) Recommendation 1355 Fighting social exclusion and strengthening social cohesion in Europe. Reply from the Committee of Ministers adopted at the 652nd meeting of the Ministers' Deputies (15 December 1998)

<http://assembly.coe.int/Mainf.asp?link=>

[/Documents/WorkingDocs/Doc98/EDOC8290.htm](http://Documents/WorkingDocs/Doc98/EDOC8290.htm) (Letöltve: 2010. jún. 23.)

Council of the European Union (2003) Council Resolution of 5 May 2003 on equal opportunities for pupils and students with disabilities in education and training (2003/C/134/04). <http://www.ozida.gov.tr/raporlar/uluslararasi/ab/ABmuktesebati/2003equalopportunitiespupilsandstudents.pdf> (Letöltve: 2010. jún. 22.)

Csányi Y. - Perlusz A. (2001) Integrált nevelés - inkluzív iskola In: Báthory Z. - Falus I. (szerk.): Tanulmányok a neveléstudomány köréből 2001. Osiris Kiadó, Budapest. 314-332. p./

- Davies, M. (ed.) (2008) *The Blackwell Companion to Social Work*. Oxford: Blackwell.
- European Commission (1996) Communication of the European Commission on equality of opportunity for people with disabilities http://ec.europa.eu/employment_social/socprotdisablecom406index_en.htm (Letöltve 2009. január 10.)
- European Commission (2000) Towards a barrier-free Europe for People with Disabilities. Communication from the Commission adopted on 12 May 2000. COM(2000) 284final.
- European Commission (2010) Európai fogyatékoságügyi stratégia 2010-2020: megújított elkötelezettség az akadálymentes Európa megvalósítása iránt. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0636:FIN:HU:HTML> (Letöltve 2011.12.01.)
- Ferge Zs.(2002) Kétsebességű Magyarország <http://www.szmm.gov.hu/download.php?ctag=download&docID=118...0> (Letöltve : 2010. jún 22.)
- Ferri, B. A. (2008) Changing the script: race and disability in Lynn Manning's Weights. *International Journal of Inclusive Education*; Sep-Nov 2008, Vol. 12 Issue 5/6, p 497-509.
- Flora G. (2003) Improving Media Access for the Population with Disabled Hearing in Romania and Hungary. In: Sükösd Miklós - Bajomi-Lázár Péter (szerk.): *Re-inventing Media: Media Policy Reform in East-Central Europe*. Budapest: CEU Press, pp. 239-258.
- Fónai M.-Pásztor E.- Zolnai E (2007) A fogyatékos emberek helyzete, életmódja és életkörülményei Hajdú-Bihar megyében, *Esély*, 2007/6, pp. 87-119.
- Furlonger, Brett E. Sharma, UmeshMoore, Dennis W. Smyth King, Brian (2010) A new approach to training teachers to meet the diverse learning needs of deaf and hard-of-hearing children within inclusive Australian schools. *International Journal of Inclusive Education*; May2010, Vol. 14 Issue 3, pp. 289-308.
- Hall, J. (1992) Segregation by another name? *Special Children*, 4. sz. pp. 20-23.
- Harwood, Valerie (2010) The place of imagination in inclusive pedagogy: thinking with Maxine Greene and Hannah Arendt. *International Journal of Inclusive Education*; Jun2010, Vol. 14 Issue 4, p.357-369.
- Hegarty. S. (1993) Reviewing the Literature on Integration. *European Journal of Special Needs Education*. 3. sz. pp.p194-200.
- Kalyanpur, Maya (2008) Equality, quality and quantity: challenges in inclusive education policy and service provision in India. *International Journal of Inclusive Education*; May 2008, Vol. 12 Issue 3, pp. 243-262.
- Kozma T.-Tomasz G. (2003) Előszó In: Kozma Tamás - Tomasz Gábor (szerk.) *Szociálpedagógia*. Osiris Kiadó, Educatio Kiadó, Budapest.
- Kullmann Lajos - Kun Helga (2004) El kell-e felejtenünk az orvosi modellt...? A fogyatékoság jelensége az orvostudományban. Zászkaliczk Péter, Verdes Tamás (szerk.) *Tágabb értelemben vett gyógypedagógia*. ELTE-BGGYFK, Kölcsey Ferenc Protestáns Szakkol., Budapest, pp. 69-89.

- Laluvein, Jackie (2010) School inclusion and the 'community of practice'. *International Journal of Inclusive Education*; Feb 2010, Vol. 14 Issue 1, pp. 35-48.
- Lányiné Engelmayer Á. (1993) A külföldi itntegrációs modellek tanulságai a hazai alkalmazás számára. In: Csányi Y. (szerk.) *Együttnevelés - Speciális igényű tanulók az iskolában*. IFA OKI. Budapest, pp. 11-23.
- Madriaga, Manuel - Goodley, Dan (2010) Moving beyond the minimum: socially just pedagogies and Asperger's syndrome in UK higher education. *International Journal of Inclusive Education*; Mar 2010, Vol. 14 Issue 2, pp. 115-131.
- Matinvesi. S. (1999): Perspectives and Applications of the ICIDH. In Van Stokkom, S. C. - Fougeyrol- Las. P. (eds.): *Proceedings International Workshop on the Use and Usefulness of the International Classification of Impairments. Disabilities and Handicap*. Strasbourg. Council of Europe Publishing. pp. 55-60.
- McLean, Margaret A. (2008) Teaching about disability: an ethical responsibility? *International Journal of Inclusive Education*; Sep-Nov 2008, Vol. 12 Issue 5/6, pp. 605-619.
- Miles, Susie - Singhal, Nidi (2010) The Education for All and inclusive education debate: conflict, contradiction or opportunity? *International Journal of Inclusive Education*; Feb 2010, Vol. 14 Issue 1, pp. 1-15.
- Oliver, Mike (1996) *Understanding Disability: From Theory to Practice*. Basingstoke: Macmillan.
- Pacifici. A.(1999) Statement on the ICIDH and Vocational Assessment. In Van Stokkom, S. C. - Fougeyrol- Las. P. (eds.): *Proceedings International Workshop on the Use and Usefulness of the International Classification of Impairments. Disabilities and Handicap*. Strasbourg. Council of Europe Publishing. pp.171-176.
- Pető Ildikó - Endre Katalin (2008) Az inklúzió és a Warnock Jelentések - 1978 és 2005. *Iskolakultúra*, 5-6.szám pp. 112-123.
- Pető Ildikó (2003) Inklúzió a nevelésben. *Iskolakultúra* 10.sz. 2003, pp. 3-12.
- Radó Péter (2001): Esélyegyenlőség és iskolapolitika. Új Pedagógiai Szemle, 2001/01. <http://www.oki.hu/oldal.php?tipus=cikk&kod=2000-01-ei-Rado-Eselyegyenloseg> (Letöltve: 2009.05.26.)
- Reicher, Hannelore (2010) : Building inclusive education on social and emotional learning: challenges and perspectives - a review. *International Journal of Inclusive Education*; May2010, Vol. 14 Issue 3, pp. 213-246.
- Rose, Richard and Forlin, Chris (2010) Impact of training on change in practice for education assistants in a group of international private schools in Hong Kong. *International Journal of Inclusive Education*; May 2010, Vol. 14 Issue 3, pp. 309-323.
- Salamancai Nyilatkozat és Cselekvési Tervezet (1994)
http://www.barcsi.hu/letoltesek/tudomanyos_testuletek/dokumentumok/SALAMANCAMagyar.pdf (Letöltve 2010.12.15.)
- Schiffer Csilla (2008) Az inklúzió fogalmának értelmezései és azok ellentmondásai In: Bánfalvy Csaba (szerk.). *Az integrációs cunami: tanulmányok a fogyatékos emberek iskolai és társadalmi integrációjáról*. ELTE BGGYFK, ELTE Eötvös Kiadó,

Budapest, 2008, pp. 45- 63.

Sebba. J. (1996): *Developing Inclusive Schools*. (Budapesten elhangzott előadás kézírata).

Szira Judit (2005): Gondolatok az integráció nemzetközi gyakorlatáról. In Mayer József (szerk.): *Innovatív környezet, inkluzív társadalom, integratív iskola*. Országos Közoktatási Intézet, Budapest. <http://www.oki.hu/oldal.php?tipus=cikk&kod=3I-Szira> (Letöltve: 2009.01. 20.)

Torgyik Judit (2004): Hatékony iskola: együttműködő iskola. *Új Pedagógiai Szemle*, 4/2004, 26-38.

Tetler, Susan: Inkluzív osztályok: a tanítás és tanulás modelljei, dilemmák és kihívások In: *Iskolakultúra*, 16. 10. 2006. pp. 36-42.

Vehmas, Simo (2010): Special needs: a philosophical analysis. *International Journal of Inclusive Education*; Feb 2010, Vol. 14 Issue 1, pp. 87-96.

Wright, Kevin (2010) 'Count us in' - achieving inclusion in Scottish schools: an analysis of policy. *International Journal of Inclusive Education*; Mar 2010, Vol. 14 Issue 2, pp. 153-164.

... ● ...

Belényi Emese szociológus

Partiumi Keresztény Egyetem, Nagyvárad Bölcsészettudományi Kar, Társadalomtudományi Tanszék

UNIVERSITY
OF DEBRECEN
FACULTY OF
HEALTH
NYÍREGYHÁZA



ACTA
MEDSOC
VOLUME 3.
2012

Test-Lélek koncepciók és a mögöttük álló szemléletváltás az európai filozófiában

Vincze Krisztián

Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola

Abstract. Body-soul conceptions and the change approach behind them in European philosophy.

This short study has the purpose to approach the question of human body and soul philosophically. The systems of philosophy shortly outline and gradually unfold the related questions and answers, so in one respect they deal with the human being appearing in the unity of body and soul, as well as the option conditions of this unity. On the other hand, we are getting to know the arguments as a direct opposite of it, on the basis of which some philosophers want to reduce bodily to spiritual or spiritual to bodily, namely the reality of our spiritual or our bodily side of human being is doubted. In this way the ideas of various experts will be shown: we are to look inside the general European mankind represented by Platoon, Aristotle and Christianity responding to the differences between them. In body and soul connection the theories of New Age thinkers will be mentioned, among which Descartes' theory stands in the centre, as the theories of the French thinker generated a lot of disputes. Following the New Age thinkers we will get to the Twentieth Century, examining the opinion of more well-known contemporary metaphysical trends which very often found their inspiration in psychology itself, and they are connected to the questions of the Twentieth Century linguistics philosophy. The last part of the study wishes to set forth what kind of changes the meaning of soul and body as a concept has gone through, how and to which direction the New Age's major science, Psychology, diverted our evolving thoughts about the duality of human nature.

Keywords: body-soul problem, dualism, monism, psychosomatic, hülémorfism

DOI: 10.19055/ams.2012.3/4-5/5

1. A test-lélek kérdés

Korunk egyik jellemzője az, hogy sokan szeretnek hivatkozni az ateista színezetű racionalizmusra, szkepticizmusra, a szekularizált világképre és a szaktudományos pozitívizmusra, amikor a keresztény vallás egy-egy alapvető tanítását utasítják el. Az újkor, s majd a legújabb kor emberére jellemző az, hogy egyre radikálisabban fogalmaz évszázadok hagyományával szemben, egyre radikálisabb módon kérdőjelez meg hosszú időn keresztül egyértelműen elfogadott igazságokat. Már a *Fides et ratio* enciklika felhívja figyelmüket arra, hogy a keresztény tanítás elutasítói olyan szellemi áramlatokba burkolóznak bele, mint az agnoszticizmus, relativizmus, közömbös pluralizmus, eklekticizmus, nihilizmus, pragmatizmus és a posztmodern szemlélet. Ezek lényege általában abban áll, hogy számukra nem lehetséges abszolút igazság elfogadása, szemléletükben a világ dolgainak valójában nincs értelmük, egyáltalán nincsenek alapvető és mindenkire vonatkozó erkölcsi alapelvek, valamint nincs egyetemes tekintélye semminek és senkinek.¹ A cáfolatok leginkább az Isten létére, létének bizonyíthatóságára, a vallási tanok metafizikai vetületeire vonatkoztak. Ezenfelül azonban olyan cáfolatok is hangot kapnak, melyekben nem csak kifejezetten vallási igazságokat illetnek kétellyel, hanem bennük a hagyományosnak tekintett emberkép is megrendül. Arthur Schopenhauer, mint az újkor egyik ismert kételkedője a hagyatékában megtalált egy rövid írása alapján így fogalmaz: „Isten, ha létezel, mentsd meg a sírból az én lelkem - már amennyiben van olyan!”² Schopenhauer tehát nem csak Isten létében kételkedik, hanem az európai emberkép egyik általános koncepciójával szemben is szkeptikussá válik: az emberben csak a testit véli látni, s ennek a pusztán testi látásmódnak még sok követője akad majd. Schopenhauert két évszázaddal előzi meg Pascal, aki szerint az ember képtelen felfogni, hogy mi is az emberi test, még nehezebb felfognia a lélek mibenlétét, ami pedig a legnehezebb kihívást jelenti az emberi értelemnek, az annak a megfejtése, hogy hogyan is egyesülhet a test a lélekkel.³ A francia keresztény gondolkodó számára az embert alkotó titokzatos kettőség jelenti az emberi nem nagyságát, amit utókora - ahogyan azt Schopenhauer is tette - majd több alkalommal is kérdésessé tett. Vajon jogos-e bármilyen kételkedés az emberi lélek létét illetően? Ez az a kérdés, amire persze egy keresztény gondolkodó egyértelmű nemmel válaszolna. Van azonban filozófiai szinten egy ezt megelőző kérdés, ami a keresztény világképben gondolkodók számára is érthetőbbé teszi, hogy mi alapján kételkedhetnek egyesek

¹Vö. *Fides et ratio*, VII. fejezet, Pápai enciklika, 1998.09.14.

²KÖHLER, P., *Geh mir aus der Sonne! Anekdoten über Philosophen und andere Denker*, Stuttgart 2004, 117.

³„Látva, hogy mindent szellemből és testből rakunk össze, nem azt hinné-e bárki, hogy ez a keverék roppant érthető számunkra? Pedig éppen ezt értjük a legkevésbé. Az ember önmaga számára a természet legcsodálatosabb tárgya; mert képtelen felfogni, mi a test, még kevésbé, hogy mi a lélek, és mindennél kevésbé azt, hogy miképpen egyesülhet a test a lélekkel. Ez minden nehézségek teteje, és mégis ez maga az ember.” Vö. PASCAL, B., *Gondolatok*, Szeged 2005, 28.

az emberi lélek létében. A lélekkel kapcsolatos kételkedéseket és megvallásokat befolyásolja ugyanis az is, hogy a különböző szaktudományok milyen újabb felfedezésekkel járultak hozzá emberi önismeretünkhöz. Ha van tehát egy előzetes kérdés, akkor az abból fakad, hogy az egyre inkább gyarapodó pszichológiai, biológiai, neurofiziológiai ismereteink valószínűleg különböző szempontokból érkezők el olyan fogalmakhoz, mint pl. a „lélek”, „lelki”, „tudat” stb. Fogalmazzuk meg ennek fényében másképpen a kérdést! Vajon a különböző filozófusok és filozófiai rendszerek minden esetben ugyanarra az emberi lélekre gondolnak-e traktátusaikban, vajon ugyanabban az értelemben beszélnek-e lélekről, amikor ezt a fogalmat használják, s ezen keresztül az emberi természet tulajdonságait próbálják megvizsgálni?

Ennek a rövid áttekintő jellegű tanulmánynak tehát az a célja, hogy a test és lélek kérdését filozófiai szempontból közelítse meg. Az egymásután röviden felvázolt filozófiai rendszerek fokozatosan bontják ki kérdéseiket és válaszaikat, s így foglalkoznak egyrészt a test és lélek egységében megjelenő emberrel, ennek az egységnek a lehetőségi feltételével. Másrészt azonban ezzel szöges ellentétben azokkal az érvekkel is megismerkedünk, amelyek alapján egyes szerzők a testit akarják lelkire vagy a lelkit testire redukálni, azaz az emberi létezésben vagy a lelki vagy a testi oldalunk realitását vonják kétségbe. Így mutatom be a különböző szerzők elképzeléseit: áttekintjük a hagyományosan európai emberképet, amit Platón, Arisztotelész és a kereszténység képviselt, utalva természetesen az ezek között fennálló különbségekre is. Test és lélek összefüggésében megemlítem ezt követően az újkori gondolkodók elméleteit, amely elméletek között Descartes-é foglal el központi szerepet, hiszen a francia gondolkodó tézisei sok vitát váltottak ki. Az újkori szerzőket követve eljutunk a XX. századi, az ismertebb kortárs metafizikai áramlatok véleményéig, melyek ihletüket sokszor a pszichológiából nyerték, ugyanakkor kikerülhetetlenül érintkeztek a XX. századi nyelvfilozófia kérdéskörével is. A tanulmány utolsó fejezete azt kívánja felmutatni, hogy időközben a *lélek* és *test* fogalmak jelentése milyen változáson esett át, s az újkori szaktudományos pszichológia milyen irányba terelte ennek megfelelően az emberi természet e kettőségéről kialakuló gondolatainkat.

2. Platón, Arisztotelész és a keresztény tanítás

A mindennapi beszédben és leginkább a hagyományos vallási nyelvezetben, amikor lélekről beszélünk, akkor a tudatos, a szellemi lélekre gondolunk. Beszélünk lelki állapotainkról, lelki tapasztalatokról, beszélünk lelkivezetésről is, és a lélek halhatatlansága által a túlvilági létünket is e fogalom felől közelítjük meg. Lélek alatt értjük a tudatos életünket, a belső világunkat, a szellemi princípiumot. Ügyelnünk kell azonban arra, hogy a görög és latin kifejezések alapján lélek és szellem nem ugyanazt jelentik, nem pontosan ugyanarra a valóságra vonatkoznak. Lélek (a görög *ψυχή*, a latin *anima*) alatt az ókori görög filozófia az életprincípiumot, az élőlények éltető elvét értette, nem pedig a tiszta szellemi realitást. Használjuk a modern pszichológiában is a lélek kifejezést, de ilyenkor a pszichés élet, a pszichés történések lényegi elemére utalunk vele. Rene Descartes számára a *res cogitans* tel-

jes mértékben a tudatos szférával esett egybe, ma azonban már tudjuk, hogy létezik az emberi tudattalan vagy tudatalatti pszichés élet is, amely közvetve vagy közvetlenül kihathat a tudatos pszichés életünkre. Ebből a szempontból, ami pszichés, ami a psziché alá tartozik, azt a tudattal kötik össze, a tudatoshoz sorolják.

Az ókori filozófiában lélekkel ruháztak fel minden élőlényt. Lelke van eszerint a növényeknek, állatoknak és persze az embereknek is - hiszen élő mivoltuk árulkodik a bennük található életelvről, életerőről. Ezeket a lelkeket attól függően különböztették meg, hogy milyen képességeket adományoznak a növényi, állati és emberi létezőknek. Ezek a különbségek voltak a vegetativitás, szenzitivitás és végül az értelmes lélek, ami csak az emberi létezés sajátos jegye. Így különül el az ember esetében a *ψυχή*-től a *νοῦς* vagy *πνεῦμα*, melyeknek a latin megfelelőjük a *mens* és *spiritus*. E fogalmak alatt azonban már egy magasabb, anyagtalan, testfeletti lét- és hatóelvet gondolt a görögység. Ebben az értelemben volt lehetséges pl. a tiszta szellemi (*spiritus purus*) létezésről is beszélni. Az ember esetében nem a tiszta szellemi lét az őt meghatározó létmód, hiszen ő az a létező, akinek a lelke, a szelleme egyben a testének áttelekítője is; a lélek ennek értelmében tehát életelv, mely a testet kell, hogy áthassa és éltesse. Másképpen megfogalmazva: az embernek szellemi lelke van (*anima intellectualis* vagy *anima spiritualis*), melynek kettős a funkciója: princípiuma az emberi élő testnek és princípiuma az emberi szellemi tevékenységnek.

A görögységben egyrészt találkozunk egy dualista értelmezéssel, amely Platón filozófiájában bontakozik ki. Platón ugyanis a lelket inkább tiszta szellemi létezőként érti, amelynek független preegzisztens léte van. A platóni filozófia értelmében vett lélek teljes mértékben függetlenedni tud az emberi testtől, mi több, erre kell törekednie. A test Platón szerint csak koporsó és börtön a lélek számára, amely éppen a test fizikalitása által okozott akadályok miatt nem juthat teljes ismeretre. Az emberi élet kijelölt célja így az lesz, hogy a lélek szakadjon el a testtől, és az intelligibilis létezők, az ideák szemléletére jusson el. A metafizikai dualizmus tehát az értelmezési kulcsa ennek a test-lélek együttesnek: ami testi, az az árnyék-, a látszatvilághoz tartozik, miközben a lelkiek, a lélek az örök ideavilág állampolgára.

A görögységben ott van azonban másrészt az anyag-forma szemléletmód, melyet Arisztotelész alkalmaz a test-lélek problémára is. Arisztotelész hülémorfizmusa szerint minden létező két lételvnek, a formának és az anyagnak az összetételén keresztül nyeri el létezését. A forma mindig az, ami az önmagában meghatározatlan anyagnak struktúrát, meghatározott lényegiséget kölcsönöz. Így az ember esetében a *ψυχή*, *νοῦς* lesz az a *μορφή* (forma), mely a konkrét élő embert valósítja meg, amely az élettelen anyagot étellel tölti meg. Arisztotelész kijelenti, hogy az élő emberi test csakis a lélek által lehet élő. Nincs olyan élő ember, akitől bármilyen formában elvitatható lenne a lélek. Az ember az a létező, aki a formálatlan, önmagában halott anyag és a formaadó lélek együttese által lesz emberré.

Megemlítjük továbbá a bibliai tanítást is, az ószövetségi írások emberképét is, amelyről tudnunk kell, egyáltalán nem a platóni dualizmus jegyében közelíti meg az emberi létezést. A héber *nephesch* szó utal a lélekre, amelyet nem a testtől és

testitől elkülönítve gondolt el zsidóság, hanem mint a testet éltetőt és a testnek életerőt adó valóságot látta maga előtt. Igaz, hogy az ószövetségi Szentírásból hiányzik a mélyebb filozófiai reflexió, de az egyértelműen kiderül, hogy az emberi lelket a Biblia is, mint életelvet jelöli meg. Az újszövetségi Szentírás, az evangéliumok hoznak majd egyfajta újdonságot, mert már egyértelműen beszélnek a test és a lélek különbségéről, ugyanakkor a feltámadásról szóló szövegekből pedig az sejlik ki, hogy a testet a kereszténység nagyra értékeli, és az ember végérvényes stádiuma is csak a test-lélek egységében gondolható el. Pál apostolnál még élesebbek a különbségek lélek és test tekintetében, de a bibliai fogalomtárban e két fogalomnak immár természetfeletti, üdvtörténeti jelentése is van. Így a *σάρξ* (hús/test) a bukott, bűnös emberi természetre utal, amíg a *πνεῦμα* lesz az új, megváltott élet princípiuma; sőt a *πνεῦμα* utal ezenfelül az Isten Lelkére is, akit ajándékba kapunk, és aki bennünk is lakik.

Már az eddigiek alapján is észrevehetjük, hogy test és lélek tekintetében lehet dualista és nem-dualista módon is gondolkodni. Szent Ágoston kereszténységében a dualista felfogás domborodik ki, melyben test és lélek egymásnak feszülve egymás ellen kell, hogy küzdjenek. A skolasztika idejére azonban a platóni dualista behatást inkább az arisztotelészi látásmódok fogják felváltani. Már Albertus Magnus írásaiban úgy szerepel a lélek, mint "forma corporis", bár még ezt a megfogalmazást bizonyos fenntartásokkal kezeli a szerző, hiszen veszélyeztetettnek tűnik ebben a szellemi lélek transzcendenciája, az anyagtól való belső függetlensége és a testi halál után való továbbélte. Albertus Magnus tanítványa, Aquinói Szent Tamás lesz az, aki majd erre megnyugtató választ és megoldást tud adni azáltal, hogy különbséget tesz olyan lényegi formák között, melyek önmagukban szubzisztálnak és amelyek önmagukban nem képesek szubzisztálni. Az emberi lélekről azt állapítja meg Szent Tamás, hogy "forma corporis", de mivel in se subsistit, így az anyagi test nélkül is létképes, közben pedig az anyagi testben az anyagi szubsztátumtól belsőleg független szellemi aktusokra képes. A lélek tehát a testtel együtt alkotja az egy és ugyanazon embert, de szellemi lényege felülemelkedik az élő testben betöltött funkcióján. Az V. Lateráni zsinaton már az arisztotelészi-tomista test-lélek koncepció adja a hivatalos egyházi tanítást.

3. Szubsztanciadualizmus és szubsztanciamonizmus

A kortárs metafizika a test és lélek koncepciókat tekintve két nagy csoportot különböztet meg. Egyrészt beszél szubsztanciamonizmusról, másrészt pedig szubsztanciadualizmusról. A szubsztanciadualizmus szerint az emberi elme alapvetően különbözik az emberi testtől. A mentális szubsztancia az emberi elme, aminek egyetlen egy fizikai tulajdonsága sincs, tehát nem azonosítható semmiképpen sem fizikai dolgokkal. Mivel szubsztancia, így képes minden fizikai dologtól függetlenül létezni - ahogyan ezt az arisztotelészi szubsztancia fogalom megköveteli. Ha azt mondjuk, hogy egy ember mentális állapotai változnak, azaz gondolatok, érzelmek, érzetek váltják egymást benne, akkor ezek a beállt változások mind az emberi

mentális szubsztancia változásai. Ezzel áll szemben a szubsztanciamonizmus elmélete, amely szerint nem kell megkülönböztetni két különböző típusú szubsztanciát a világban, hiszen csak egyetlen egy létezik, amit sok esetben "félre ismertek" és elhibázott módon más természetüként jelöltek meg. A monizmuson belül a két nagy áramlat az idealizmus - amely szerint a világ igazi alkotórésze mentális, szellemi természetű. A másik monista elképzelés a fizikalizmus vagy materializmus, amely a világban csak az anyagi létezését ismeri el. Ez az a két nagy áramlat, amelyet különböző filozófiák képviselnek, s amelyek mellett érveiket felsorakoztatják. E két nagy áramlat főbb képviselőit és gondolatmenetüket szeretném áttekinteni a következő oldalakon.

3.1. Idealista szubsztanciamonizmus

A szubsztanciamonizmuson belüli felfogásoknak az a lényege, hogy vitatják a testnek és léleknek az egymástól eltérő szubsztancialitását, ehelyett inkább egyik valóságot próbálják meg a másikra redukálni. Az idealista elméletek arról akarnak meggyőzni bennünket, hogy minden, ami a világban létezik és megtapasztalható, az szellemiből eredeztethető, szellemi lényegre vezethető vissza, még akkor is, ha esetleg az érzékeink által, azaz anyagiságukban fedezzük fel azokat. A XVII. sz.-ban élt Benedictus de Spinoza, akinek filozófiája sok ihletet nyert a descartes-i gondolatokból, ugyanakkor azonban Descartes-ot cáfolva a panteizmusra hajló gondolkodó szerint immár nem háromféle szubsztancia létezik a világmindenségben (Isten, kiterjedés, gondolkodás), hanem egyetlen egy: az isteni szubsztancia. Ennek az egyetlen szubsztanciának pedig a kiterjedés és gondolkodás lesz a két attribútuma. Így módon egy ember tulajdonképpen egy és ugyanazon valóság két dimenziójának egy módusza; azaz rendelkezik anyagi-fizikai tulajdonságokkal és ezzel egy időben pszichés-szellemi megnyilvánulásai is vannak. Szubsztancia alatt Spinoza azt érti, ami önmagában és önmaga által érthető, amelynek fogalmát úgy alkothatjuk meg, hogy eközben nem szorulunk rá más dolgok fogalmaira - ennek a feltételnek azonban csakis Isten felel meg. Természetesen e szigorú szubsztancia fogalom következménye a modernkori panteizmus, amiben Isten és világ, Isten és ember közötti különbség eltűnik. Az emberi lélekről a következő módon szól Spinoza: "Az emberi lélek az Isten végtelen értelmének egy része; így ha azt mondjuk, hogy az emberi lélek ezt vagy azt észleli, akkor nem mondunk mást, minthogy Isten az - amennyiben az emberi lélek lényegét ő adja -, aki ezt vagy azt észleli."⁴

Szellemi monizmusra eklatáns példa még Hegel filozófiája, hiszen abban minden történés a szellem történése. A szellem önmagától elidegenedik, majd elidegenedtségében önmagához viszonyul, és legvégül visszatál majd önmagához. A szellem kibontakozásának egyik stádiuma az anyag és az anyagiság, melynek a szellemibe kell beletorkollania.⁵ A német idealista gondolkodó szerint a legmaga-

⁴Vö. SPINOZA, B., *Etika*, Budapest 1979, II. rész, 11. tétel.

⁵"Ein Baum, ein Mensch, ein Staat, sie alle sind mehr oder minder wirklich, und zwar im Maße dessen, wie sie dem Begriff des Baumes, des Menschen, des Staates entsprechen, oder Hegelisch gesprochen, wie dieser in ihnen wirksam ist. Das aber besagt: Der Begriff ist es, der allem

sabb rendű realitások természetesen a szellemi, az eszmei realitások. Az érzékileg megtapasztalható dolgok is csak oly mértékben felelnek meg önmaguknak, amely mértékben megfelelnek az őket megjelölő fogalmaknak. A világ fontos tulajdonsága pedig nem csak az, hogy az eszmeiből származik, hanem hogy az eszmeiben is fog beteljesedni! „Az igaz az egész. Az egész pedig csak a fejlődése által kiteljesülő lényeg.”⁶ Az Abszolútumnak a hegeli filozófiában három szakasza van: az eszme, a természet és a szellem. Ennek fényében tehát a természet, azaz a világ konkrét és megtapasztalható létezői mind a szellemi létezés elidegenedettjei, mely elidegenedés azonban az egész felé tart. Az emberi test-lélek kapcsolat is ebbe az egész felé tartó folyamatba ágyazódik be, amelynek végeredménye a teljes szellemi lét. Nem véletlen emiatt, hogy Hegel szavaiban néha mintha Spinoza is visszacsengene.⁷ Az emberi létezésnek tehát két féle dimenziója van tapasztalataink alapján, de az anyagi, érzéki, fizikai összetevőink csak úgy tekintendők, mint az eszmeiből eredők és a szellemihez tartók.

3.2. Materialista szubsztanciamonizmus

A szubsztanciamonizmusok másik pólusa természetesen nem a szellemire akarja az anyagot, hanem éppen fordítva, a mentálisat akarja a fizikaira visszavezetni és azt azzal egyenlővé tenni. Ezeknek az elméleteknek a háttérében megbújhat a dialektikus materializmus, a pozitívista vagy neopozitívista materializmus is, mely filozófiai irányzatok szerint az anyaggal képesek lehetünk megmagyarázni minden komplex jelenséget. Nem kell tehát különbséget tenni fizikai és esetleges metafizikai szintek között, hanem a fizikális világ egyre mélyebb ismeretén keresztül lesz felfedhető számunkra az eddigiekben mint "szellemi", "anyagtalan", "anyagfeletti" jelenségek lényege. A világban bármi is történik, a történéseket minden esetben meg lehet magyarázni a pusztán anyagi eseményekből.⁸

Wirklichen Wirklichkeit gibt." WEISCHEDEL, W., *Der Gott der Philosophen*, Darmstadt 1983, 299.

⁶Vö. *Ibid.*, 297.

⁷Hegel szerint Isten csak annyiban Isten, amennyiben tud önmagáról, s akinek önmagáról való tudása az emberben lévő öntudat. "Gott ist nur Gott, insofern er sich selber weiß; sein Sich-wissen ist ... ein Selbstbewußtsein im Menschen." *Ibid.*, 286.

⁸Külön meg kell említenünk ebben a kontextusban a klasszikus logikai pozitívista doktrína elméletet, amely szerint a hagyományos metafizika egészét el kell vetni. Tudást ugyanis csak a tapasztalati tudományok nyújtanak, az ún. metafizikai vizsgálódások semmire sem vezetnek. Átfogó empirizmust képviselnek tehát ezen irányzat követői, akik szerint minden tudás csak kizárólag a tapasztalatból eredhet. Ezen felül azonban radikalizálják is metafizikaellenességüket, hiszen azt tartják, nemcsak hogy nem lehetséges tapasztalatokat gyűjteni bizonyos metafizikai tartalmakról - azaz tulajdonképpen megismerhetetlenek az efféle tartalmak, mint Isten létezése, a halhatatlan lélek kérdése -, hanem egyenesen értelmetlen ez a tudomány. Moritz Schlick szerint a metafizikai tudásnak nincs semmi eshetősége. Otto Neurath szintén ezen az állásponton van; szerinte a metafizikával szemben a radikális fizikalizmusnak van létjogosultsága, amely még a tiltott metafizikai szavak jegyzékének (index verborum prohibitorum) elkészítését is megkívánná. Vö. AMBRUS G., *Analitikus filozófia*, Filozófia (szerk. Boros Gábor), Akadémiai Kiadó 2007, 1065-1145, 1094.

A logikai pozitivisták Moritz Schlick az emberi test-lélek kérdésben azt vallja, hogy két-nyelven történik meg a mentális jelenségek leírása. Egyrészt van egy introspekcióra támaszkodó pszichológiai nyelv, másrészt vannak a közvetett megfigyelésekre támaszkodó fizikai kifejezések, amelyeket szintén használunk. Azonban ennek a kétféle nyelvnek a használata egyáltalán nem azt jelenti, hogy azok két különböző szubsztancialitásra vagy két különböző szubsztanciabeli eseményre vonatkoznának. Ámbár használjuk az introspekciós pszichológiai nyelvezetet, ez a nyelvezet annak a metafizikának a következménye, amelyet teljes egészében el kell vetni.

A materialista háttérű elméletek között szerepel a behaviorizmus elmélete. Ez a koncepció abból indul ki, hogy az ember önmagát, bensőjét megfigyelheti és introspekción keresztül megállapításait szavakba is öntheti. Ezeket a megállapításokat azonban kívülállóként nem tudjuk ellenőrizni, hiszen én csak a saját magam bensőjébe tekinthetek, de képtelen vagyok belelátni a másik ember lelki és mentális állapotába. Ha a mentális belső életet nem is tudom közvetlenül megfigyelni a másik ember esetében, hiszen csak a saját magunk esetében élhetünk az introspekció lehetőségével, azért sok mindent elárulhat nekünk az, hogy milyen külső megnyilvánulásai vannak a másik embernek. Így a másik emberi személyről, általam vélt és gyanított belső élményeiről mégis csak tudok kijelentéseket tenni akkor, amikor a külső viselkedését figyelem. Burrhus Skinner, az amerikai pszichológust tekintjük a pszichológiai behaviorizmus egyik legfontosabb képviselőjének, akinek elméletét több filozófus is analitikus változatban vezeti tovább. A behaviorizmus analitikus változata szerint nincs semmiféle lelki szubsztancia az emberben. Amikor mi a másik ember mentális élményeit próbáljuk meg szavakon keresztül megjelölni, akkor nem történik semmi, csak annyi, hogy bizonyos viselkedési, magatartási módokat és diszpozíciókat jelölünk meg. Tehát ebben az esetben sem találunk anyag- és fizikafelettit, hanem csak az emberi testnek fejezzük ki a különböző diszpozícióit. Ilyen analógia alapján mondják a materialisták, hogy a lelki tulajdonságok tulajdonképpen csak a biológiai organizmusok viselkedési és különböző képességei. Minden mentális esemény a biológiai organizmus egészének egy-egy viselkedési diszpozíciója. Amit tehát lelki jelenségnek szokásos nevezni, az valójában nem más, mint olyan képességek összessége, amelyek meghatározzák, hogy bizonyos fizikai és társadalmi környezetben hogyan viselkedik valaki. Hogyan állapítható meg tehát, hogy valakinek fáj a feje? Úgy, hogy megfigyeljük, hogyan is viselkedik, amikor bizonyos hatások érik. Vagy esetleg látjuk azt, hogy megégeti valaki magát - ilyenkor eltorzul az arca, talán kiabál, vagy fél lábán fog ugrálni.⁹ A behaviorizmus analitikus változatának egyik képviselője Gilbert Ryle, aki a hétköznapi nyelv-filozófia áramlathoz tartozva vallotta a behaviorista tételeket az 1950-es évekig. Kiindulópontja az volt, hogy a beszélt nyelvben kategóriahibákat vét az ember, emiatt beszél test és lélek különbségéről.¹⁰ Ha ezek a hibák tisztázódnak, akkor megszűnik ez a fajta

⁹Vö. HUORANSZKI F., *Modern metafizika*, Budapest 2001, 213-217.

¹⁰A filozófia legfontosabb feladatának azt tartja Ryle, hogy az kiszűrje azokat a hétköznapi kifejezéseket, mondatokat, amelyek félrevezetőek. Sok esetben ugyanis a helytelen hétköznapi ki-

természetünkre vonatkozó kettősség, s helyette mindent a viselkedési diszpozíciók kutatásán keresztül lehet megmagyarázni. A logikai behavioristák közé tartoznak még Paul Ziff, Norman Malcolm és B. A. Farrell is.¹¹

A szubsztanciamonizmusok talán legjellemzőbb elmélete továbbá a materialista azonosságelmélet. Az azonosságelmélet szerint a mentális állapotok lényegüket tekintve mindig anyagi tulajdonságúak, mindig azonosíthatóak egy-egy anyagi állapottal. Tegyük fel, hogy valaki inni szeretne egy kávét, kívánja azt az íze és az élénkítő hatása miatt. Ennek azt a képletet adhatnánk, hogy a kávéivás vágyának mentális állapota mindig az ún. K mentális állapot lesz. Hosszabb kutakodás után az agyunkban arra döbbszennénk rá, hogy a mentális K állapot, az minden esetben megegyezik az agyunk G állapotával. Lehet, hogy minden ember kávézási vágya lényegében csak abban merül ki, hogy az agyuk egy bizonyos régiójában bizonyos típusú idegsejtek égne. Akik e teóriával szimpatizálnak, azok szerint előbb utóbb az idegsebészet minden mentális állapotra megtalálja majd a háttérben meghúzódó agyi fizikai folyamatokat. Ahogyan a víz azonos a H₂O-val, úgy vágyaink, érzelmeink, élményeink egyenlőek az agyban található megfelelő fizikai folyamatokkal. Ennek az elméletnek egyik kedvenc példája az, hogy amikor egy élénk, erős színű tárgyat szemlélünk hosszabb ideig, akkor a szemünket hirtelen becsukva, még pillanatok erejéig látunk egy az élénk színnel megegyező utóképet - a becsukott szem ellenére még észlelünk egy azonos színű foltot. Hiába szűnt meg a külső stimulus, még az inger elmúltá után is egy bizonyos fizikai állapotban megmarad az idegrendszerünk. Ez a megfigyelés is mintha azt sugallná, hogy a lelki állapotaink, a mentális állapotaink azonosak lennének az idegrendszerünk meghatározott állapotaival. Az azonosságelmélet azt állítja tehát, hogy egy lelki állapot mindig azonosítható egy idegrendszeri állapottal. Amikor pl. fájdalomról beszélünk, akkor ez teljes mértékben magyarázható mondjuk a C-típusú neuronok kisülésével. Ez az ingerület eljut az agyba, onnan tovább jutnak ingerületek az izmok felé, s ez okozza végül többek között a fájdalmat érző emberen megfigyelhető viselkedési módot is.

fejezések miatt jutnak a filozófusok helytelen metafizikai következtetésekre. Gilbert Ryle fő műve A szellem fogalma, mely az elme descartes-i felfogását veszi célba. A karteziánus koncepció szerint az elme egy privát belső tér, olyan mint egy színház, melynek színpadján a mentális folyamatok zajlanak le. Ennek következtében a mentális folyamatokat mind okságnak tekintjük, amikor egy idea okoz, okozhat egy másik ideát. Az elménk továbbá oksági viszonyban van a testünkkel, viselkedésünket pedig a szubjektív szándékaink, céljaink és pszichológiai állapotaink határozzák meg. Ryle ezt az elképzelést a lélek szerkezetéről „paramechanikai hipotézisként” jellemezte, a test és lélek kapcsolatát pedig a „gépezetben lakozó kísértet dogmájaként”, amely szerint a lélek valahol a mechanikus gépezetként felfogott testben/agyban kísért. A karteziánus megközelítés Ryle szerint kategóriahibán alapul, azaz különböző fajta létezőket egy típusú létezőkhöz akar sorolni a descartes-i filozófia. Ezzel szemben azt kell mondanunk, hogy az elme egyáltalán nem tárgy (szubsztancia) és egyáltalán nem tekinthető okságnak az elme és viselkedés közötti kapcsolat. Az 1950-es évektől azonban Ryle feladja a behaviorista elméletet, hiszen pl. egy fejben eldudolt dallam vagy egy csendben elvégzett számolás semmiféle külső viselkedéssel nem jár.

¹¹Vö. ZIFF, P., About behaviorism, in: *The philosophy of mind*, V. C. Chappell (ed), New York 1957-58., MALCOLM, N., *Dreaming*, London 1959., FARRELL, B. A., Experiences, in: *The philosophy of mind*, V. C. Chappell (ed), New York 1957-58.

A materialista monizmusok háttérben érvként a következő analógiák is meghúzódnak: Egy óra működését a belső szerkezete magyarázza meg, ezért ha meg akarjuk érteni, akkor elemeire kell bontanunk, és így vizsgálhatjuk meg, hogy milyen részekből és e részek milyen összefüggéséből épül fel. Mielőtt azonban ennek a vizsgálatnak neki állnánk, tisztáznunk kell, hogy egy tárgyat miért is azonosítunk óraként. Ez az azonosítás nem az alkotórészek alapján történik meg, hanem igazából a tárgy funkciója alapján - hiszen ezen a funkción keresztül vesszük észre a percek és órák elmúlását. Lefordítva ez a test-lélek problémára azt jelenti, hogy az embernek nincs lelke, hanem amikor lelki jelenségeket vélünk benne és rajta felfedezni, az pusztán csak az emberi test anyagi összetevőinek bizonyos funkciója és semmi más. Hasonló módon szoktuk mondani, hogy a „papír gyúlékony”, csakhogy közben azt tudjuk, hiába is keresnénk mikroszkóppal a papírlap egészén a gyúlékonyság tulajdonságát, azt nem találunk meg. Ez a tulajdonság ugyanis egy olyan sajátos diszpozíciós tulajdonság, amelyet a papír csak bizonyos körülmények között mutat - amikor pl. nagyon magas a hőmérséklet, amikor egyszerre van jelen az égéshez szükséges oxigén is, s amikor a papírlapunk lángra lobbán. A test és lélek esetében ez szintén arra utal, hogy az emberi „lelki” jelenségek mind anyagiak, illetve az anyagiség törvényszerűségeiből következő az anyagnak a meghatározott körülményekre determinált módon történő válaszadása. Viszont ahogyan nem létezik a megfelelő feltételek hiányában a papír gyúlékonysága, úgy nem létezik önmagában az emberi lélek sem. Az azonosságelméletnek a képviselői az 1950-es évektől jelennek meg, az 1990-es évekből ismertebbek közülük Macdonald, Hill és Papineau.¹²

4. Válaszok a szubsztanciadualizmus területéről

A szubsztanciadualizmus szerint - szemben a fent említett elméletekkel - az emberi elme alapvetően különbözik az emberi testtől, elme és test két különböző dolognak tekinthetőek. Az elme az emberben a mentális szubsztancia, amelynek egyetlen egy fizikai tulajdonsága sincs, így elkülönül minden fizikai dologtól, továbbá képes önmagában függetlenül minden fizikai tárgytól elkülönülten létezni. Ha valakiről

¹²Vö. MACDONALD, C., *Mind-body identity theories*, London 1989., HILL, C., *Sensations: a defense of type materialism*, Cambridge 1991., PAPINEAU, D., *Philosophical naturalism*, Oxford 1996. E nevek megemlítésekor érdemes felhívni a figyelmet Hilary Putnamra is, aki az azonosságelmélet legismertebb ellenlábasa. Véleménye szerint a mentális állapotok azért nem lehetnek teljesen azonosak neurofiziológiai állapotokkal, mert a mentális állapotok más-más módon valósulnak meg a különböző élőlényekben. Tudjuk, hogy a különböző élőlények idegrendszere között nagyok a különbségek, és így amikor azonos pszichológiai predikátumokat használunk különböző élőlényekre, mint pl. fájdalom, akkor implauzibilis azt állítani, hogy ezekben az esetekben azonosak a neurofiziológiai állapotok. Putnam szerint: „Amennyiben találunk egyetlen olyan pszichológiai predikátumot, amelyet egyaránt alkalmazhatunk emlősállatra, és egy polipra (például azt, hogy 'fájdalma van'), ám melyeknek a két esetben különböznek a fizikai-kémiai korrelátumai, akkor az azonosságelmélet összeomlik. Roppant valószínűnek tűnik számomra, hogy találhatunk ilyet.” TÖZSÉR J., - ULLMANN T., *A „lélek” fogalma a 20. századi filozófiában*, Mentofaktúra folyóirat - filozófia és coaching 1 (2009), 8., <http://www.mentofaktura.hu/1szam/tozser1.pdf>

azt mondjuk, hogy egy gondolat jár a fejében, van benn egy bizonyos érzélem vagy észlelet, akkor ezek a mentális állapotok a mentális szubsztancia állapotainak tekintendők.

Akik a szubsztanciadualizmust nem fogadják el - mint ahogyan láttuk fentebb a monista álláspontokat -, azok arra hivatkoznak, hogy test és lélek alapvető különbsége esetén nagy nehézségekbe ütközik a kettejük közötti oksági viszony, nehézkessé válik a mentális okozás magyarázata. Sok filozófus ugyanis elismeri és vallja a fizikai világ oksági zártságát, mely tézis azt mondja ki, hogy a fizikai események okai és okozatai nem vezetnek ki a fizikai események köréből. Úgy is mondhatjuk: „Minden egyes e fizikai eseményt (beleértve az emberi cselekedeteket is) az azt megelőző e' fizikai esemény okozza olyan módon, hogy e' - a megfelelő fizikai törvényekkel összhangban - önmagában elégséges e előidézéséhez. Mármint - és ez a fő probléma! - ha elfogadjuk a fizikai világ oksági zártságának elvét, akkor úgy tűnik, a szubsztanciadualista tagadni kényszerül a mentális okozást.”¹³ A dualista elméleteknek ennek alapján vélhetően az lesz a feladatuk, hogy a két különböző szubsztancia kapcsolatára mégiscsak adjanak valamilyen magyarázatot. Ezeket tekintjük át a következő oldalakon.

4.1. Descartes és követői

Az újkor egyik legmeghatározóbb alakja Rene Descartes, aki kifejezetten a szubsztanciadualizmus elméletét képviseli az emberi test és lélek kapcsolatban. Descartes szerint teljesen különböző entitás a kettő. Kiindulópontként azzal érvel, hogy világosan és tisztán el tudja képzelni a lélek test nélkül való létezését, és így szerinte ennek alapján lehetséges, hogy a lélek a test nélkül egzisztáljon. Amennyiben ugyanis ezek elkülönített mivoltukban tisztán elgondolhatóak, akkor valószínűleg úgy is léteznek.

Hogyan zajlik azonban ezt megelőzően a test és lélek között „kommunikáció”, azaz milyen kapcsolat van a kettő között? Descartes szerint, ha pl. tüszúrás éri az ujjam, akkor a tüszúrás helyéről jelzések indulnak meg az agyunk felé, és ott a tobozmirigyben ezek a testi események átalakulnak anyagtalán információvá, amelyet így az emberi elme felfog és megért, azaz a lélek értesül a testi eseményekről.

Descartes úgy véli, hogy ami anyagi, annak van kiterjedése, és időben létezik - ez lesz minden res extensa (kiterjedt dolog) tulajdonsága. Ezzel szemben a lelki szubsztanciáknak nincsen térbeli kiterjedése. Ahol nincs kiterjedés és a változásokat nem lehet geometriai tulajdonságokkal szemléltetni, ott lelki történésekről van szó, melyek a térbeliség és geometriai adottságok hiányában semmiféle módon nem hozhatóak kapcsolatba a fizikai törvényekkel. Másrészt a lelki szubsztanciák második nagyon fontos tulajdonsága a gondolkodás, amely alatt nem pusztán a logikus, a következtető gondolkodást kell értenünk, hanem mindent de mindent, ami az emberi elmében tudott, tudatosként megjelenik, így az érzelmek, érzések, kételkedések, hitek és vágyakozások is. Ebben az esetben tágabb értelemben szere-

¹³Vö. TÓZSÉR J., *Metafizika*, Budapest 2009, 208.

pel tehát a gondolkodás: nem egy olyan lelki folyamatot ért alatta Descartes, ami kifejezetten valamilyen probléma megoldására irányul, hanem annyit jelent, hogy „valami jár a fejünkben”. Descartes innen bontakoztatja ki a „felfoghatósági érv”-et, ami arra utal, hogy fel tudom azt fogni, hogy ne létezzenek tárgyak körülöttem, s mivel a testem is fizikai tárgy, így azt is el tudom képzelni, hogy nincs testem sem. Mint, amikor pl. minden erőmmel arra törekszem, hogy az érzékszerveimet kikapcsoljam, és figyelmen kívül hagyjam az általuk közölt aktuális üzeneteket - ilyenkor tényleg úgy tűnik, hogy test nélkül is létezhetek. Azt viszont már nem tudjuk felfogni, hogy ne legyen valaki, aki figyel, pontosabban, hogy ne legyen valaki, aki azt gondolja, hogy figyel. S mi más lenne ez, mint a test nélküli lélek? Ennek alapján születik meg Descartes radikális szubsztancia dualizmusa: Mivel a lelket el tudom képzelni a testem nélkül, így azok biztosan külön is, egymás nélkül is tudnak létezni.¹⁴ Ha minden fizikait le is tagadok vagy kizárok, a gondolkodás tényét magát biztosan nem tudom tagadni - így marad az egyszerű képlet: ahol gondolkodás van, ott van a lélek!

Akik Rene Descartes koncepcióját vitatják, azok leginkább amiatt teszik ezt, mert problémát vélnek felfedezni a *res extensa* és a *res cogitans* kapcsolatában, a kettő közötti közvetítésben. Szerintük kérdéses a tobozmirigynek és egyáltalán bármilyen más elképzelt agyi helynek az a fajta szerepe, ami egy ilyen közvetítő szerepet töltene be testi és testetlen között. Hogy hogyan történik a matéria és descartes-i elme közötti interakció, az meggyőzően meg nem válaszolható. Ugyanakkor olyannyira kiemeli a lélek önállóságát, hogy közben elveszti az testbenlélekben létező ember alapvető egységét.¹⁵

¹⁴„Fölteszem tehát, hogy mindaz, amit látok, hamis. Nem hiszem el, hogy valaha bármi is létezett volna azok közül, amiket a csalóka emlékezet megjelenít. Nincs semmiféle érzékszervem. A test, az alak, a kiterjedés, a hely - mindez csupán kiméra. De hát akkor mi marad igaz? Talán csak az az egy, hogy semmi sem bizonyos. Na de honnan tudom, hogy nincs valami, ami különbözik mindattól, amit épp az imént soroltam fel, s amivel kapcsolatban a legcsekélyebb kétség sem merülhet fel? Nincs-e valaminő Isten, vagy nevezzük bárminek azt a lényt, aki akár ezeket az iménti gondolatoka is belénk ülteti? De vajon mi értelme volna föltenni egy effajta lényt, ha egyszer lehetnék akár én magam is e gondolatok szerzője? Nem vagyok-e tehát legalább én valami? De hiszen már tagadtam, hogy volna bármiféle érzékszervem, bármiféle testem! Itt azonban megakadok, mert mi következik ebből? Vajon annyira hozzá vagyok-e kötve a testhez, az érzékszervekhez, hogy nélkülük nem is létezhetem? De hiszen már meggyőztem magam arról, hogy nincs a világon semmi sem: nincs ég, nincs föld, nincsenek elmék, nincsenek testek. Nem győztem-e meg magam ezáltal már arról is, hogy én magam sem létezem? Semmiképp! Bizonyos, hogy én voltam, ha egyszer meggyőztem magamat valamiről. Igen ám, de ha van valamiféle rendkívül nagyhatalmú, rendkívül agyafúrt csaló, aki állandóan megtévesztve engem, még hozzá szándékosan? Nos, hát akkor aligha kétséges, hogy én is vagyok, ha egyszer engem téveszt meg! Tévéssen csak meg, amennyire tud, azt mégsem lesz képes elérni sohasem, hogy ameddig azt gondolom, vagyok valami, semmi se legyek. Olyannyira, hogy - mindent kellően megfontolván - végül is le kell szőgezni: az "én vagyok, én létezem" kijelentés - valahányszor kimondom vagy elmémmel megragadom - szükségszerűen igaz.” DESCARTES, R., *Elmélkedések az első filozófiáról*, Atlantisz 1994, 33-34.

¹⁵Itt jegyezzük meg röviden, hogy Descartes úgy tűnik akaratán kívül, de egyértelműen szakít a középkori keresztény hagyomány emberképével, hiszen a szent tamási Arisztotelészre épülő elméletet egy platonista ízű elméletre cseréli le, amikor a teljes test-lélek dualizmust fogalmazza meg. Az emberi *res cogitans* és *res extensa* tana ugyanis annyira szélsőséges, hogy lélek és test

Ezeket a descartes-i hibákon próbálnak meg szépíteni az okkazonalisták, a holland Geulincx és a francia Melabranche, akik szerint a test és lélek kölcsönhatásában is az isteni okságot kell felfedeznünk. Nem test és lélek hatnak egymásra (mondjuk a tobozmirigy esetleges közvetítő közegében), hanem Isten okozza a testben és a lélekben a különböző hatásokat. Ezeknek az isteni hatásoknak köszönhető, hogy a test és lélek együttműködése számunkra egymásrahangolt módon jelenik meg. Az okkazonalizmusban Isten causa universalis-szá válik, aki minden testi és lelki közötti eseménynek a kizárólagos magyarázatává lesz. Geulincx szerint nem tudjuk megválaszolni azt, hogy hogyan válik egy akarati elhatározás, mint tudattartalom az agyunkon, az idegeken keresztül izmok megmozdulásává. Azt sem tudjuk továbbá megérteni, hogy a testünk egy érzékszervét elérő anyagi stimulus hogyan válhat tudatos érzéki észleléssé. Az emberi létező szerinte csakis a saját szellemében képes önmagára hatni, csakis a szellemi szférában képes cselekedni és változásokat előidézni. A test már nem tartozik énünkhöz, hanem arra csak Isten képes hatni - amikor az akarati aktusunk erre alkalmat szolgáltat. Ha pl. egy követ akarok a kezemmel megmozdítani, bár az erre irányuló akarati aktus természetesen énemből tör elő, de a kő tényleges megmozdításához a szükséges erő már kívülről érkezik, mégpedig az istenségtől. Ehhez hasonlóan, amikor egy érzéki észlelet elérkezik a testünkhöz, amit a körülöttünk lévő világ ad egy bizonyos kép alakjában, akkor ennek az énünkbe történő beszivárgása, a szellemünkben való megjelenése szintén az istenségnek köszönhető.¹⁶ Ezzel párhuzamosan vélekedik Melabranche is. A francia gondolkodó elképzelése szerint, amikor valamit tenni akarok, akkor ez az akarás egy anyagtalan esemény a szellememben. Ez az eset a következő lépésben Isten által egy bizonyos fajta regisztráción megy keresztül, és ezután kerül majd megfelelő mozgásba az általam akart a test.

Hasonló szubsztancia dualizmust képvisel Karl Popper a XX. sz.-ban, aki azonban a descartes-i jellegű válaszhiányokat más módon próbálja meg orvosolni. Híres háromvilág-elmélete jelentheti a testi és lelki közti interakció lehetőségét. Szerinte van egy materiális világ, mellette van a mentális világ, s harmadsorban van egy olyan világ is, amelyben az emberi szellem produktumai vannak, melyek függetlenül léteznek minden egyes individuális tudattól, s amelyek ugyanakkor az első világban bekövetkező változásoknak az igazi okai. E harmadik világba soroljuk be a tudományos elméleteket, felvetéseket, az emberiség által ismert problémákat és érveket, minden műalkotást és minden társadalmi intézményt. Ennek a harmadik világnak a részesei tehát mind emberi alkotások, melyek ideákként léteznek, amelyeknek története van, ugyanakkor képesek visszahatni az emberi történelemre,

esetében már szinte semmiféle kölcsönhatásról nem beszélhetünk. E két szubsztancia természete nem engedi meg, hogy lényegi egymásra hatás történjék meg közöttük; a léleknek többé már nem kell a test, hogy rajta keresztül megnyilvánulhasson; a testnek meg nem kell a lélek, hogy élhessen, hiszen automata lett belőle. Itt találjuk meg az újkori test-lélek probléma gyökerét. Descartes hiába igyekszik a sorbonne-i teológusok előtt védelmezni és érvek sokaságával alátámasztani koncepcióját, elszakad teljesen a keresztény felfogástól. Mivel a testet és lelket teljesen különböző valóságoknak tekinti, már nem sikerül neki e kettősségben az ember lényegi egységét megtalálnia.

¹⁶HIRSCHBERGER, J., *Geschichte der Philosophie*, Band II, Freiburg-Basel-Wien 1991, 126.

az emberek által pedig a fizikai világ változásainak válhatnak okukká.¹⁷ Hogy a harmadik világ elemei azonban hathassanak az első világra, ahhoz az kell, hogy a második világ részesei (tehát az egyes emberi tudatok) azokat recipiálják és megvalósulásukban segítsék, hiszen önmaguktól képtelenek erre.

4.2. Leibniz pszichofizikai parallelizmusa

Descartes elméletét fűzi még Leibniz is tovább, aki a „harmonia praestabilitata” fogalmán keresztül mutatja fel, hogy test és lélek úgy érthetőek meg, hogy azokat monáoszoknak tekintjük. Minden monász belső aktivitásán keresztül bontakozik ki, s a világot alkotó végtelen számú monázi kibontakozások az Isten által szabályozott harmónikus, minden létező egymásrahangoaltságát biztosító együttes folyamatba illeszkednek bele. Az eszes lélek, azaz a szellem Leibniz szerint többletet jelent a monaszokhoz mérten - ugyanis a szellem nem csak tükrözi a teremtmények összességét, hanem egyben képmása az istenségnek is, ami által ő maga is létre tud hozni Isten műveivel hasonló kisebb műveket.¹⁸ Amíg az ember teste nagyszámú alacsonyabb rangú monászok egysége, addig az emberi lélek magasabb rendű monászok egysége: ebből a kétféle monászcsoporthoz áll össze a konkrét emberi lény. Másrészt azt is hangsúlyozza Leibniz, hogy az emberi szellem az örök igazságok révén közösségre tud lépni az Istennel, és így lesz Isten országának tagja. Ezeket az örök igazságokat nem nyitott könyv módjára lehet olvasni, hanem a fegyelmezett „figyelem segítségével” fedezhetjük fel magunkban, „és ehhez az érzékek szolgáltatják az alkalmat.”¹⁹ A leibniz-i metafizikában a testet és lelket alkotó monászok különbsége egyértelműen a szubsztanciális kettősség okává lesz. E kettősség eseményei azonban teljesen egy időben zajlanak, az embert érintő szellemi és anyagi események egymással párhuzamosan egymásra szinkronizálva történnek, ezért is nevezik ezt az elméletet pszichofizikai parallelizmusnak. E teória fényében megszűnnek az interakciós problémafelvetések is, nem kell semmiféle közvetítő helyet keresgélni az emberi agyban. A mentális és a testi események úgy zajlanak egymással párhuzamosan, mint ahogyan a szinkronizált órákban teljesen ugyanazon pillanatokban mozdulnak meg a kis és nagy mutatók.

Leibniznek az emberi test-lélek tematikát érintő gondolataiból fontos még megemlíteni a malom-hasonlatot, amin keresztül az ember szellemi tevékenységét igyekezett egyértelmű módon elkülöníteni az anyagi, az emberi agyban lejátszódó fizikai és kémiai folyamatoktól. Az ember percepciói nem magyarázhatóak pusztán a mechanikai okokkal, ez az, amit igazolnia kell és igazolni szeretne a leibniz-i filozófia. A malom-hasonlat szerint, ha elképzelünk egy gépet, melynek szerkezete lehetővé teszi, hogy gondolkodjék, érezzen és percepciói legyenek, és képzeletben megnöveljük akkorára, hogy - arányait változtatlanul meghagyva - beléphessünk ebbe a gépbe, akkor rájövünk, hogy csak egymást hajtó alkatrészeket látunk benne, de

¹⁷Vö. AMBRUS, *Analitikus filozófia*, 1119.

¹⁸Vö. LEIBNIZ, G. W., *A természet és a kegyelem ésszerűen megalapozott elvei*, Válogatott filozófiai írások, Budapest 1986, 291-327.

¹⁹LEIBNIZ, G. W., *Újabb vizsgálódások az emberi értelemről*, Budapest 1930. I. 1.

azt meg nem találjuk, amivel éppen a percepciót lehetne magyarázni. Ez jelenti tehát a szellemi szubsztancia belső tevékenységét, amit nem lehet fizikai működésre redukálni. Ma már nagyon részletesen ismerjük az emberi agy működését, annak funkcionális felépítettségét, és a benne zajló fizikai és kémiai folyamatokat. Ennek ellenére bármit is tenne egy agysebész az aggyal, a benne lévő gondolatokat nem láthatja soha sem, és a beteg páciens érzelmeit sem tudja átérezni. Bármely részletességgel is térképezné fel egy agykutató valakinek az agyát egy computer-tomográfal, abban gondolatokat, vágyakat és érzelmeket úgysem fog találni.²⁰ A leibnizi filozófia szerint tehát nem azonosíthatjuk a tudatos állapotokat egy biofizikai vagy fiziko-kémiai állapot megadásával.

4.3. Epifenomenalizmus

Az epifenomenalizmus elmélete szintén a szubsztanciadualizmus egyik válfaja, amely szerint az anyag hatni képes az anyagtalan szellemi lélekre, de ez fordítva viszont nem történhet meg. Thomas Henry Huxley a legfőbb képviselője ennek a felfogásnak, akinek a metafizikai álláspontját egy egyirányú utca képével is modellezhetnénk, hiszen kauzális okozás szerinte csak az egyik irányban valósulhat meg. E metafizikai álláspont szerint tehát a mentális eseményeknek nincs önálló kauzális hatásuk, képtelenek kihatni az anyagi, fizikai vagy testi eseményekre. Huxley úgy gondolja, hogy minden mentális folyamat egyszerűen csak kísérője a fizikai folyamatoknak. Egy megfázás okozhatja pl. az ember pirossá lett orrát, de egy piros orr soha sem okozhat megfázást - ez a folyamat ugyanis visszafelé nem működik. Huxley a következőképpen fogalmaz: „Az elmét a testi mechanizmusok munkájának (mellék)termékeként kell tekintenünk, amely körülbelül annyi képességgel rendelkezik arra nézvést, hogy e munkát befolyásolja, mint amennyivel a gőzmozdony működését kísérő vonatfűtty rendelkezik arra nézvést, hogy befolyásolja a vonat haladását.”²¹

4.4. A szupervenienencia és az emergencia elmélete

A szupervenienencia elmélete szerint a mentális állapotok szupervenálnak a fizikai állapotok felett, azaz a mentális események ráépülnek a fizikai eseményekre, de nem tehetőek egyenlővé velük. Az elmélet hangsúlyozza, hogy vannak lelki tulajdonságok, azok valóságosan léteznek, és semmiképpen sem szabad azokat fizikai tulajdonságokra redukálni. A lelki és fizikai között egy érdekes függőségi viszony áll fenn, mely szerint a mentális állapotban nem következhet be változás anélkül, hogy közben ne változna a fizikai állapot, ugyanakkor egy-egy azonos lelkiállapotnak lehetnek más-más fizikai alapjai. A szupervenienencia elmélet szerint egy A tulajdonság akkor szupervenál B tulajdonságon, ha nem lehetséges, hogy két dolog anélkül különbözzön A tulajdonsága tekintetében, hogy B tulajdonsága tekintetében is különbözne. Ez azt jelenti, ha rögzítem pl. az egyik mentális tulajdonságot,

²⁰HUORANSZKI, *Metafizika*, 205.

²¹TÓZSÉR, *Metafizika*, 212.

akkor ezzel még nem határoztam meg a neurofiziológiai tulajdonságot, tehát nem redukáltuk a mentális tulajdonságot egy bizonyos neurofiziológiai tulajdonságra, - és ezzel még összhangban vagyok a többszörös megvalósíthatóság eszméjével is - ; ha azonban rögzíttem a neurofiziológiai tulajdonságot, akkor ezzel már meghatároztam a mentális tulajdonságot is egyben. Másképp magyarázva, ha „két mentális tulajdonság különbözik egymástól, akkor a hozzájuk tartozó neurofiziológiai tulajdonságok is különböznek egymástól, de ez fordítva nem áll: lehetséges, hogy ugyanannak a mentális tulajdonságnak különböző típusú neurofiziológiai tulajdonságok feleljenek meg.”²²

A szupervenienca egy olyan sajátos függőségi reláció, melynek segítségével értelmezni tudjuk például azt is, hogy miként lehetséges az, hogy a fájdalomcsillapító hatására megváltozik fájdalomérzetünk, de nem létezik olyan gyógyszer, amellyel meg tudnánk változtatni gondolataink tartalmát. Amikor egy bizonyos típusú fájdalmat érzünk, mindnyájan ugyanabban a típusú fizikai állapotban vagyunk. Ezért a fájdalomcsillapító ugyanúgy fog hatni ránk. Viszont a gondolatok tartalmának azonossága nem feltételezi, hogy pontosan ugyanabban a fizikai állapotban legyünk. Ezért nem lehet olyan drogot előállítani, amely egységesen ugyanazokat a gondolati-tartalom változásokat fogja okozni mindnyájunkban. Ez magyarázza, hogy a hallucinogének miért keltenek hasonló érzéseket anélkül, hogy pontosan ugyanazokat a gondolatokat, látomásokat keltenék mindenkiben. Ez azonban önmagában nem jelenti azt, hogy gondolataink tartalma egyáltalán ne függne agyunk fizikai állapotától. Nem változhat meg pl. valamely meggyőződésünk anélkül, hogy agyunkban ne történe valamilyen fizikai változás.²³

Az emergencia olyan jelenségekre utal, amelyek egy rendszer makrofelszínén jelennek meg, de közben észrevehetetlenek a rendszer mikrofelszínének összetevőin. Az emberi öntudat ennek alapján emergens módon van jelen az emberi lényben, hiszen az emberi személyek rendelkeznek vele, de ezt az öntudatot soha sem tulajdoníthatjuk az emberi test egyes részeinek. Ez az elmélet egyrészt elképzelhetőnek tartja, hogy minden valós a legapróbb anyagi részekből tevődik és áll össze. Másrészt azonban ragaszkodik ahhoz a megállapításhoz, mely szerint vannak anyagtalan tulajdonságok. Az, hogy „valami valamilyen módon megélt/átélt lesz”, ez egy anyagtalan tulajdonság, amely egy rendszer (az emberi organizmus) makrofelszínén jelenik meg.

5. Szemléletváltás a test és lélek kérdésben

Amikor test és lélek természetéről értekeztek a különböző filozófiai irányzatok, akkor azt hosszú időn keresztül abból a szemszögből tették meg, amit az élet és halál összefüggés szemszögének nevezhetnénk. Mind Platón, Arisztotelész és persze a kereszténység számára azt is fontos volt megmutatni, hogy vajon mi történik az

²² *Ibid.*, 222.

²³ Vö. HUORANSZKI, *Metafizika*, 208.

emberi halál után. Egy élő test nem olyan, mint egy elhalálozott ember teste, még akkor sem, ha a kettő anyagságát tekintve gyakorlatilag ugyanazokból az elemekből áll össze. Emiatt szükséges feltételezni egyfajta életerőt, azt a lelket, mely étellel hatja át az anyagot, és élő organizmust hív elő. A test és lélek kettősség és egység vizsgálata tehát mindig a halál utáni történésekre is szeretett volna választ adni. A filozófiai érvelések nem csak akörül forogtak, hogy vajon hogyan jelenik meg az emberi élőlény a test és lélek összetételében, hogyan válik az élő valósággá; hanem egyidejűleg akart a halál eseményre is reflektálni, amely eseményben az élő tulajdonság már megszűnik. Ebből a szemszögből tekintették a lelket a pszichés-szellemi és ugyanakkor a fizikai-biológiai élet okának is egyszere.

5.1. Anyag-forma interpretáció és a pszichoszomatikus látásmód

A későbbi filozófiai test-lélek koncepciókban azonban történik egy fontos szemléletváltás, mert benne a vizsgálatok elsődleges célpontja a pszichoszomatikus jelenségekre tevődik át. Tudjuk, hogy a szellemi (lelki) események kihatnak a testre. Egy akarati elhatározás okozza pl. a karok és emberi lábak mozgását, vagy pedig a lelki izgatottság okozhatja az élénkebb véráramlást, és az elfojtott komplexusok pedig egyenesen fizikai megbetegedést is előidézhetnek. Ellentétes irányú mozgás tanúi vagyunk akkor, amikor a fizikai történés okozza a pszichében bekövetkező változást. Súlyos testi betegségek pl. negatív módon befolyásolják a lelket és levertté teszik az embert, vagy pedig ilyen jelenségnek számít az, amikor erős gyógyszerek vagy drogok által teljesen elváltozik az ember tudatállapota. Ezekben az esetekben tehát fizikai beavatkozások és jelenségek vezetnek a mentális változásokhoz. Igaz hogy a pszichoszomatikus jelenségeknél mindig testről és lélekről beszélünk, csak hogy itt ezek a szavak jelentésüket tekintve némileg módosulnak. A pszichoszomatikust elemző pszichológia számára a „lélek” már nem az életelvet, nem a test formáját jelenti, hanem pszichikai események és pszichikai történések foglalataivá válik! A „test” pedig innentől fogva nemcsak a pusztán testit jelenti, - ami önmagában csak élettelen szubsztrátum, és ami a lelket igényli az élővé váláshoz - hanem úgy jelenik meg, mint élő emberi organizmus, bár fizikális valóságában különbözik a pszichés étlettől. Az anyag-forma (arisztotelészi-tomista) értelmezés tehát ezen a ponton megszűnik! Az ember úgy jelenik meg, mint akit két elkülönülő megnyilatkozási szinttel jellemezhetünk: benne a fizikális és a mentális szintek hatnak egymásra. Az anyag-forma interpretáció helyét átveszi a pszichoszomatikus látásmód.²⁴

Végül meg kell említenünk azt is, hogy mai korunkban az elme-filozófia az a tudományág, amely tovább vezetve a pszichoszomatikus szemléletváltást arra próbál meg választ adni, hogy a különböző szellemi és mentális állapotok milyen természetűek, milyen okokhoz vezethetjük azokat vissza és vajon milyen hatással bírnak. E kérdéseket a mentális és testi (biológiai) állapotok kapcsolatának fókuszában vizs-

²⁴Vö. CORETH, E., *Was ist der Mensch? Grundzüge einer philosophischen Anthropologie*, Innsbruck-Wien-München 1980, 150-152.

gálják a kutatók. Főkérdésük az, hogy a mentális állapotok hogyan viszonyulnak a fizikai állapotokhoz, azaz a test biológiai funkcióihoz, az ember agyi szervéhez. Két különböző szubsztanciának tekinthetők vagy végül is egy és ugyanazon valóságot fedik? Emiatt teszik meg alapvető különbségnek a test és lélek összefüggésre adott válaszokban a szubsztanciadualizmust és szubsztanciamonizmust, amit a fentebbiekben is igyekeztünk bemutatni.

5.2. Az ember, mint egységes létező - a szellem, mint az emberi test lelke

Test és lélek összefüggésének sok-sok filozófiai elmélete ide vagy oda, hétköznapijainkban úgy tekintünk magunkra, mint egységes létezőre. Emerich Coreth, az osztrák teológus és filozófus szerint éppen ezért eleve elhibázott az embert érintő kérdésünk, ha róla úgy kérdezzük, mint aki egyfajta kettősségből vagy akár elemek többségéből áll össze. A bennünk tapasztalható sokszínűség és sokszerűség ellenére ugyanis az egység az, ami elsősorban jellemez bennünket. Tudatunk szépen elboldogul azzal, hogy különböző érzelmeinket, akarati aktusainkat, ösztöneinket, hangulatainkat, emellett testi állapotainkat, cselekedeteinket és szenvedéseinket is egységben tartsa, azokat össze- egybefogja, és az én-ünkre vonatkoztatja. Ennek alapján tehát mindig a konkrét emberről van tapasztalatunk, aki egész, aki egységes és nem pedig darabokra szétesett.²⁵ Az én az, aki az egészet, egészünket adja, aki bennünket egységes létezővé tesz. Persze az egység az ember esetében nem egy homogén egység, hanem differenciált és heterogén. A testünk egyrészt úgy van előttünk, mint élő organizmus. Az emberi testet sohasem tekintjük pusztán olyan anyagi összetételnek, mint egy kő vagy egy asztal, a testünk mindig elkülönül a halott emberi tetemtől és az anorganikus dolgoktól. Van a differenciáltságunknak egy biológiai szintje, amelyben találkozunk a lélegzéssel, szívdobogással, véráramlással, emésztéssel és vegetatív idegrendszeri tevékenységekkel. Ettől elkülönülten azonban azt is észrevesszük, hogy a biológiai felett válnak valóssá érzelmeink, érteink, észleleteink. Ebben fontos szerepet játszanak az érzékszerveink, melyek által a szervezetünk válaszokat ad a külvilágnak az érzéki törekvéseinken és az ösztönös megnyilvánulásainkon keresztül. A szenzitivitást követő terület pedig harmadiként az emberi szellemi tevékenység. Az ember jelen van önmaga számára, érzeti, érzékelési felett mindig ott lebeg a tudatos én, aki szabad önrendelkezésével uralhatja és legyőzheti a közvetlenül adott ösztönöset.

Az általunk megtapasztalt bennünket érintő egység tehát hármas tagoltságú (biológiai, szenzitív és szellemi), csak hogy ez a három „életformánk” egymás nélkül a mi esetünkben elkülönülten nem létezhet. Az elképzelt pusztán biológiai emberi élőlény nem lenne képes a biológiai létezésre, ha nem lenne közben szellemi tevékenysége - mint emberből átalakult állati létező nem lenne képes a túlélésre. Éppen így igaz az is, hogy elveszne a gondolkodási képességünk, ha az agyi szervünk károsodik, ha agysejtjeink kóros módon elváltoznak. Amikor tehát elkülönítjük a

²⁵Vö. *Ibid.*

vitális, érzéki és szellemi képességeinket, akkor ezt nem tehetjük meg annak árán, hogy azokat egymástól teljesen függetlennek tekinthetnénk megnyilvánulásaikban. Nem rendelkezünk pusztán szellemi cselekményekkel vagy pusztán érzékeléssel vagy pusztán vegetatívással. Ezek a minőségileg elkülönülő szférák egymást kölcsönösen feltételezik.²⁶

Ha tehát magunkat egységes létezőnek tekintjük, ha énünk integritását tapasztaljuk, akkor mondhatjuk, hogy a lélek bennünk a formaelv. Ez nem egy dolog, amely a testben több testi funkció mellett, mint egy másik rész állna fenn. Tisztán metafizikai elv, amely nem dologszerűen áll fenn önmagában, hanem csak formaadói, lényeket meghatározó funkciójában tekintve oka a teljességében tekintett emberi élet egységének és eredetének. A lélek az, ami az embert azzá teszi, ami, mely az ember egységét és teljességét konstituálja.²⁷ Amikor magunk előtt látjuk az emberi testet, akkor azt úgy is látjuk, mint bizonyos anyagokból összeállót, konkrét kémiai elemekből felépülőt. Ezek a kémiai anyagok a táplálkozáson keresztül beépülnek a testbe, és részét alkotják a testben végbemenő anyagi folyamatoknak. A beépülés minden esetben az emberi szubsztanciális egységbe történik meg szigorúan meghatározott törvényszerűségek alapján. Ezeket a törvényszerűségeket és magát a szubsztanciális egységet is a léleknek köszönhetjük. A lélek tehát, mint formaelv „vezényli” az újabb és újabb anyagok beépülést és feldolgozását az egységes emberi létezőbe, egységes emberi testi funkciókba. A lélek az, ami a testet érintő minden egyes történést az egységes, a teljes test-történebe épít bele. Az emberi létezőt jellemző élő struktúrának, a vitális, az érzéki, a szellemi élet kibon-

²⁶Az elkülönülő szférák természetesen a növényi, állati és kifejezetten emberi életminőségeket jelentik. Az élettelen testeket a növények azzal szárnyalják túl, hogy bennük az elkülönülő növényi részek az egész növény szolgálatában állnak. Egy növény életéhez szükséges a gyökerek, szár, levelek egymásra hangolt tevékenysége. E tevékenységek az egészre vannak rendelve, hogy a növény elkülönülhessen a környezettől, hogy önmagát szervezze és fenntartsa. Ezt követi az állati létezés, amelyben nemcsak az érzéki adatok lecsapódása és érzéki észleletek felvétele történik meg, hanem ezek megmaradhatnak az emlékezetben, ezekre születet válasz az érzéki ösztönök közegében. Éppen ezért kell az állatokban egy úgynevezett érzéki centrumot feltételezni, mely központja a benyomások felvételének, raktározásának és az azokra adható ösztönös reakcióknak. Ezáltal tud az állat magasabb fokon egységet képezni és környezetétől még függetlenebb módon elkülönülni. Végül az emberi létezés szellemisége arra ural, hogy az emberben az érzéki centrumot is felülmúlja az én, hogy afelett rendelkezzen, és hogy önmagát így birtokba vehesse. Az ember tehát teljes mértékben jelen van önmaga számára, szellemi tevékenységén keresztül felismeri környezetét és abban minden jelenséget, de egyikkel sem azonosul. A növényi, állati és emberi létmódok sajátosságait, alapvető különbségeit, radikális különültségeit jól bemutatják és elemzik a XX. századi szerzők, mint Scheler, Gehlen és Plessner. Vö. SCHELER, M., *Az ember helye a kozmoszban*, Budapest 1995., GEHLEN, A., *Az ember természete és helye a világban*, Budapest 1976., PLESSNER, H., *Die Stufen des Organischen und der Mensch, Einleitung in die philosophische Anthropologie*, Berlin 1928.

²⁷Vö. CORETH, *Was ist der Mensch?*, 157. Arisztotelész már ezen a módon gondolja el a test és a lélek összefüggését. A test szerinte csak a lelken keresztül birtokolhatja önmaga valóságát. Tulajdonképpen értelmetlenség azt kérdezni, hogy a test és lélek egyik-e. Ez olyan, mintha arról érdeklődnénk, hogy a viasz és annak alakja egyik-e. Hiszen az anyagi létezők mindig a formájukon keresztül lesznek konkrétak. Erre hozza még a megértéshez példaként azt, ha a szem egy önálló élőlény lenne, akkor e szem látóereje, látóképessége lenne a szem lelke, a szem pedig maga, mint testi szerv lenne a test.

takozásának elve az emberi szellemi lélek, ami egyben a tulajdonképpeni emberi, a személyes, szellemi létünk megvalósulásának is az elve.

Irodalomjegyzék

- Ambrus G. (2007): Analitikus filozófia, In: (szerk. Boros Gábor), Filozófia, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1065-1145.
- Coreth E. (1980): Was ist der Mensch? Grundzüge einer philosophischen Anthropologie, Innsbruck-Wien-München, Herder.
- Descartes R. (1994): Elmékedések az első filozófiáról, Budapest, Atlantisz.
- Pápai Enciklika (1998): Fides et ratio.
- Hirschberger J. (1991) Geschichte der Philosophie, Band II, Freiburg-Basel-Wien, Herder.
- Huoranszki F. (2001): Modern metafizika, Budapest, Osiris.
- Köhler P. (2004): Geh mir aus der Sonne! Anekdoten über Philosophen und andere Denker, Stuttgart, Philipp Reclam jun.
- Leibniz G. W. (1986): A természet és a kegyelem ésszerűen megalapozott elvei, Válogatott filozófiai írások, Budapest, Európa.
- Leibniz G. W. (1930): Újabb vizsgálódások az emberi értelemről, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia.
- Pascal B. (2005): Gondolatok, Szeged, Lazi Könyvkiadó.
- Spinoza B. (1969): Etika, Budapest, Helikon.
- Tózsér J. (2009): Metafizika, Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Tózsér J. - Ullmann T. (2009): A "lélek" fogalma a 20. századi filozófiában, Mentofaktúra folyóirat - filozófia és coaching 1. <http://www.mentofaktura.hu/1szam/tozser1.pdf>.
- Weischedel W. (1983): Der Gott der Philosophen, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft.

... ● ...

Vincze Krisztián teológus, főiskolai adjunktus

UNIVERSITY
OF DEBRECEN
FACULTY OF
HEALTH
NYÍREGYHÁZA



ACTA
MEDSOC
VOLUME 3.
2012

Az utolsó vacsora az Újszövetségi Szentírásban

Gánicz Endre

Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola, Szentírástudományi Tanszék

Abstract. The Last Supper in the New Testament.

The narrative of the Last Supper presents two important events: the statement of the tradition of Jesus and the foundation of the Eucharist. Aside from the fact whether the Last Supper coincides with the Jewish paschal meal or not, it is certain, that it is the paschal fest of Jesus Christ of his own. During the Supper the twelve apostles, who were the closest to Him, in the form of bread and wine actually took His body and blood, because the word of the God is powerful. Jesus enunciated that He voluntarily offers his life for everybody in the name of the New Testament, which ensures everybody the possibility of salvation.

Keywords: Last Supper, Jesus Christ, sacrifice, love, New Testament

DOI: 10.19055/ams.2012.3/4-5/6

Bevezetés

Az utolsó vacsora fogalmát minden művelt, akár nem hívő ember is ismeri, hiszen az általános műveltséghez hozzátartozik az is, hogy Jézus Krisztus életének fontosabb eseményeit ismerjük. Ha a Szentírás szövegét még nem is olvasta mindenki, a művészek által a történelem során sokszor megjelenített eseményt az emberek túlnyomó többsége ismeri. A kiemelkedő alkotások közé tartozik Leonardo da Vinci Utolsó vacsora című freskója, amely a Santa Maria delle Grazie kolostor refektóriumának falát díszíti 1498 óta. Ez a tanulmány arra hivatott, hogy az Újszövetségi

Szentírás szövegén - azaz a művészeket is inspiráló eredeti szövegen - keresztül, az utolsó vacsorára vonatkozó elbeszélés elemzése révén jobban megismerhessük az ott történeteket illetve Jézus Krisztus személyét.

Az utolsó vacsora perikópáját mindhárom szinoptikus evangéliumban megtalálhatjuk.¹ Ez az elbeszélés két részre osztható: Jézus elárulásának kijelentésére és az eucharisztia megalapítására. Jézus elárulásának története a negyedik evangéliumban, János evangéliumában is olvasható (Jn 13,2.21-30). Az eucharisztia megalapításakor elhangzott jézusi szavak a Korintusiakhoz írt első levélben (1Kor 11,23-25) - mint az erről szóló, legkorábban írásba foglalt tanúságtételben - szintén megtalálhatóak.

1. Az utolsó vacsora szinoptikus elbeszélése

1.1. A Jézus elárulásának kijelentéséről szóló rész

Márk evangéliumát - mint a legkorábban írásba foglalt evangéliumot - alapul véve a következő elemek fordulnak elő az első részben (vö. Mk 14,17-21): este, tizenkettő, étel fogyasztása, Jézus kijelentése az elárulásáról, a tanítványok szomorúsága és kérdezősködése, Jézus válasza: „aki velem egyszerre márt a tálból”, Jézus kijelentése az áruló helyzetéről. Máté szövegtöbblete (vö. Mt 26,20-25) ennek az első résznek a végén kiemeli Júdás kérdését: „Csak nem én vagyok az, Rabbi?”, valamint Jézus választát: „Te mondtad.” Lukácsnál (vö. Lk 22,21-23) valószínűleg a fordított sorrend miatt - előbb található az eucharisztia alapítása csak aztán az elárulásról szóló versek - kimarad az este, a tizenkettő, az étel fogyasztásának megemlítése ebben a részben. Lukács szövege eltér még abban is, hogy nem Jézust kérdezik a tanítványok, hanem egymást.

Mk 14,17-21 egysége - megszokott módon - egy Márk evangélistától származó időmegjelöléssel és a „tizenkettő” megnevezésével kezdődik. Az evangélista számára az volt elsődleges, hogy az esemény részeseként a „tizenkettő” egészét, csoportját mutassa be, annak ellenére, hogy Jézus már kettőt előre küldött. Valószínű az is, hogy a 20. versben az „egy a tizenkettő közül” kifejezés is Márk betoldása. Annak ellenére, hogy nagyon rövid ez az egység, egy két részre bontható, eredetileg önálló hagyomány meglétére következtethetünk. Az egyik (18-20 v.) az étkezés során elhangzott jézusi kijelentést tartalmazza, hogy elárulják, míg a másik (21. v.) átkot és figyelmeztetést tartalmaz. Az étkezés jelenetébe két nem Márktól, hanem az önálló hagyományt szerkesztőtől származó kiegészítés is került, amelyek összefüggésben állnak: maga az étkezés, illetve az „aki velem eszik” a 18. versben. Ez utóbbi kicsit tompítja az eredetileg sokkal hangsúlyosabb, 20. versben található „aki egy tálba mártogat velem” sajátosságát.

¹Vö. Mk 14,17-25; Mt 26,20-29; Lk 22,14-23

A 21. v. három részre osztható: 1. az esemény leírása; 2. az eseményt kiváltó személy megátkozása; 3. az eseményt kiváltó személy megbüntetése. Ebben hasonlóságot találunk a Lk 17,1-ben található leírással. Ugyanakkor eltérés is mutatkozik az 1. pontban: Márknál ötvöződik az Emberfia szabad cselekedete az isteni elrendeléssel. Az Emberfia titulus az esemény leírásában a 2. szerkezeti részből származik, ami szintén megerősíti azt, hogy a keresztény közösséget érdekelte Júdás helyzete.

A 14,17-21 egységében előforduló, étkezésre utaló igék egyértelműen arra helyezik a hangsúlyt, hogy az áruló egy bensőséges asztalközösség tagjai közül kerül ki. A szöveg - a szájhagyomány útján továbbadott perikópákra jellemző módon - nem tér ki a részletekre, de rögtön az étkezés leírásába kezd. Ami hangsúlyos, az nem más, mint Jézus szava, melyet kiemel a „bizony” kifejezés. A szövegkörnyezet alapján tudjuk csak azt állítani, hogy a húsvéti vacsoráról van szó, hiszen két tanítványát azért küldte előre Jézus, hogy előkészítsék a termet a húsvéti vacsorához. Az *anakeiszthai* ige (jelentése: asztalhoz telepedni) önmagában még nem vonatkozik ünnepélyes étkezésre, annak ellenére, hogy Márk már csak egyszer, Heródes Antipász ünnepi lakomájára használja ezt az igét. Az elárulással kapcsolatban egyértelmű, hogy Jézus nyilvános működéséhez koherensen nem a személyt, hanem a tettet ítéli el. A tettet tovább súlyosbítja azonban az, hogy egy olyan személy követi el, aki a Jézust követő tanítványok köréhez tartozik: „egy közületek”.

A Zsolt 41,10-re való utalás az asztalközösségről és annak megszűnéséről szól, ami jelen helyzetben Jézus és a csupán körülírással jelölt Júdás között megtörtént. Épp az áruló személyének körülírása miatt a tanítványok reakciója a bizonytalanság és a szomorúság. A dogmatikai jelentéssel bíró isteni rendelkezés, amely nem figyelmeztetés akart lenni Júdás vagy a tanítványok számára, nem zárja ki a bűnt és az az iránti felelősséget.² János apostol és evangélistával ellentétben (vö. Jn 13,26) Márk a még konkrétabb bejelentés során sem fedti fel az áruló személyét, később a távozását sem írta le. Az asztalközösséget hangsúlyozó egy tál említése (*eisz to hen trüblion*) nem támasztja alá, de nem is cáfolja azt, hogy húsvéti vacsoráról lenne szó.

A 21. v. eufémizmussal fejezi ki az Emberfia halálát (*hüpagein* jelentése: elmenni), ami itt az Isten akaratának saját sorsára vonatkozó elfogadását jelenti. Az átok az Emberfiát kiszolgáltatóra vonatkozik, akit az átok formulákban általában „az az ember” megjelöléssel illetnek. Márk szövegében az átok nem jelenti feltétlenül a kárhozat bejelentését.

A tizenkettő hangsúlyozása révén Márk evangélista arra akarja felhívni az olvasók figyelmét, hogy a Jézushoz való szoros tartozás sem mentheti meg az embert a hitelhagyástól.³

Mt 26,20-25 leírása Márkén alapul, de a 25. v. szövegtöbbletéből⁴ is világosan látszik, hogy Júdás az, aki csupán Rabbinak, mesternek, tanítónak és nem Küri-

²Vö. Dér Katalin - Jorsits Attila, *Beavatás Márk evangéliuma*, Budapest 2011, 321.

³Vö. Gnilka, Joachim, *Márk*, Szeged 2000, 758-765.

⁴Mt 26,25: „Ekkor megszólalt Júdás, aki elárulta őt: »Csak nem én vagyok az, Rabbi?« Ő azt felelte neki: » Te mondtad.«”

osznak, Úrnak nevezi Jézust, mint ahogy azt a többi 11 apostol teszi, akik ezáltal elismerték azt, hogy Jézus az életük Ura.⁵

Lk 22,21-23 a vacsora elbeszélése után mutatja be a másik két szinoptikussal szemben⁶, hogy Jézus és az áruló keze egy asztalon van. Nem az asztalközösséget kifejező tálat említi, - mint Márk és Máté -, hanem csupán az asztalt, jobban előtérbe állítva a tökéletes asztalközösség hiányát.⁷

János evangéliumában a lábmosásról és a búcsúbeszédéről szóló részben (vö. Jn 13,1-17,26) találhatjuk meg Jézus elárulásának kinyilatkoztatását, legkorábban a 13,2-ben, amely szintén étkezés során mutatja be, hogy az ördög sugallatára mit fog tenni iskarióti Júdás. A 13,18-val megtörténik a téma átvezetése, amelyet a 21-30. vers között fejt ki az evangélista. A Jézus kiszolgáltatására (*paradidómi* ige) használt igét János használja a zsidókra és Pilátusra is, amikor azok a rómaiaknak illetve a hóhéroknak adták át Jézust. A Sátán kifejezés (vö. 27. v.) ebben a részben szerepel csupán a negyedik evangéliumban, de a „belemenni” (*eiszerkhomai eisz*) igével együtt sem akar a gonosz lélekre vonatkozó különleges tanítást adni. János szimbolikájának tudható be az a rövid megjegyzés: „Akkor pedig éjszaka volt” (vö 30. v.), amivel inkább a Júdásban végbemenő eseményeket akarta jelölni, mintsem pusztá idő megállapítást végezni. A szeretett tanítvány - János evangélista - Péter kérdésére kérdezte meg Jézustól, hogy ki az áruló közülük, mire itt János evangéliumában Jézus egy bemártott falattal jelezte, ki az, aki elárulja. Mind a mai napig előfordul Keleten, hogy a házigazda étkezés közben egy bemártott, finom falatot tesz a vendég szájába. A tanítványok értetlensége - Jézus ezen kijelentésére „Amit tenni fogsz, tedd meg hamar!” - két húsvéthoz kötődő szokás lejegyzésére is alkalmat biztosít: a szegények megsegítését, illetve a húsvéti vacsorára való bevásárlás tényét. Ezzel a sajátos kronológia ismét megerősítést nyer.⁸

1.2. Az eucharisztia alapításáról szóló rész

Mind Jézus tetteiből, mind az ő igehirdetéséből világos, hogy az asztalközösség milyen fontos szerepet töltött be nála, aki tökéletesen azt élte meg, amit hirdetett.⁹ Ennek a résznek a megértéséhez szükséges arra a tényre is figyelni, hogy az értelmezések sokféleségét nagyon gyakran a felekezeti hovatartozás határozza meg. Az utolsó vacsorát - a szinoptikusok leírását követve - a kutatók egy része húsvéti vacsorának tekinti, míg a többség ezzel szemben foglal állást az első század végén keletkezett János evangélium alapján.

Az utolsó vacsorára mint húsvéti vacsorára tekintők érvei az alábbiakban foglalható össze: 1. Az utolsó vacsora este történt és belenyúlt az éjszakába¹⁰, ahogyan

⁵Vö. da Spinetoli, Ortensio, *Máté az egyház evangéliuma*, Szeged 1998, 701-705.

⁶Vö. Ernst, Josef, *Lukács Egy teológus portréja*, Győr 2010, 62.

⁷Vö. da Spinetoli, Ortensio, *Lukács a szegények evangéliuma*, Szeged 2001, 678.

⁸Vö. Schwank, Benedikt, *János*, Szeged 2001, 428-433.

⁹Vö. Egger-Wenzel, Renate - Ernst, Michael (szerk.), *Herders Neues Bibellexikon*, Freiburg 2008, 3.

¹⁰Vö. Mk 14,17; Jn 13,30

az kötelező volt a húsvéti vacsorára vonatkozóan. Abban a korban a zsidók rendszerint délután fogyasztották a napi fő étkezésüket. 2. A húsvéti vacsora szimbolikus jelleggel bíró vacsora volt, amely éppen ezért eltért a hétköznapi ételektől. A kenyértörést megelőzte az előétel, amely az Istentől kapott szabadságot szimbolizálta.¹¹ 3. Ahogy Jn 13,29-ben is olvashatjuk, a kivonulás éjszakáján szokás volt a szegények megsegítése. 4. A húsvéti vacsorán kötelező volt a bor fogyasztása, mint ahogy az az utolsó vacsorán történt. 5. Mk 14,26 és Mt 26,30 is megemlíti, hogy a vacsorát egy himnusszal fejezték be, ami könnyen azonosítható a 114. vagy 115-118. zsoltárból álló *hallél* imádság második részével, ami a húsvéti vacsora befejező része volt. 6. Utolsó évrként sorolható fel az utolsó vacsora húsvéti vacsorával való azonosítására, hogy Jézus kenyér és bor felett elmondott szavait valószínűleg a kivonulás *haggadája* ihlette, amely során a házigazda elbeszélte a kivonulás történetét, miközben elmagyarázta az ott fogyasztott étel-ital szimbolikus jelentését is.

Az ezt a véleményt és érveléssort ellenzők a következőket állítják: A felsorolt érvek jó része egy ünnepélyes zsidó étkezés jellemzői is lehetnek. Továbbá: Jeruzsálem és a *hallél* említése csupán redakciós része az elbeszélésnek. 2. Az éjszakai étkezés oka lehetett az is, hogy Jézus elfogatása előtt biztonsági okból gyűltek össze éjszaka, így nem feltétlenül a húsvéti vacsora megülnése lehet az éjszakai találkozás oka. 3. A húsvéti vacsora megülnése családi ünnep volt, amelyen nemcsak a férfiak, hanem a nők és gyerekek is részt vettek. Ez utóbbiak közül épp a legkisebb kérdezte a családfőt, mit is ünnepelnek aznap. A családi ünneppel szemben Jézus csak a tizenkét apostollal osztotta meg ezt a vacsorát, csupán férfiakból álló közösséggel. Jézust sem mutatják be az evangéliumok családfőként, aki az utolsó kehelyre mondott áldást rendszerint egy megtisztelt férfi vendég részére engedte át. 4. A húsvéti vacsorát nagyon részletesen szabályozó isteni parancsnak megfelelően élesztő nélküli kenyeret kellett fogyasztaniuk ezen az éjszakán. Ennek a görög megfelelője a görög *azyma* főnév lenne, ehelyett az *artos* főnevet találjuk, ami kenyeret jelent. 5. Nem találhatunk egyik újszövetségi leírásban sem említést a húsvéti bárányról, sem a keserű fűről. 6. A húsvéti vacsorán mindenkinek saját boros kupája volt, míg az evangéliumi elbeszélés egyetlen, közös kehelyről beszél. 7. A Mk 14,1-2 helyes kronológiája (két nappal a kivonulás és a kovásztalan kenyér ünnepe előtt) szemben áll Jézus letartóztatásának későbbi leírásával (Mk 14,43-50). 8. Több olyan esemény is van, amely valószínűleg nem történhetett meg ezen az ünnepi napon (Niszán hó 15-én): fegyverviselés (vö. Mk 14,43; Mt 26,47; Mk 14,47-49; Mt 26,51-55), a szanhedrin gyűlése és Jézus halálra ítélnése, Cirenei Simon mezőről érkezése, Jézus temetése, valamint a halotti golycs megvásárlása. 9. Jézus utolsó vacsorája apostolaival nem egy húsvéti vacsora volt, hanem vagy egy *kiddús* vagy egy *habúrá*, esetleg egy ünnepélyes zsidó étkezés. Sok közös vonás figyelhető meg az esszénusok ünnepi étkezése és az utolsó vacsora között. De a legvalószínűbb az, hogy a húsvéti vacsora egy *tódá* volt, vagyis egy olyan liturgikus étel, amelyet az imádság és az igehirdetés szavai követtek, de nem szerepelt ebben feltétlenül

¹¹Vö. Mk 14,20; Mt 26,23; Jn 13,26

áldozat. 10. Kérdésként merült fel, hogyan történhetett meg az, hogy az évenként egyszer megült húsvéti vacsorát az Egyház rendszeresen megünnepelte.

Természetesen azok a kutatók, akik fenntartják az utolsó vacsora húsvéti vacsorával való azonosságát, igyekeztek ezeket az ellenvetéseket megválaszolni. 1. Kétségtelen, hogy az *artos* görög főnevet a kovásztalan kenyérré is lehet használni, mint ahogy az is, hogy ezek az evangéliumi elbeszélések a korai egyház kultikus megfogalmazását használják. Innen pedig egyértelmű, hogy az volt fontosabb, amit Jézus mondott és nem az, hogy mi található a húsvéti vacsora előírásában. 2. A felsorolt események (fegyverviselés, a szanhedrin gyűlése és Jézus halálra ítélése, Cirenei Simon mezőről érkezése, Jézus temetése, valamint a halotti gyolcs megvásárlása) mind megtörténhettek ünnepnapon: katonák és magánszemélyek is saját maguk megvédésére viselhetek fegyvert szombaton és ünnepnapokon is. A Második Törvénykönyvben felsorolt módon, néhány kivételes esetben, (mint például hamis próféták esetén) megengedték a kivégzést is ünnepnapon. Ráadásul Jézus korában a kivégzés a rómaiak fenntartott joga volt. Cirenei Simon mezőről érkezése nem jelenti azt, hogy ünnepnapon dolgozott, hiszen még elég korán volt ahhoz, hogy napi munkáját befejezhette volna. Valószínűbbnek tűnik, hogy - amennyiben zsidó volt - a templom reggeli szolgálatára igyekezett. Általános értelemben szombatokon és ünnepnapokon tilos volt adni-venni, de ezen törvényi előírás alól is voltak kivételek, amelyek a valós szükséghelyzetekhez tartoztak, mint például a halál esete. 3. A *kiddús* egy olyan áldó imádság, amelyet a házigazda mondott egy pohár bor felett, amit aztán ő és vendégei fogyasztottak el a szombati vagy egy ünnepi étkezés kezdetén. Az előbbi mindig pénteken naplemente után és sohasem előtte történt. A *habúrá* vallási közösséget jelent, amely azonban nem merült ki csupán kultikus eseményekben, hanem hozzátartozott a mózesi törvény betartása, az adó megfizetése, különleges rítusok betartása, a körülmetélkedés, elkötelezettség, stb. Jézus és a tanítványai azonban nem alkottak ilyen közösséget. 4. Nem lehet kétséget kizáróan bizonyítani, hogy az utolsó vacsorára az esszénus étkezés hatással lett volna, hiszen a fellelhető három forrás eléggé hiányos. Fontos eltérés a kettő között, hogy az esszénusok naponta kétszer fogyasztották az ételt és sohasem este. Az is biztos, hogy nők ott nem lehettek jelen, míg az utolsó vacsora esetén ezt nem lehet kizárni. Az áldások, imádságok és tanítások sorrendjei sem egyeznek meg a kettőben. Az esszénus étkezésnél bárki is volt jelen, mindig egy pap adta az áldást. Abban sem lehetünk biztosak, hogy az esszénusok fogyasztottak bort ezeken az étkezéseken. Viszont azt, hogy az utolsó vacsora *tóda* lenne, valós lehetőségként kell számon tartani.

Arra a kronológiai eltérésre, ami az utolsó vacsora időpontjára vonatkozóan a szinoptikus evangéliumok és János evangéliuma között fennáll, nagyon sok magyarázat született: Jézus megelőlegezte a kivonulás ünnepét; több időpont létezett a húsvét ünnepére, mert a galileaiak nem tudták pontosan meghatározni a telihold idejét; a jeruzsálemi zsidók későbbre helyezték a húsvétot, hogy ne legyen két egymást követő pihenőnap. Billerbeck két naptárra vezette vissza a kérdést, amelyek a farizeusok és szadduceusok vitája miatt jöttek létre és a Holdnaptár és a Naphoz

igazodó naptár közötti különbség kiegyenlítése miatt további napok hozzáadását igényelte. A XX. század közepe táján megjelent tanulmányorozatban Annie Jaubert francia kutató szintén két naptárról beszél. Az egyik a hivatalos, papi naptár, amelyről a héber nyelven írt, Kr. e. 2. századból származó Jubileumok könyve tudósít. Mivel egy év ebben a naptárban 364 napból, négy 91 napos negyedévből áll, a liturgikus ünnepek minden évben ugyanarra a napra esnek: Niszán hó 15-e minden évben szerdára esik, így a pászka-vacsorára kedden este, naplemente után került sor.¹² A másik naptár a Qumránban és talán Galileában is használt Naphoz igazodó naptár. János a hivatalos jeruzsálemi szerint, míg a szinoptikusok a qumráni szerint mutatják be az eseményeket. Jaubert véleményét látszólag meggyőző érvelése ellenére sem sokan fogadják el. Hoehner azt feltételezte, hogy kétféle időszámítás létezett attól függően, hogy a napot estétől estig vagy napkeltétől napkeltéig számolták. Ez alapján magyarázza azt, hogy Jézus egy nappal korábban, Niszán hó 14-én tartotta volna az utolsó vacsorát, ami nem valószínű. Leaney szerint János evangéliumának történeti dokumentum jellegét sokan túlhangsúlyozzák, noha a négy evangélium közül ez rendelkezik a legnagyobb teológiai hangsúllyal. Jézust az Isten bárányaként mutatja be (vö. Jn 1,29), ami erősen hozzájárul ahhoz, hogy a szinoptikusokkal szemben ne azonosítsa az utolsó vacsorát a húsvéti vacsorával: Jézust éppen abban az órában adják át keresztre feszítésre, amikor a húsvéti bárányt a templomban feláldozzák (vö. Jn 19,14). Betániai megkenésére is akkor került sor, amikor a húsvéti bárányt kiválasztották (vö. Jn 12,1), valamint a húsvéti bárányra vonatkozó előírás is beteljesedett Jézus keresztre feszítésekor: „Mert ezek azért történtek, hogy beteljesedjék az Írás: »Csontját ne törjék össze.« (vö. Jn 19,36; Kiv 12,46; Szám 9,12)¹³

Az utolsó vacsora időpontjára vonatkozó sok érv és ellenérv között nagyon nehéz eligazodni, s annak ellenére, hogy János evangéliuma készült el a legkésőbb (a Kr. u. 1. század végén), a szinoptikusok és János közül választva a legfiatalabb apostol művét kell a fellelhető források alapján hitelesnek tekintenünk. John P. Meier Jézusról szóló könyvében¹⁴ nagyon alapos értékelést követően jutott erre a következtetésre. Az mindenképpen biztos, hogy János pontosan tudósított arról, hogy a zsidó hatóságok Jézus Pilátus előtti pere előtt még nem fogyasztották el a húsvéti vacsorát, s ezért tisztának kellett maradniuk, így ők nem is mentek be Pilátushoz. Az is kétségtelen, hogy nem az ünnepen, hanem az előtte való napon feszítették keresztre Jézust, pontosan azon a napon, amikor a húsvéti bárányt a templomban leölték. Meier sem tudott azonban meggyőző választ adni arra, hogy a szinoptikusok miért beszéltek pászka-vacsoráról. Azt azonban el lehet fogadni tőle, hogy a kétféle hagyomány abban megegyezik, hogy a vacsora jellegét nem a pászka határozta meg. Mi miatt alakulhatott ki mégis igen korán az utolsó vacsora húsvéti

¹²Vö. Ratzinger, Joseph XVI. Benedek, *A názáreti Jézus Második rész A jeruzsálemi bevonulástól a feltámadásig*, Budapest 2011, 88-89.

¹³Freedman, David Noel (szerk.), *The Anchor Bible Dictionary Volume 4. K-N*, New York 1992, 234-237.

¹⁴Vö. Meier, J.P., *Marginal Jew. Rethinking the Historical Jesus I. The Roots of the Problem and the Person*, New York 1991, 372-433.

jellege? Meier válasza egyszerű, de lényegre törő: „Jézus tudta, hogy hamarosan meghal. Tudta, hogy a pászkavacsorát már nem költheti el. Mindennek teljes tudatában övéit egészen különleges utolsó vacsorára hívta meg, amely nem tartozott egyetlen zsidó rítushoz sem. Az ő búcsúja volt ez, amelyen valami újat adott, önmagát ajándékozta igazi bárányként, és ezzel megalapította a saját pászkáját.”¹⁵

Az új pászka megértéséhez - amelyben a régi teljes értelmet nyert - néhány őszövétségi témát is röviden át kell tekintenünk.

1.2.1. A szövetség

Az egyiptomi szolgaságból népét kivezető Isten a Sínai hegynél szövetséget kötött velük. Saját kezdeményezéséből és akaratából választotta ki azt a népet, amelytől azt kérte, hogy csak Őt imádjá, csak neki szolgáljon, rajta kívül más Istent ne ismerjen. Miután a nép beleegyezett az Isten szövetségi akaratába, ünnepélyes szertartás végeztek, melynek során leölt bikák kiömlő vérének felét az oltárra öntötték - a kőoltár Istent jelképezte - a másik felével pedig a népet hintették meg, miközben Mózes ezeket a szavakat mondta: „Ez annak a szövetségnek a vére, amelyet az Úr megkötött veletek e szavak alapján!”¹⁶ Ez a szövetség biztonságot és alapot biztosított az izraelita nép minden tagjának, amelynek feltétele az volt, hogy ne térjen el a szövetségekötéskor vállalt dolgoktól.

1.2.2. Az áldozat

A Sínai hegyi szövetségekötés áldozati szertartás volt. Ez azonban nem egyedülálló, hiszen szinte az emberiség minden vallásában jelen van az istenségnek bemutatott áldozat. Az áldozatbemutatók célja sokszor az volt, hogy kielégítsék az istenek szükségleteit, lecsillapítsák haragját, esetleg az áldozatot bemutatók „lefizessék” az isteneket. Ez előfordulhatott az izraeliták között is, de az izraelita vallás hivatalos képviselői ezt elutasították, mivel tisztában voltak azzal, hogy az Istennek nincs szüksége semmilyen dologra, amit az ember adhat neki. Az áldozati szertartás célja az, hogy az ember az áldozat, mint ajándék által kifejezze az Isten iránti önatadó szeretetét. A nép áldozatának elfogadása az Isten részéről csak a szövetségben érthető meg. Izrael történetében a próféták sokszor figyelmeztették a választott népet, hogy az áldozataik teljesen hiábavalóak, ha azokat nem töredelmes és alázatos szívvel, jog és igazság szerint mutatják be az Úrnak.¹⁷

1.2.3. Az áldozati lakoma

Az áldozati szertartáshoz szinte mindig áldozati lakoma is társult. Ennek „alapanyaga” az áldozati állat Istennek felajánlott és a papoknak járó rész maradéka,

¹⁵Ratzinger, *op. cit.*, 91-92.

¹⁶Kiv 24,8c

¹⁷Vö. Ám 5,21-24

amelyet visszkapott a felajánló. Ez azonban már nem közönséges, hanem az Istentől visszkapott étel, amelynek elfogyasztása egységet, közösséget hozott létre az Isten és a felajánló között. A hétköznapi étkezés is óriási jelentőséggel bír az ember számára: külső energiaforrást, ételt kell igénybe vennie, hogy az élethez, az életben maradáshoz szükséges energiához jusson. Ugyanakkor az étkezés közösségi dimenzióval is rendelkezik, hiszen ha az embernek módjában áll, másokkal eszik.

1.2.4. Az emlékünnap

Az izraelita áldozati szertartások a sok hasonlóság mellett abban térnek el a pogány áldozati szertartásoktól, hogy azok az Isten kinyilatkoztatásával és tetteivel állnak kapcsolatban, amelyekkel az Isten megmutatta irántuk való szeretetét és irgalmát. A szertartások során ezeket az isteni tetteket és szavakat idézik emlékezetükbe. A legkiemelkedőbb példa erre az egyiptomi szolgaságból való szabadulásra emlékezés, a húsvéti bárány szertartása. Az ünnepet megelőzően Niszán hó 13. és 14. között az egész házat átkutatták, hogy a kovászos kenyeret megtalálják, amit ha 14-én 11-ig nem fogyasztottak el, akkor délben el kellett égetni.¹⁸ Niszán hó 14-én este a Templomban aznap feláldozott bárányt családonként fogyasztottak el, emlékezve a szolgaság földjéről való szabadulásra. A vacsora menete a következő volt: a családfő asztali áldását követően egy pohár bort ittak, majd kesernyés salátát fogyasztottak piros mártással, melynek szimbolikus értelme volt. A saláta a keserű szolgaságra, a piros mártás a piros téglákra emlékeztette őket, amelyet a kényszermunka során kellett készíteniük. Az emlékezést segítette még az események konkrét felidézése, amelyet a legfiatalabb gyermek azon kérdésére: „Mit jelent ez a szertartás?”, a családfő válaszolt meg a kivonulás eseményeinek felidezésével. A báránypecsenye emléke annak a báránylakomának, amelyet a tizedik csapás éjszakáján fogyasztottak az Isten angyala pusztításától megkímélt izraeliták. A kovásztalan kenyér pedig az idő rövidsége miatt megkeletés nélkül készített kenyér emléke, ugyanakkor a pusztai vándorlás mannájára is utal. A magyarázat után a 113. és 114. zsolttárral magasztalták az Isten, majd pedig ittak még egy pohár bort, aztán kezdték a lakomát. A családfő a kezébe vett egy kovásztalan kenyeret, mondott egy imát, legtöbbször a következő szavakkal: „Magasztaltassál, Urunk, Istenünk, a világ királya, aki megcselekszed, hogy a föld kenyeret teremjen.”¹⁹ Ezt követően a házigazda megtörte a kenyeret, evett egy falatot és a többieknek is adott egy-egy falatot. A bárány és minden más étel elfogyasztása után a családfő poharát ismét megtöltötték borral, amelyet egy hálaadó ima után kiivott, mint ahogy mindenki más a sajátját. Végül a 115-118. zsolttár imádkozásával zárult az ünnepi lakoma. Ez a lakoma tehát az egyiptomi szolgaságból való megszabadulás emlékünnepe, amely során az Isten Izraelt megmentő tetteire való emlékezés mellett annak a megvalósására is sor került, hogy ez az Isten az, akinek a támaszára a jelenben is igényt tartanak. Az ősökkel kötött szövetség alapján az Isten irgalma és hűsége a biztosí-

¹⁸Vö. Haag, Herbert (szerk.), *Bibliai lexikon*, Budapest 1989, 660.

¹⁹Cserháti Sándor, *Pál apostolnak a korinthusiakhoz írt első levele Fordítás és magyarázat*, Budapest 2008, 510.

téka ezen kérés meghallgatásának. Sok imádság ezt az alapmotívumot tartalmazza: az ősökre való tekintettel, a nekik tett ígérek alapján az Isten ne számítsa be az utódok vétkeit és legyen irgalmas velük. Nemcsak a múlt és a jelen, hanem a jövő is hozzátartozik az emlékünnap lényegéhez: az emlékünnap célja, hogy siettesse a messiási kor eljövetelét.

1.2.5. Az új szövetség

A Sínai hegyenél kötött szövetség két alanya nem egyenrangú: az izraelitáknak üdv-történetük során meg kellett tapasztalniuk, hogy az Isten hűségével szemben az isteni jótéteményekre nagyon gyakran hűtlenséggel, törvénszegéssel válaszoltak. A prófétai figyelmeztetések, mint pl. Jeremiás korszó-törése, Ezekiel levágott hajfürtjeinek elégetése, mind a büntetés bekövetkeztét erősítették meg. Akkor, amikor Jeruzsálem elesett, az Isten prófétáin keresztül vigasztalta a népet: egy új és örök szövetséget fog kötni velük, amelyet az ember nem törhet meg. Ekkor az Isten megbocsátja bűnüket, új szívet ad nekik, saját Lelkét helyezi beléjük, hogy mindnyájan megismerjék az Urat.²⁰

1.2.6. Az Úr szolgálja

Deutero-Izajás négy énekben mutatta be azt a szolgát, aki prófétai és királyi vonásokat ötvözve már anyja méhétől fogva kiválasztott és Isten Leleke tölti el. A maga büntelen volta ellenére „... őt a mi vétkeinkért szúrták át, a mi bűneinkért törték össze; a mi békességünkért érte fenyítés, és az ő sebe által gyógyultunk meg.”²¹ Ő az Isten üdvösségének közvetítője minden nemzetek számára. Sok magyarázat látott már napvilágot arra vonatkozóan, hogy a próféta eredetileg ki(k)re gondolt a szenvedő szolgáról jöendőlvé. Az azonban kétségtelen, hogy az ősegház szilárd meggyőződése szerint ez a szolga nem más, mint Jézus Krisztus.

1.2.7. Velünk az Isten

Az önmagát kinyilatkoztató Isten transzcendens, ugyanakkor felfoghatatlan módon közel is van az emberhez. A kinyilatkoztatás sátrában, majd a jeruzsálemi templomban lakó Istent azonban mégsem lehet megfogni. Krisztus szerette az Isten házát, de elutasította azt a régi áldozati kultuszt, amely az elszertartásodozás és a hamis külsőségekben való bizakodás veszélyének volt alanya. Új módon van velünk az Isten, nem egy építményben, hanem az Isten-ember Jézus Krisztusban. Ő az Immánuél, a „Velünk az Isten”, aki megváltó halálával megnyitotta számunkra az Édenkert ajtaját.²²

²⁰Vö. Jer 31,31-34

²¹Iz 53,5

²²Vö. Nemeshegyi Péter, „Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre..” *Az eukarisztia teológiája*, Szeged 1994, 13-23.

1.2.8. A szöveg története

Az eucharisztia alapításának szavait négy helyen találhatjuk az Újszövetségi Szentírásban: mindhárom szinoptikus evangéliumban és az első Korintusiakhoz írt levélben. Az eltérő szövegeket két csoportra oszthatjuk. Az egyikbe a Máté és Márk evangéliumában található szöveg tartozik, míg a másikba Lukács evangéliuma és Pál apostol levele. A hasonlóság, az ünnepélyes formula arra enged következtetni, hogy az ősegyház liturgikus gyakorlatában jelen volt már, amikor írásba foglalták. Ezt erősíti meg az a tény is, hogy Pál azt írja, hogy „az Úrtól” kapta, amit átadott nekik. Itt nem magán kinyilatkoztatásra, hanem egyházi hagyományra kell gondolnunk, mivel a nemzetek apostolatától függetlenül keletkezett iratokban is megtalálhatók. A Lukácssal való azonosság onnan származik, hogy Pál apostol abból a síriai Antióchiában élő keresztény közösségből indult missziós utakra, amelyből Lukács evangélista származott. Lukács és Pál szövege nem függ egymástól, s mindkettőn érezhető, hogy a Jézus korában beszélt hétköznapi nyelvből, arámból készült fordítások, amelyek Antióchiában az úrvacsora-szövetség típus 40-es években használt formájának tanúi. Márk szövege független ettől a két szövegtől, viszont Máté szövege Márkén alapszik.²³ A négy szöveg hasonlóságának oka az utolsó vacsora elbeszélésének Krisztus feltámadása és mennybemenetele utáni továbbadása arám nyelven.

A négy szövegváltozat egyike sem egyezik meg a másikkal szó szerint. Lényegileg mind magában hordozza a test és vér külön történő említésével a Jézus erőszakos halálára való utalást. A sóma (héber *básár*, arám *bisrî*) nem csak a testet jelenti, hanem az egész embert. A vér (görög *haima* - héber *dám*) az élet hordozója, ami által az Isten az életet akarja adni az embereknek. Az „értetek” kifejezés inkluzív értelmű - mint ahogy a „sokakért” is -, azaz mindenki jelentéssel bír. Ezt erősíti meg, hogy az emlékezetre vonatkozó, cselekvést kifejező igét a folyamatos cselekvést, ismétlődést kifejező imperativus praesens igealakban találhatjuk. Ezzel megegyező jelentéssel bír a Máté szerinti „egyétek”, amely lényegi részesevést jelöl.

1.2.9. Az utolsó vacsora értelme

Jézus a tanítványaival családtként ült asztalhoz, ahol Krisztus volt a családfő. Eljött az „órája”, hogy ő, mint Úr és mindenki szolgája feláldozza az életét. Az „áldásmondás” és a „hálát adás” a kétféle szövegváltozatban ugyanarra utal: Jézus az Atyát magasztalta és nem a kenyeret áldotta meg. Majd megtörte és anélkül, hogy evett volna belőle, odaadta tanítványainak a következő szavakkal: „Vegyétek ez testem, mely értetek adatik. Ezt tegyétek emlékemként.” Valószínű, hogy a maga teljességében nem fogták fel a tanítványok, miről is van szó, amikor a jézusi tanítást követően a vörös borral teli kelyhet kezébe vette, Istent magasztaló imát mondott, majd anélkül, hogy ivott volna belőle a tanítványainak adta ezekkel a

²³Lásd a két forrás elméletet, in Thorday Attila (szerk.) *Jeromos Bibliakommentár II. Az Újszövetség könyveinek magyarázata*, Budapest 2003, 29-41.

szavakkal: „Ez a kehely az új szövetség véreben, mely sokakért kiontatik.” Halálát megjövendölve utalt egy új életben bekövetkező találkozásra.

1.2.10. Közös estebéd Jézussal

Nyilvános működése során Jézus sokszor étkezett együtt másokkal. Nem a társadalom felső rétege vagy a vallásos elit volt részese az asztalközösségének, hanem az általuk lenézett és megvetett emberek: vámosok, bűnösök, mint pl. Zakeus. Az apostolok sem voltak tökéletes emberek, de Jézus mégis velük, a nyilvános működés java részét vele át- és megélő apostolokkal osztotta meg az utolsó vacsorát. Annak ellenére, hogy a kereszttől elmenekültek, mégsem szakadt meg az asztalközösségük Krisztussal, amit elsősorban Lukács apostol jegyzett fel.

1.2.11. Jézus, az Úr szolgája

Az utolsó vacsorán végbevitt jézusi cselekedet szimbolikus, prófétai tett²⁴, melynek során Jézus odaadja önmagát, életét. Az arám *bisrî*, „testem” szó ugyanis nemcsak húst jelent, hanem elsősorban a halandó embert is. A vörös bor szétosztása pedig vértanúságát jelzi, mely által a sokaság bűnbocsánatban részesül. Az „adatik” és „kiontatik” igék passzív igenemű alakjai Istenre utalnak, mint végső okra. Jézus így vált az atyai szeretet végletekig elmenő kinyilatkoztatójává. Jézus ezzel a prófétai tettel magára vette az izajási „Úr szolgájának” szerepét, önként ajánlotta fel életét. Ahhoz, hogy Jézus maga új szövetséggé lehessen, ahhoz ki kellett ontania vérét az utolsó cseppig. Krisztus testének és vérenek átadásakor nem azt mondta, hogy „nektek adom”, hanem azt, hogy „értetek adatik”, illetve „értetek kiontatik”. Jézus Atyához való áldozati visszatérése minden ember javára, értetek történik.

1.2.12. Jézus a szövetségi áldozat

A páli-lukácsi szöveggel szemben Márk és Máté szövege nemcsak az Úr szolgájának gondolatkörét tartalmazza, hanem a Kiv 24. fejezetében leírt mózesi szövetségi áldozatát is. Mózes azt mondta: „Ez a vér a szövetségé”, míg Jézus: „Ez vérem, a szövetségé.” A birtokos személyrag különbsége jelzi azt, hogy itt már nem a bikák, az áldozati állatok, hanem Jézus vére által történik a szövetség megkötése. A márkai „test” és „vér” szavak párhuzama utal az ószövetségi állatáldozatokra, melyek következtében a hívő emberek a szövetség kegyelmében részesülhettek.

1.2.13. Jézus önmagát adja az újszövetségi áldozati lakoma ételeként-italaként

Mind a négy szöveg alapján állítható, hogy Jézus nemcsak szimbolikus tettet akart végrehajtani, azaz megmutatni, hogy ő az Úr szolgája, hanem adni is akart a tanítványainak. Ez az apostolok számára teljesen természetes volt, hiszen ők is gyakran

²⁴Vö. da Spinetoli, Ortensio, *Lukács A szegénység evangéliuma*, Szeged 2001, 672.

fogyasztottak az áldozati állatokból. Tudták azt is, hogy ez azt jelenti, hogy az Isten asztalközösségének, a szövetség kegyelmének lettek részesei. Ám az ószövetségi áldozatokkal szemben itt már csak egyetlen egy áldozat van, maga Jézus. Jézus, amikor új szövetséget alapított, akkor az újszövetségi áldozat evése és ivása által akarta az újszövetség kegyelmében részesíteni a tanítványokat. Mivel ő az egyetlen áldozat, ezért kellett testét és véréit étellé és itallá tennie, amelyet - mint Isten Fia - sokszor bizonyított hathatós szava által valósított meg. Testvévé lett a kenyér és vérévé a bor, mert az Isten Fia szólt. Ezeknek a szavaknak a kiejtése azonban igényli azt is, hogy teljesen altruista legyen, ne akarjon megtartani a maga számára semmit. Jézus nem a bonyolult jeruzsálemi szertartásokat, hanem a lehető legegyszerűbb módot választotta az újszövetségi áldozat megvalósítására. Melkizedekek alakjára emlékeztet, aki kenyeret és bort vitt Ábrahámnak és megáldotta őt.²⁵ Családi vacsora ez, amelyen a mindenkinek kijáró kenyeret és bort veszi magához az Isten házanépe. Az apostolok akkor biztosan meglepődtek, amikor Jézus azt mondta: „Igyatok ebből mindnyájan, mert ez vérem.” A zsidóknak tilos volt vért inniük, mert a vért az élet szállító eszközének tekintették, az élet ura pedig az Isten. Jézus azonban ezzel a tetteivel éppen azt akarta kifejezésre juttatni, hogy az új szövetségben az Isten életet ad nekünk, Krisztusban az ő saját életét. Jézus szentségi jelenléte a mi számunkra van jelen és nem elsősorban a kenyérhez és borhoz viszonyuló jelenlét.

1.2.14. Az újszövetség emlékűnepe

Jézus nemcsak az utolsó vacsorán részt vett apostolait részesítette az újszövetség kegyelmében, hanem azokra is gondolt, akik majd az ő szavukra hinni fognak benne. Ezért mondta: „Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre!” Bár ez a mondat nem szerepel a márki-mátéi szövegben, mégis joggal feltételezzük, hogy tudatában voltak ennek a krisztusi parancsnak. Az ősegyház nem merte volna ezt tenni, ha Jézus nem hagyta volna meg ezt nekik. Ahogy az ószövetség idején a húsvéti báránycsoporthoz emlékünnepe volt, úgy lett az újszövetség emlékűnepe az Úr vacsorája.²⁶ Ekkor több dologra emlékezünk: az Atya szeretetére, mely egyszülött Fiát adta értünk; a Jézus szeretetét is bizonyító megváltó halálra és feltámadására. Ugyanakkor nemcsak az Atyára és Jézusra emlékezünk, hanem kérjük az Atyát, hogy ő is emlékezzen meg a mi tökéletes embertársunkról, s rá való tekintettel legyen irgalmas hozzánk, hiszen Jézus az üdvösségünk egyetlen reménye és biztosítója.²⁷ Ennek az emlékűnepe a legrégebbi elnevezése: „az Úr vacsorája”, ahol a Kyrios a feltámadt Krisztust jelzi. Másik elnevezése a „kenyértörés”, amelyet a kincsüket feltű hűvek az Isten házanépehez még nem tartozó emberek jelenlétében használ-

²⁵Vö. Ter 14

²⁶A görög „emlékezni” ige különböző, a teljes Szentírásban előforduló jelentésárnyalatainak összefoglalásához lsd. Tessarolo A., *Dizionario dei concetti biblici del Nuovo Testamento*, Bologna 1986, 990-996.

²⁷Kittel, Gerhard (szerk.), *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament Erster Band A -*, Stuttgart 1953, 351-352.

tak. Az örömmel megült kenyértörés, illetve a Krisztus halálát is magába foglaló Úr vacsorája ugyanazon valóság kifejezésére szolgál. Az újszövetség emlékünnepeinek múltat, jelent és jövőt magába foglaló dimenzióját Pál apostol így foglalja össze: „Mert amikor ezt a kenyeret eszitek, és ezt a kelyhet isszátok, az Úr halálát hirdetik, amíg el nem jön.”²⁸

2. Szent Pál tanítása az Úrvacsoráról

Pál apostol minden levele alkalmi írás, amelyben a címzettek körében fennálló problémát igyekezett orvosolni. Valószínűleg efezusi tartózkodása során fejtette ki álláspontját a korintusiak körében kialakult helyzetről, amikor az eucharisztia alapításának szavait is lejegyezte. A korintusi egyházban az „erősek” azt gondolták, hogy mindent szabad, pl. részt venni a pogány isteneknek bemutatott áldozati lakomán is. Mivel ezek az istenek nem léteznek, Pál azt megengedi, hogy a piacokon forgalmazott áldozati húsból vásároljanak és fogyasszanak, mivel a bálványoknak feláldozott húsról nem ragad semmilyen káros erő, de azt semmiképpen sem tartja jónak, hogy a korintusi keresztények közül néhányan a pogány barátaikkal együtt pogány isteneknek bemutatott áldozati lakomán vegyenek részt. Pál okfejtése az isteni kinyilatkoztatást egységes folyamatnak tekintve a zsidó nép pusztai bűnbeesését és az azért járó büntetést előképnek és figyelmeztetésnek tartja a jelen helyzetre is. Így a keresztény, ha visszatér korábbi, bűnös életére, akkor pusztulás vár rá. Pál szerint a keresztény szentség nem mágia, hanem a krisztusi életre való képesítés forrása. Az Úr vacsorájával kapcsolatban kifejti: „Az áldás kelyhe, amelyet megáldunk, nem Krisztus vérében való részesedés? És a kenyér, amelyet megtörünk, nem Krisztus testében való részesedés? Mert egy a kenyér, s egy test vagyunk sokan, hiszen mindnyájan egy kenyérből részesülünk.”²⁹ Pál az eucharisziát az első keresztények által használt, zsidó eredetű kifejezésekkel illeti: „áldás kelyhe” illetve „kenyérzségés”. A kenyérben és borban, mint Krisztus testében és vérében való részesedés által a keresztényben Krisztus él és ő Krisztusban. Ez azonban a keresztények egymással való viszonyát is jelzi: ugyanazt a kenyeret eszik. Ez a kenyér nem azért egy, mert az egész közösség egyetlenegy kenyérből eszik - ez több száz fő esetén elképzelhetetlen - hanem azért, mert az egyetlenegy Úr, azaz Jézus Krisztus testéből részesülünk. Pál apostol ebben a levélben kitér az eucharisziával kapcsolatos másik korintusi problémára is: a szeretetlakomákon történt visszaélések miatt a „kenyértörés” megcsúfolásáról volt szó. Pál kifejti, hogy ezek a lakomák nélkülözik a szeretetet, mivel a gazdagok dőzsölnek, a szegények pedig éheznek, nem valósul meg körükben a krisztusi szeretet, a Krisztust követő közösségi élet.³⁰ Ezért Pál így figyelmezteti őket: „Aki tehát méltatlanul eszi a kenyeret, vagy issza az Úr kelyhét, vétkezik az Úr teste és vére ellen. Vizsgálja meg tehát az ember

²⁸1Kor 11,26

²⁹1Kor 10,16-17

³⁰Vö. Freedman, David Noel, *The Anchor Bible Dictionary Volume 5. O-Sh*, New York 1992, 667.

önmagát, és úgy egyék e kenyérből és igyék a kehelyből, mert aki úgy eszik és iszik, hogy nem különbözteti meg a testet, saját ítéletét eszi és issza.”³¹ A nemzetek apostola a korintusiak körében előforduló nagyszámú betegség és haláleset okát is ebben látja. Tipikus páli megvilágításba kerül tehát az evangéliumokban megfigyelt tanítás az utolsó vacsoráról: az Úr halálát hirdeti ez a vacsora, mely a hívekre árasztja üdvözítő erejét. A Krisztus testében és vérében való részesedés által a hívek Krisztus testévé válnak. Ennek következménye, hogy élő hittel és szeretettel kell élniük egészen addig a napig, amíg az Isten lesz minden mindenben.³²

Befejezés

Az utolsó vacsora elbeszélése két fontos eseményt mutat be: Jézus elárulásának kijelentését illetve az eucharisztia megalapítását. Függetlenül attól, hogy az utolsó vacsora valójában egybeesett-e a zsidó pászka ünneppel vagy sem, az kétségtelen, hogy Jézus Krisztus saját pászka ünnepéről van szó. A vacsora során a Vele legszorosabb, legközvetlenebb kapcsolatban álló tizenkét apostol a kenyérben és borban az ő testét és véréét vette magához, mert az Isten szava hathatós szó, megvalósítja azt, amit kijelent. Jézus kinyilvánította, hogy önként adja oda az életét minden emberért, annak az új szövetségnek a keretében, amely mindenkinek biztosítja az üdvösség lehetőségét.

Irodalomjegyzék

- Cserháti Sándor (2008): Pál apostolnak a korinthusiakhoz írt első levele Fordítás és magyarázat. Budapest, Luther Kiadó.
- da Spinetoli, O. (2001): Lukács a szegények evangéliuma. Szeged, Agapé Kft. Ferences Nyomda és Könyvkiadó.
- da Spinetoli, O. (1998): Máté az egyház evangéliuma. Szeged, Agapé Kft. Ferences Nyomda és Könyvkiadó.
- Dér Katalin - Jorsits Attila (2011): Beavatás Márk evangéliuma. Budapest, Kairosz Kiadó.
- Egger-Wenzel, R. - Ernst, M. (szerk.) (2008): Herders Neues Bibellexikon. Freiburg, Verlag Herder.
- Ernst, J. (2010): Lukács Egy teológus portréja. Győr, Kairosz Kiadó.
- Freedman, D.N. (szerk.) (1992): The Anchor Bible Dictionary Volume 4. K-N. New York, Doubleday.
- Freedman, D.N. (szerk.) (1992): The Anchor Bible Dictionary Volume 5. O-Sh. New York, Doubleday.
- Gnilka, J. (2000): Márk. Szeged, Agapé Ferences Nyomda és Könyvkiadó.
- Haag, H. (szerk.) (1989): Bibliai lexikon. Budapest, Szent István Társulat Az

³¹1Kor 11,27-29

³²Vö. Nemeshegyi, op.cit., 24-50.

Apostoli Szentszék Könyvkiadója.

Kittel, G. (szerk.) (1953): Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament Erster Band A- . Stuttgart, Verlag von W. Kohlhammer.

Meier, J.P. (1991): *Marginal Jew. Rethinking the Historical Jesus I. The Roots of the Problem and the Person.* New York, Doubleday.

Nemeshegyi Péter (1994): „Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre..” Az eukarisztia teológiája. Szeged, Agapé Kft. Ferences Nyomda és Könyvkiadó.

Ratzinger, J. XVI. Benedek (2011): *A názáreti Jézus Második rész A jeruzsálemi bevonulástól a feltámadásig.* Budapest, Szent István Társulat Az Apostoli Szentszék Könyvkiadója.

Schwank, B. (2001): *János.* Szeged, Agapé Kft. Ferences Nyomda és Könyvkiadó.

Tessarolo, A. (1986): *Memoria,* In: Coenen, L. - Beyreuther, E. - Bietenhard, H. [szerk.], *Dizionario dei concetti biblici del Nuovo Testamento.* Bologna, Edizioni Dehoniane Bologna. 990-996.

Thorday Attila (szerk.) (2003): *Jeromos Bibliakommentár II. Az Újszövetség könyveinek magyarázata.* Budapest, Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat.

... ● ...

Gánicz Endre teológus, Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola, Szentírásstudományi Tanszék

Eradikációs kezelés hatása vashiányos vérszegénység lefolyására *Helicobacter Pylori*val fertőzött betegeknél

Albók Éva, Chohey Iván, Fábry Zoltán

Ungvári Nemzeti Egyetem, Orvosi Továbbképző Központ,
Belgyógyászati és Családorvosi tanszék, Ungvár, Ukrajna

Abstract. Efficiency estimation of eradication therapy in *Helicobacter pylori*-infected patients with concomitant iron deficiency anaemia.

The cause of the development of many chronic gastrointestinal diseases is *Helicobacter pylori* (HP). The results of researches conducted in the past show that HP can be a starting factor in the development of not only gastro duodenal diseases, but also iron deficiency anaemia, prevalence of which incessantly grows in whole world. Thus, the Maastricht Consensus-III (2005) recommends eradication therapy for all patients with iron deficiency anaemia (IDA) associated with HP. This article contains some published results of our own researches, which aimed to investigate the influence of eradication therapy by different schemes on infected HP patients' blood values without use of iron replacement therapy.

Keywords: iron deficiency anaemia, *Helicobacter pylori*, iron metabolism, eradication therapy, iron replacement therapy

DOI: 10.19055/ams.2012.3/4-5/7

A vashiányos vérszegénység (VV) világszerte az egyik leggyakoribb hiánybetegség. Előfordulása a különböző országokban más anémia típusokhoz viszonyítva is magas - közel 75-85% [1,2]. Klasszikus leírás szerint microcytaer, s elkülönítendő a thalassaemiától, a sideroblastos anaemiától és a krónikus betegségekkel összefüggő, illetve ólommérgezés következményeként fellépő anaemiától [42].

A VV megelőzése kulcsfontosságú bármely társadalmon belül, mivel ezen kóros folyamat jelentősen súlyosbíthatja más heveny vagy krónikus megbetegedés lefolyását, gátolja az érzékszervek optimális működését folyamatosan csökkentve azok funkcionalitását, terhességi és szülési szövődményeket is okozhat, gyermeknél és kamaszoknál pedig kedvezőtlenül befolyásolhatja a mozgásbeli és a mentális fejlődést. A felnőttek vérszegénysége azért is különösen káros mivel jelentősen csökkenti a munkaképességet, valamint annak minőségét, ezzel évente komoly gazdasági károkat okozva az érintett országokban.

Prevalenciája különböző népességi csoportokban 2% és közel 20% között változik, ezáltal komoly fejtörést okozva minden nemzetiség egészségügyi szakembereinek az adott ország fejlettségi szintjétől függően. A WHO utóbbi évek adatai alapján arra a következtetésre jutott, hogy VV és/ vagy latens vashiány (LV) tapasztalható a Föld lakosságának 66-80%-nál. Ezen lakosság 33%-a reproduktív korban lévő nő, 39% - gyermek (26% 1-6 éves) [1,2,42].

Az Egyesült Államokban a VV prevalenciája jelentős kortól, nemtől és rassztól függő eltéréseket mutat. Annakidején aktuálisnak véelve a kóros folyamattal való harcot egészségügyi kampány kezdődött „Healthy People 2010” elnevezéssel, melynek célja az volt, hogy 2010-re a vashiányos vérszegénység előfordulási arányát rassztól függetlenül 5% alá szorítsa a kisdetek, 1% alá az óvodáskorúak és 7% alá a fogamzóképes korú nők körében [43]. A kampány alapfeladatai viszont csupán részben teljesültek, a VV jelenleg is nagymértékben jelen van a világ összes országában.

Ezen negatív tendenciákat figyelembe véve a WHO a 2000. évben hemoglobinjavító programot fejlesztett ki az egész földkerekség számára, melynek pontjai egyelőre, sajnos, csupán elméleti jelentőséggel bírnak [2].

A UNICEF és a WHO 2006-ban együttes erővel igyekezett nemzetközi figyelembe helyezni a VV és LV globális megelőzésének fontosságát, felhívást intézve a világ összes egészségügyi minisztériumának, hogy saját nemzeti és területi sajátosságait figyelembe véve dolgozzanak ki olyan programokat, melyekkel a 2010. évre legalább egyharmadára csökkenthető a fent említett kóros folyamat prevalenciája [1,2].

Ukrajnában a VV előfordulása szintén igen magas, sajnos a nemzeti prevenciósi programok ellenére is mára soha nem látott méreteket öltött.

Az Ukrán Egészségügyi Minisztérium adatai alapján a vérszegénység elterjedtsége 2008-ban 2,1 megbetegedés volt (1000 lakosra számítva). Leggyakoribb előfordulása a VV-nak a Vinnyicai, Ternopoli, Ivano-Frankovszki, Cserkasszi és Kárpátaljai területeken van. Ugyanakkor a VV és LV prevalenciája Ukrajnában jelentősen magasabb a fent említett összmutatótól, 2008-ban elérte a 88%-ot (!) [4,7].

Emellett még egy fontos tényező került napvilágra az elmúlt években: a felnőtt korban diagnosztizált VV és LV közel 30%-nál nem sikerült megállapítani a kóros folyamat etiológiai tényezőjét [4], amely felveti a kérdést: nem állhat-e valamely, Ukrajnában gyakori prevalenciával bíró kóros folyamat ezen meghatározatlan eredetű VV-ek mögött?

Az utóbbi évek során egyre többet hallhatunk a *Helicobacter pylori* (HP) nevezetű kórokozóról, melynek előfordulása mind világszerte, mind Ukrajnában is igen magas [5-7].

A HP-fertőzés a Föld lakosságának nagyjából felét érinti, a transzmisszió főként gyermekkorban történik [25]. Leggyakoribb prevalenciával főként a fejlődő országokban találkozunk (70-80%), leginkább azokban a szociálisan hátrányos helyzetű családokban, ahol valamelyik családtag már fertőzött. A fejlettebb országokban a HP elterjedtsége jóval alacsonyabb, kb. 20-40-ot tesz ki% [6,25]. Magyarországon a szeroepidemiológiai felmérések szerint az előfordulás a kettő között van, kb. 52-63%, bár az elmúlt évek során alkalmazott eradikációs kezelések eredményeként inkább az alacsonyabb mutatóhoz közelít [41].

Igen érdekes képet mutat a korcsoportok szerinti HP-prevalencia megoszlás különböző országok adatai szerint. A fejlődő országokban a 2 éves korú gyermekek kétharmada fertőzött, míg a fejlett országokban a HP-fertőzöttség gyakorisága még a 10 éveseknél is csupán 10%-os. Előbbieknél a lakosság 15-20 éves korban 90%-ban (!) fertőzött, az utóbbiaknál pedig 40 éves kor alatt a lakosság 20%-a, 60 éves kor felett pedig 50%-a fertőzött [41].

Ukrajnában a HP-fertőzöttség, a VV és LV-hoz hasonlóan - igen magas, 65-85%. Gyakrabban fordul nagyvárosi lakosoknál (52,4%), ritkábban vidéki területeken (38,6%) [4,7].

Különböző országok kutatói egyre gyakrabban vizsgálják - és többnyire bizonyítják - a HP-t nem-gasztrointesztinális lokalizációjú negatív hatásait [4-6,8,23,28-29,31]. Így, az utóbbi évek során több szerző is feltételezi HP szerepét a VV esetleges kialakulásában is [5,9-22,24,26-27,30,32-40]. Bár egybehangzó következtetés eddig még nem született, mára már több, tudományosan megalapozott elmélet is van arról, miképpen hathat a HP a VV és LV kialakulására. Az elmúlt évek tematikus kutatásai, és azok eredményeit a 1. sz. táblázatban foglaltuk össze.

Figyelembe véve az aktuális nemzetközi kutatások eredményeit, számunkra is igen érdekessé vált, kapcsolatban lehet-e a magas HP-prevalencia a szintén magas VV-prevalenciával, valamint: állhat-e a HP-fertőzöttség a fent említett ismeretlen eredetű VV-ek mögött Ukrajnában?

Vizsgálatunk feladatai: 1. Megállapítani a HP-fertőzöttség gyakoriságát a kárpátaljai felnőtt lakosság körében. 2. Meghatározni az ismeretlen eredetű VV előfordulásának gyakoriságát HP-val fertőzött személyeknél. 3. Összehasonlítani a HP-fertőzött nem anémiás, valamint VV-ban szenvedő betegek klinikai állapotát, meghatározni azok vérkép-mutatóinak különbözőségeit. 4. Feltárni az eradikációs kezelés esetleges közvetlen, avagy közvetett hatását a HP-val fertőzött, vérszegény betegek klinikai állapotára, vérkép-mutatóira, valamint a VV általános lefolyására.

A vizsgálat folyamata, felhasznált vizsgálati módszerek:

1. lépés: HP-fertőzöttség meghatározása. A HP-pozitív, és negatív betegek vérképmutatóinak összehasonlítása.

N ^o	Szerzők, hely, a vizsgálat időpontja	Vizsgált személyek száma	Következtetések
1.	Shafiqul A. Sarker, et al India, 2004 [39]	25	A HP-pozitív gyermekpáciensek vas-abszorpciója a HP-negatívakkal összehasonlítva nem volt szignifikánsan alacsonyabb.
2.	Seo J.K. et al, Korea, 2002 [38]	693	A HP-pozitív betegek feritin-szintje alacsonyabbnak bizonyult a HP-negatívakéhoz viszonyítva.
3.	Berg G. et al, Németország, 2001 [11]	1806	
4.	Milman N. et al, Dánia, 1998 [32]	2794	
5.	Parkinson A. J. et al, USA, 2000 [35]	2080	
6.	Choe J.H. et al, Korea, 2001 [14-16]	220	
7.	Ashorn M. et al, Finnország, 2001[8]	8	
8.	Choe J.H. et al, Új Zéland, 2003 [17]	1060	Nem volt szignifikáns különbség a HP-pozitív,- és negatív betegek feritinszintjének összehasonlítása-kor.
9.	Peach H.G. et al, Ausztrália, 1998 [36]	Különböző korú nők	Szignifikánsan magasabb feritinszint a HP-pozitív nőknél.
10.	Kohno M. et al, Japán, 2000 [30]	6	Refrakter kamaszkori anémia klinikai és laboratóriumi tünetredukciója sikeres eradikáció után.
11.	Toyonaga A. et al, Japán, 2000 [40]	365	Magasabb vasszintű mutatók a HP-negatív személyeknél.
12.	Annibale B. et al, Olaszország, 1999 [9]	30	VV tünetredukció az eradikáció utáni 12 hónapra.
13.	Collet J.A. et al, Ausztrália, 1999 [31]	1064	Bizonyított kapcsolat a HP-fertőzöttség és az alacsony SeFe-szint között.

1.sz táblázat. Összefoglaló táblázat az utóbbi évek során végzett HP és VV közötti kapcsolattal foglalkozó vizsgálatokról, azok eredményeiről.

Még az 1. lépés folyamán kizártuk azokat a betegeket, akik olyan ismert patológiában szenvedtek, amelyek megalapozhatták a VV kialakulását, mégpedig: onkohematológiai megbetegedések, különböző típusú és súlyosságú vérzések, posztoperatív állapotok, gyomorrezekció, heveny fertőzések, onkológias folyamatok, máj-, vesebetegségek, kollagenózisok. Nem vehettek részt a vizsgálatban terhes nők és kismamák, vegetáriánusok, valamint azon személyek, akik előzőleg allergiás reakciót mutattak a vizsgálat során tervezett eradikációs kezelés bármely komponensére.

A HP-fertőzöttséget endoszkópos vizsgálat általi CLO-tesztekkel („Pliva Lachema”), HP-antigen cito-stool-teszttel (imunokromatográfias módszerrel), valamint anti-HP Ig G mennyiségi kimutatásával (immunofermetális elemzés - „ImmunoComb” Orgenics teszt) végeztük. Mindösszesen 171, különböző korú, felnőtt kárpátaljai lakost vizsgáltunk meg, melyek közül 120 bizonyult HP-fertőzöttnak (70,2%), ebből 58 nő (48,3%), és 62 férfi (51,7%) volt. Az vizsgált betegek átlagéletkora 47,2 év volt, a vizsgált betegek életkora 22-től 87-ig váltakozott.

A HP-pozitív betegek az 1. csoportba kerültek, a HP-negatívak - a 2. csoportba.

Az összehasonlítást a csoportok átlagos értékei, valamint korcsoportok és nemek közötti felosztás alapján is elvégeztük.

2. lépés. A HP-pozitív VV-ben szenvedő betegek szűrése. Az 1. lépés során, a vérkép elemzés alapján meghatároztuk azon betegek számát, akik VV-ban szenvedtek. A 2. lépés folyamán kiszűrtük azokat a betegeket, akiknél a diagnosztizált VV ismeretlen eredetű volt, ők képezték a 1. csoportot. A meghatározott etiológiájú VV-ban szenvedőket kizártuk a vizsgálat további menetéből egyúttal optimálisabb, differenciáltabb kezelést biztosítva számukra. A közép, és súlyos fokozatú VV képviselőit szintén tervünk szerint ki kellett zárunk a további vizsgálatokból, viszont a laboreredmények elemzésével a vizsgált személyek között csakis enyhe fokú VV-vel találkoztunk.

A vizsgálati alapszámú csoportba (1/a) azokat a személyeket soroltuk, akiknek anamnézisében múltbéli allergiás reakciókat találtunk a tervezett kezelés során alkalmazandó bármely típusú perorális vaskészítményre (emiat nem szedhettek azokat), vagy heveny emésztőszervi panaszai miatt ellenjavallatokkal rendelkeztek a VV vaskészítményekkel való perorális korrekciójához.

A nem verszegény HP-fertőzött 1. csoport maradék képviselőit az 1/b csoportba soroltuk.

A VV szűrésénél a következő diagnosztikai kritériumokat használtuk: hemoglobin-szint - férfiaknál $\leq 13,0$ g/dL., nőknél $\leq 12,0$ g/dL, SeFe - ≤ 12 mkmol/L (immunhemilumineszcens módszer), Se vaskötő-képesség ≤ 69 mkmol/L, ferritinszint ≤ 30 ng/ml (immunhemilumineszcens módszer). A betegek vérképeit ugyanazon „Cobas Integra” típusú hemoanalizátoron készítettük.

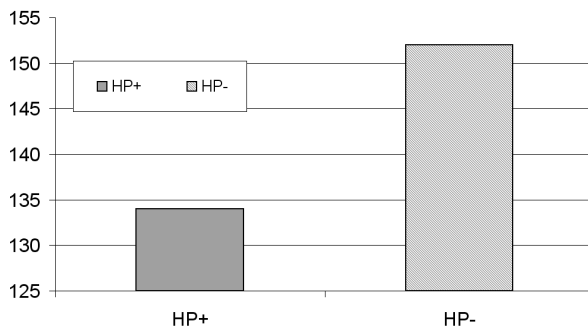
3. lépés. A HP-pozitív ép vérképű, valamint VV-s HP-fertőzött betegek eradikációs kezelése, azok összehasonlító elemzése.

A HP-fertőzöttség elsődlegességétől függően két eradikációs sémát alkalmaztunk: 1. Tradicionális triterápia - az első alkalommal diagnosztizált HP-pozitív betegek esetében: omeprazol - 20 mg 2x/nap, amoxicillin 1,0x2/nap, klaritromicin - 500mgx2/nap. 2. „5+5” séma - reinfekció esetén: első 5 nap - omeprazol - 20 mg 2x/nap, amoxicillin - 1,0x2/nap, majd a köv. 5 nap - omeprazol - 20 mg 2x/nap, klaritromicin - 500mgx2/nap, tinidazol - 500 mg 2x/nap. Az eradikációs kezelés javítására, valamint a kezelés utáni mikroflóra-károsodás helyreállítására minden betegnél ugyanazon probiotikum-készítményt alkalmaztunk. Az eradikációs sikerességét a kezelés utáni 4. héten végeztük HP-antigen cito-stool-teszttel (immunokromatográfias módszerrel).

Eredmények

A fent említett módszerek segítségével megállapítottuk, hogy az általunk megvizsgált, diszpepsziás panaszokkal küszködő betegek igen magas arányban szenvednek HP-fertőzöttségtől. A 171 felnőtt kárpátaljai lakos közül 120 bizonyult HP-fertőzöttnek (70,2%). Ezzel egy igen magas prevalencia-mutatót kaptunk, amely, sajnos, alátámasztja az Ukrajnára vonatkozó mutató átlagos értékét is.

Főbb hangsúlyt szeretnénk volna fektetni a betegek laboratóriumi értékeinek elemzésére. Összehasonlítottuk az 1. és 2. csoport képviselőinek vérképmutatóit, miáltal kiderült (1. sz. ábra), hogy a HP-pozitív betegek hemoglobin-szintje átlagosan $133,6 \pm 5,06$ g/L volt, vagyis - jelentősen és szignifikánsan alacsonyabb volt a HP-negatívak ugyanazon mutatójától ($153,5 \pm 6,36$ g/L).

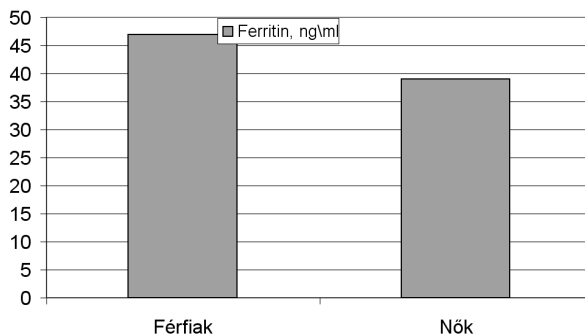


1. ábra. A HP+ és HP- betegek átlagos hemoglobin-szintjének (g/L) összehasonlítása ($p < 0,05$).

A betegek vasháztartását jellemző laborértékeit megvizsgálva kiderült, hogy a VV előfordulása jóval gyakoribb a HP-pozitív betegeknél (27,5%) a HP- személyekhez viszonyítva (5,9%). Ugyancsak le kell szögeznünk, hogy a HP-negatív betegeknél minden esetben (3) sikerült meghatároznunk a VV kialakulásának pontos okát, míg a HP-pozitív VV-ben szenvedőkről nem mondhatjuk el, hiszen közöttük 33 esetből csupán 4 (12,1%) esetben találtunk HP-n kívül más feltételezhető etiológiai tényezőt.

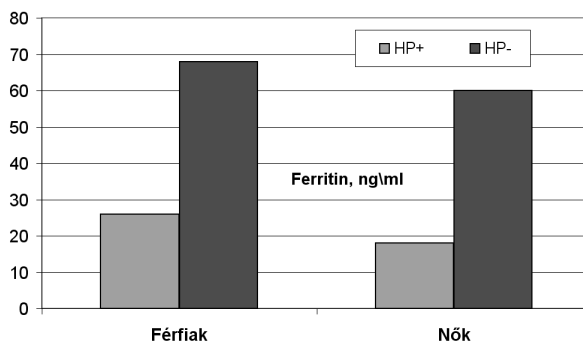
Tovább elemezve a betegek labormutatóit, összehasonlítást végeztünk a HP-pozitív és HP-negatív személyek ferritin-szintjéről, s kiderült, hogy a pozitív személyeké szignifikánsan alacsonyabb volt ($p < 0,05$). A szervezet vasháztartását jellemző labormutatókat vizsgálva kíváncsiak voltunk arra, hogy léteznek-e nemtől függő különbségek, s a csökkent átlagos ferritin-szintet nem csupán a női nem képviselőinek laborértékei okozzák-e? Hogy kiderítsük, először a HP-fertőzöttséget nem véve figyelembe, az vizsgálati csoportot felosztottuk nemek szerint, s amint azt a 2. sz. is ábra jellemzi, a női csoportnál kissé alacsonyabb (ám nem szig-

nifikáns) ferritin-értékeket (39 ± 21 ng/mL) kaptunk az férfiak ugyanazon átlagos értékénél (48 ± 19 ng/mL).



2. ábra. A megvizsgált betegek átlagos ferritin-értékeinek nemek szerinti megoszlása (magyarázat a szövegben).

Bár az eltérés nem öltött szignifikáns méretet, mégis szükségesnek találtuk, hogy nemeket-, és HP-fertőzöttséget együttesen figyelembe véve elemezzük a kapott laboreredményeket, melyeket a 3. sz. ábra jellemez.

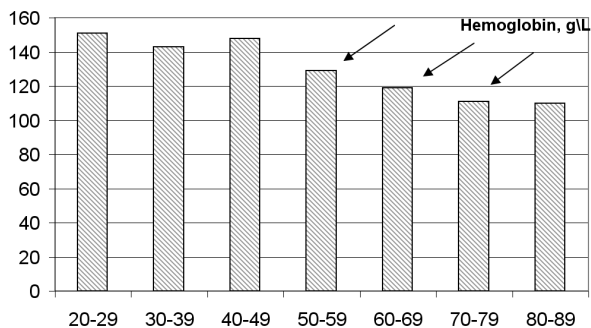


3. ábra. A megvizsgált betegek átlagos ferritin-értékei nemek, - valamint HP-fertőzöttség szerinti megoszlása (magyarázat a szövegben).

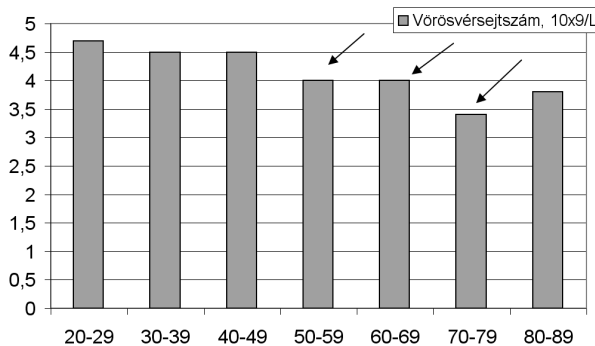
Mint láthatjuk, a HP-pozitív személyek átlagos ferritin-szintje nemcsak a női nem mutatói által volt szignifikánsan alacsonyabb, hiszen a HP-pozitív férfiak ferritin-átlagértékei is jelentős csökkenést mutattak HP- férfitársaikhoz viszonyítva. Ennek eredményeképpen leszögezhetjük, hogy kiszűrve a vizsgálati csoportból a nőgyógyászati megbetegedésekben szenvedő nőket, olyan szelektált női csoportokat

kaphattunk, amelyeknél, bár kissé alacsonyabb vasháztartás-mutatókat kaptunk a férfi csoportokhoz viszonyítva, ám ezen értékek nem mutattak szignifikáns különbséget a férfiak azonos HP-csoportjainak átlagértékeihez viszonyítva, viszont szignifikáns különbséget adtak a nemen belüli HP-fertőzöttség utáni felosztáskor.

Érdekes törvényszerűségekre bukkantunk, amikor különböző korcsoportokra osztottuk a 1. csoporthoz tartozó betegeket (HP-fertőzött), majd megvizsgáltuk azok vörösvérsejt-, és hemoglobin-szintjüket. A kapott eredményeket az 4. és 5. ábrákon tüntettük fel.



4. ábra. A vizsgált személyek hemoglobin-, és átlagos vörösvérsejtszintje korcsoportoktól függően (magyarázat a szövegben).



5. ábra. A vizsgált személyek hemoglobin-, és átlagos vörösvérsejtszintje korcsoportoktól függően (magyarázat a szövegben).

Mint láthatjuk, a HP-pozitív betegek hemoglobin-szintje fordítottan arányos a betegek korával ($p < 0.05$, az 50 év fölötti korosztályoknál, a fiatalabb korosztály-csoportok értékeihez viszonyítva).

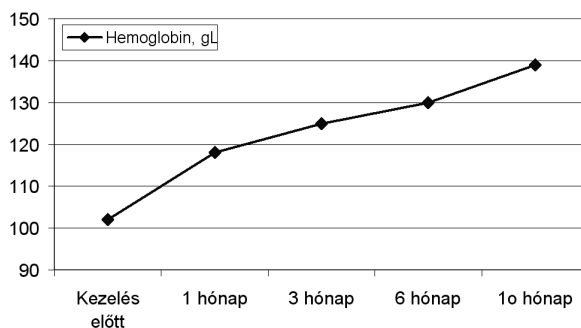
Hasonló tendenciát mutatott a HP-fertőzött betegek vörösvérsejt-szintje is, bár ezen mutató szignifikáns különbséget csupán a jóval idősebb korosztálynál mutatott ($p < 0.05$, a 70 év fölötti korosztálynál, a többi korosztálycsoport értékeihez viszonyítva).

Miután más törvényszerűséget nem találtunk a betegek labormutatóit vizsgálva, hozzáláttunk a HP-fertőzöttek eradikációs kezeléséhez a fent említett differenciált eradikációs sémákat alkalmazva.

Az alkalmazott kezelést minden beteg viszonylag jól viselte, és bár néhány esetben enyhe hányinger, fejfájás, étvágycsökkenés jelentkezett, ezek intenzitása igen enyhe jellegű volt, így a HP-pozitív betegek mindegyike 100%-ban teljesítette a javasolt kezelési programot.

Az elvégzett kezelés eredményességét az eradikáció utáni 4. héten végeztük el. A tradicionális kombinációval kezelt betegek eradikációs eredményessége 86% volt, míg az „5+5” sémával eradikált páciensek kezelési eredményessége jóval magasabb - 92% volt. A sikertelen eradikációs betegeket a vizsgálati csoportokban hagyva, probiotikumokkal utókezelve tovább figyeltük, a sikeresen eradikált betegekkel együtt, majd a vizsgálat lezártaival szelektívebb sémát alkalmazva kezeltük.

A megfigyelést az eradikáció utáni 1., 3., 6., 10. hónapok folyamán végeztük a betegek klinikai állapotát, valamint előzőleg már összehasonlított laborértékeit vizsgálva. A kapott eredményeket a 6. sz. ábrán közöltük.

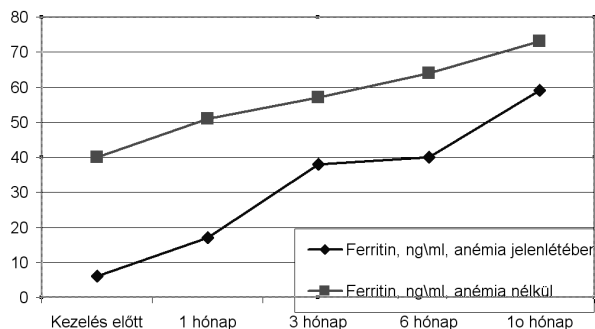


6. ábra. A kezelt betegek átlagos Hg-szintjének változása az eradikáció utáni időszakban ($p < 0.05$ - a kiindulási és köztes pontok közötti azonos szakaszokban).

Mint láthatjuk, a HP-pozitív, VV betegeknél, már az 1 hónap végeztével pozitív dinamikát tapasztalhatunk, vaskészítmények alkalmazása nélkül, a további hónapok folyamán ezen javulás szignifikáns méreteket öltött a kezdeti értékekhez viszonyítva ($p \leq 0,05$).

Megfigyeltük a kezelt betegek átlagos feritin-szintjének változását is ugyanazon megfigyelési szakaszokban, azt tapasztaltuk, hogy az említett laboratóriumi átlagérték úgyszintén növekedett a megfigyelési időszak elteltével, s már a 3 hónap vé-

gére szignifikáns különbséget mutatott a kiindulási átlagértékhez viszonyítva (lásd 7 sz. ábrán). Ugyanakkor azt is le kell szögeznünk, hogy az említett laborérték normalizálódása nemcsak a HP-pozitív, VV betegekénél volt tapasztalható. A 7 sz. ábrából kifolyólag elmondhatjuk, hogy a HP-pozitív, nem vérszegény betegek ugyanazon labormutatói szintén szignifikánsan növekedtek a kezdeti, kiinduló értékekhez viszonyítva ($p < 0,05$). S bár ennél a csoportnál nem beszélhetünk VV-ről, világosan látszik, hogy az alkalmazott eradikációs kezelés igen sokat javított kissé megcsappanó félben lévő vaskészletükön.

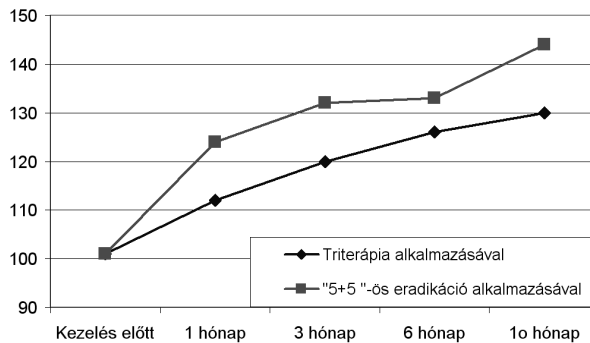


7. ábra. A kezelt betegek átlagos feritin-értékeinek változása az eradikáció utáni időszakba. ($p < 0,05$ - a kiindulási és 3.hónapot jellemző csomópontoktól számítva - a VV-ben szenvedő betegekénél, $p < 0,05$ - a kiindulási és 6. hónapot jellemző csomópontoktól számítva - a VV-ben nem szenvedő eradikált betegekénél).

Érdekesnek találtuk megvizsgálni, lehetnek-e átlagos laborérték-különbségek az eradikációs kezelés típusától függően? Függhet-e a vérkép-javulás egyértelműen az eradikáció eredményességétől, gátolhatja-e jelentősen a laborértékek javulását a HP további perszisztálása a vizsgálati csoportok egyes képviselőinél? A kapott eredményeket a 8. sz. ábra jellemzi.

Mint láthatjuk, a laborértékek javulása egyenes korrelációt mutatott az eradikációs kezelés eredményességével, a megfigyelt értékek egyértelműen jobb dinamikát mutattak az „5+5” sémával kezelt betegekénél, ahol jóval magasabb volt az eradikáció eredményessége.

Következtetéképpen leszögezhetjük, hogy mint a kárpátaljai betegek példáján is egyértelműen bebizonyosodott, hogy a HP-jelenléte jelentősen csökkenti a szervezet vaskészletét, idővel LV vagy VV-get okozva, s a sikeres eradikációval megelőzhető eme, szinte már epidemiás méreteket öltött patológiás állapot kialakulása, avagy eredményesen kezelhető a már kialakult, enyhe VV akár vaskészítmények alkalmazása nélkül is.



8. ábra. Triterápiás (88%-os eradikáció) és „5+5”-ös (94%-os eradikáció) eradikációs sémák differenciált hatása a VV lefolyására ($p < 0.05$ mindkét csoport kezdeti és végső (10. hónap) megfigyelési pontja között, a két csoport végső megfigyelési pontjain tapasztalt értékek nem szignifikánsan különböznek).

Irodalomjegyzék

1. WHO, 2001: *Iron deficiency anaemia: Assessment, prevention and control*. Geneva.
2. WHO, 2000: Reg. Off. Eur.: *Complementary feeding and control of iron deficiency anemia in the Newly Independent States*. Presentation WHO at a WHA/UNICEF consultation - Copenhagen.
3. Бурков В., Бурдина Г. 2006: *Инфекция Helicobacter pylori с позиции практического врача*. Киев. «Здоров'я».
4. Гайдукова С., Выдыборець С., Сиван Л., Шприньян Т.: *Железобезфицитная анемия: современные подходы к диагностике и лечению*, К., «Здоров'я». 32 ст.
5. Дотарадський І.В., Исаков В.А., Татасаускас А.А.: *Внежелудочные эффекты Helicobacter pylori: продолжение инфекционного „ренессанса”?* - Рос. журнал гастроэнтерологии, гепатологии, колопроктологии. - 2000. №2. - С. 16-22.
6. Исаков В. Дотарадский И.: *Хеликобактериоз*. Москва, «Медкнига». 231 ст.
7. Федорук А., Некрасова Н. Вороб'єв П.: *Оцінка типічної практики лікування залізодефіцитної анемії у хворих похилого віку в умовах поліклініки*. Нове в гепатології та трансфузіології. 2004. №1. - С. 128-132.
8. Altshuler E.: *Association of Helicobacter pylori infection and Parkinson's disease already proposed*. - Acta.Neurol.Scand. - 1999. - №100. - p. 122-128.
9. Annibale B., Marignani M., Monarca B. et al. : *Reversal of iron deficiency anaemia after Helicobacter pylori eradication in patients with asymptomatic gastri-*

tis. - Ann.Intern.Med. - 1999. - №131. - p. 668-740.

10. Barabino A: *Helicobacter pylori*-related iron deficiency anemia: a review. // *Helicobacter*. - 2002. - №7(2). - p. 71-76.

11. Berg A: *Helicobacter pylori* infection and serum ferritin: a population-based study among 1806 adults in Germany. - Am.J.Gastroenterol. - 2001. - №96. - p. 1014-1024.

12. Bini E.J.: *Helicobacter pylori* and iron deficiency anemia: guilty as charged? Am.J.Med. - 2001. №111. - p. 495-502.

13. Byrd T. Horwitz M.: *Regulation of transferrin receptor expression and ferritin content in human mononuclear phagocytes: coordinate upregulation by iron transferrin and down-regulation by interferon gamma*. - Clin.Invest. - 1999. - №91. - p. 969-972.

14. Choe J., Kim S., Hong I.: *The relationship between Helicobacter pylori infection and iron deficiency: seroprevalence study in 937 pubescent children*. - Arch. Dis. Child. - 2003. №88(2). - p. 178-183.

15. Choe J., Kwon J., Jung M. et al.: *Helicobacter pylori*-associated iron deficiency anemia in adolescent female athletes. - J. Pediatr. - 2001. - №139. - p. 100-104.

16. Choe Y., Hwang T., Kim H. et al.: *A possible relation of the Helicobacter pylori pfr gene to iron deficiency anemia?* - *Helicobacter*. - 2001. - №6(1). - p. 55-64.

17. Choe Y., Oh Y., Lee N. et al.: *Lactoferrin sequestration and its contribution to iron-deficiency anemia in Helicobacter pylori-infected gastric mucosa*. - J.Gastroenterol.Hepatol. - 2003. - №18. - p. 980-985.

18. Dhaenens L, Szczebara F., Husson M.O.: *Identification, characterization, and immunogenicity of the lactoferrin-binding protein from Helicobacter pylori*. - Infect.Immun. - 1997. - №65. - p. 514-522.

19. Dickey W.: *Iron deficiency, gastric atrophy and Helicobacter pylori*. - Dig. Liver Dis. 2002. - №34. - p. 313-328.

20. Diop S., Aouba A., Varet B: *Reversal of iron deficiency anemia after eradication of Helicobacter pylori infection*. - Presse Medicale. - 2004. - №33. - p. 1517-1525.

21. Doig P., Austin J.W., Trust T.J.: *The Helicobacter pylori 19,6-Kilodalton-protein is an iron containing protein resembling ferritin*. - J.Bacteriol. - 1993. - №75.- p.557-618.

22. Dufour C., Brisigotti M., Fabretti G. et al.: *Helicobacter pylori* gastric infection and sideropenic refractory anemia. - J. Pediatr. Gastroenterol. Nutr. - 1993. - №17. - p. 225-232.

23. Fisher W., Gebert B., Haas R.: *Novel activities of the Helicobacter pylori vamoilating: from epithelial cells toward the immune system*. - Int. J. Med. Microbiol. - 2004. - №293. - p. 539-547.

24. Hacıhanefioglu A., Edebalı F., Celebi A., et al.: *Improvement of complete blood count in patients with iron deficiency anemia and Helicobacter pylori infection after the eradication of Helicobacter pylori*. - Hepato-Gastroenterology. - 2004. - №51. p. 313-318.

25. Hocker M., Hohenberger P.: *Helicobacter pylori virulence factors - one part of a big picture.* - Lancet. - 2003. - №362. - p. 1231-1233.
26. Husson M.O., Legrand D., Spik G. et al.: *Iron acquisition by Helicobacter pylori : importance of human lactoferrin.* Infect.Immun. - 1993. - №61. - p. 2694-2701.
27. Jilmar A., Candan F., Turan M.: *Coffe phagia and iron deficiency anemia: a possible association with Helicobacter pylori.* - Health Popul.Nutr. - 2005. - №23(1). - p. 102-106.
28. Joshimura M., Hirai M., Tanaka N. et al.: *Remission of severe anemia persisting for over 20 years after eradication of Helicobacter pylori in cases of Menetrier's disease and atrophic gastritis: Helicobacter pylori as a pathogenetic factor in iron-deficiency anemia.* - Intern.Med. - 2003. - №42. - p. 971-978.
29. Kerr J., Allkhattaf A., Barson A., Burnie J.: *An association between sudden infant death syndrome (SIDS) and Helicobacter pylori.* - Arch.Dis.Child. - 2000. №83. p. 429-434.
30. Kohno M., Muraoka S., Takahashi M. et al.: *Iron deficiency anemia associated with Helicobacter pylori gastritis.* - J. Pediatr. Gastroenterol. Nutr. - 2000. - №31. - 52-58.
31. Lehours P., Menard A., Dupont S. et al.: *Evaluation of the association of nine Helicobacter pylori-virulence factors with strains involved in low-grade gastric mucosa-associated lymphoid tissue lymphoma.* - Infect. Immun. - 2004. - №72. - p. 880-888.
32. Milman N., Rosenstock S., Andersen L. et al.: *Serum ferritin, hemoglobin, and Helicobacter pylori infection: a seroepidemiologic survey comprising 2794 Danish adults.* // Gastroenterology. - 1998. - №115. - p. 268-342.
33. Nahon S., Lahmek P., Massard J., et al.: *Helicobacter pylori-associated chronic gastritis and unexplained iron deficiency anemia: a reliable association?* - Helicobacter. - 2003. - №8(6). - p. 573-580.
34. Odum I., Andersen L.: *Investigation of Helicobacter pylori ascorbic acid oxidating activity.* - FEMS immunol. Med. Microbiol. - 1995. - №10. - p. 289-294.
35. Parkinson A., Gold B., Bulkow L. et al.: *High prevalence of Helicobacter pylori in the Alaska native population and association with low serum ferritin levels in young adults.* - Clin. Diagn. Lab. Immunol. - 2000. - №7. - 885-893.
36. Peach H., Bath N., Farish S.: *Helicobacter pylori infection: an added stressor on iron status of women in the community.* - Med. J. Australia. - 1998. - №169. - p.188-278.
37. Pellicano R., Rizzetto M. : *Is hepcidin the bridge linking Helicobacter pylori and anemia of chronic infection?A research proposal.* - Panminerva Medica. - 2004. - №46. - p. 165-174.
38. Seo J., Ko J., Choi K.: *Serum ferritin and Helicobacter pylori infection in children:a sero-epidemiologic study in Korea.* - J. Gastroenterol. and Hepatol. - 2002. - №17. - p.754-761.
39. Toyonaga A. , Okamatsu H., Sasaki K., Kimura H.: *Epidemiological study on food intake and Helicobacter pylori infection.* - Kurume Med. Journal. - 2000. -

№47(1). p. 25-30.

40. Shafiqul A. Sarker, Davidsson L., Mahmudet H. et al.: *Helicobacter pylori* infection, iron absorption, and gastric acid secretion in Bangladeshi children. - American Journal of Nutrition. - 2004. - №80(1). - p. 149-153.

41. Veres Gábor, Dr.: *Helicobacter pylori* fertőzés gyermekkorban. - Gyermekgyógyászat. - 2006. - №10. p. 115-120.

42. Zuckerman K: *Approach to the anemias*. In: Cecil RL, Goldman L, Ausiello DA. Cecil Textbook of Medicine. 22nd ed. Philadelphia, Pa.: Saunders.

43. Centers for Disease Control and Prevention. *Iron deficiency-United States*. 1999-2000. : MMWR Morb Mortal Wkly Rep. - 2002. - №51. p. 897-9.

... ● ...

Albók Éva belgyógyász-szakorvos, az orvostudomány magisztere, PhD-hallgató, egyetemi tanár

Chohey Iván belgyógyász-szakorvos, az orvostudomány doktora, professzor, az Ungvári Nemzeti Egyetem Továbbképző Karának dékánja, egyetemi tanár

Fábry Zoltán biokémikus, professzor, nyugalmazott egyetemi tanár

Szerzőink

Albók Éva belgyógyász-szakorvos, az orvostudomány magisztere, PhD-hallgató, egyetemi tanár. Született 1979-ben a kárpátaljai Beregszászon, Kárpátalján, Ukrajnában. Egyetemi tanulmányait 2000-ben kezdte az Ungvári Nemzeti Egyetem Általános Orvostudományi Karán, melyet kitüntetéses diplomával fejezett be 2006-ban. 2008-ban belgyógyász-szakorvosi vizsgát, valamint Mester (magiszteri) fokozatot szerzett ugyanitt. 2008. őszétől máig az Ungvári Nemzeti Egyetem doktori iskolájának PhD-hallgatója, dékán-asszisztense. Főbb kutatási területe: a vashiányos vérszegénység és *Helicobacter pylori*-asszociált állapotok vizsgálata, azok differenciált, komplex kezelésének tökéletesítése.

Belényi Emese szociológus A Partiumi Keresztény Egyetem Társadalomtudományi Tanszékének tanársegéde és a Debreceni Egyetem Neveléstudományi Doktori Programjának abszolutóriumot nyert hallgatója. Tanulmányait a nagyváradi Sulyok István Református Főiskola szociális munkateológia szakán (1997) és a Partiumi Keresztény Egyetem szociológia szakán (2007) végezte. Fő kutatási területe a fogyatékossgal élők társadalmi inklúzióját és esélyegyenlőségét elősegítő közpolitikák vizsgálata. A hallássérült gyerekek és fiatalok érdekében 1998-ban Szatmárnémetiben létrehozta a Szenzor Alapítványt.

Berényi Dénes atomfizikus, akadémikus, ny. egyetemi tanár. Született Debrecenben, 1928.-ban. A debreceni Piarista Gimnáziumban érettségizett. A KLTE TTK -n szerzett fizikus diplomát 1953-ban. Végzéstől a nyugdíjig az MTA Atommagkutató Intézetében dolgozik, 1976. és 1990 között igazgatóként. Az MTA-nak 1973. óta tagja, 1990. és 1993. között alelnöke. Számos magas kitüntetés és díj tulajdonosa, több hazai és külföldi egyetem díszdoktora, Debrecen város díszpolgára.

Chopej Iván belgyógyász-szakorvos, az orvostudomány doktora, professzor, az Ungvári Nemzeti Egyetem Továbbképző Karának dékánja, egyetemi tanár. Született Huszton, Kárpátalján, Ukrajnában, 1950-ben. Orvosi diplomáját az Ungvári Nemzeti Egyetem Általános Orvostudományi Karán, 1979-ben szerezte. 1982-ben sikeresen szakvizsgázott belgyógyászból, valamint PhD-fokozatot is szerzett a moszkvai Szecsenov Egészségügyi Akadémia bázisán. 1989-től 1991-ig a Szecsenov Moszkvai Egészségügyi Akadémia doktori programjának belgyógyász szakos hallgatója, nagydoktori disszertációját sikeresen megvédte 1991-ben. 1995-ben az Ukrán Tudományos Akadémia professzora lett. Ukrajna

Érdemes Orvosa. 2003-ban családorvosi szakvizsgát szerzett. Ukrajna Kárpátaljai Családorvosi Egyesületének elnöke. Számos magas kitüntetés, díj tulajdonosa, több egyetem díszdoktora. Főbb kutatási területe: a *Helicobacter pylori*-val asszociált kóros állapotok vizsgálata, kezelésük folyamatos optimalizálása.

Dávid Imre pszichológus, mentálhigiénikus, angol-magyar pszichológiai szakfordító. 1965-ben született Csongrádon. A csongrádi Batsányi János Gimnázium és Óvónői Szakközépiskolában érettségizett óvónői szakon. A KLTE-n szerzett pszichológus diplomát 1989-ben. Végzésétől kezdve folyamatosan a KLTE, majd a Debreceni Egyetem Pszichológiai Intézetében dolgozik tanársegédként, majd 2000-től egyetemi adjunktusként. 2001-től 2004-ig az MTA Bolyai János Kutatói ösztöndíjasa. 2000-ben szerezte meg PhD fokozatát az intelligencia és kreativitás kutatások témakörében. 2009-ben habilitált a Debreceni Egyetemen pedagógusok és egyetemisták többszemponútú mentálhigiénés összehasonlítása témakörében. 6 szakkönyv és egyetemi jegyzet szerzője, társszerzője. Több országos tehetséglevelő program szakmai irányítóinak egyike. 2008-tól a Pedagógiai-Pszichológiai Tanszék tanszékvezető-helyettese.

Fábry Zoltán biokémikus, professzor, nyugalmazott egyetemi tanár. Született Munkácson, 1939-ben. Diplomáját a Kijevi Állami Egyetem biológiai karán szerezte, 1962-ben. 1962-től 2005-ig az Ungvári Nemzeti Egyetem Biokémiai tanszékének vezetője, professzora. Ugyanakkor, 4 év folyamán a Debreceni Egyetem Főiskolai Karának lektora. Nagydoktori diplomáját 1989-ben védte meg a Kijevi Endokrinológiai és Anyagcsere-kutató Intézetben. 1990-ben professzori címet szerzett. A MTA doktora, a Debreceni Egyetem tanára. Számos tudományos publikáció szerzője (230), több monográfia, tankönyv társszerzője. Főbb kutatási területe: jódhiányos állapotok, valamint egyéb pajzsmirigy-funkciós zavarok vizsgálata.

Gánicz Endre teológus. A Gregoriana Pápai Egyetemen szerzett teológiai bakkalaureátusi címet (1996), majd a Pápai Biblikus Intézetben szentírástudományi licencia fokozatot (1999). A Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola Szentírástudományi Tanszék ének oktatója.

Hüse Lajos szociológus, humánbiológus. Biológiai és a szociológiai tanulmányait a Kossuth Lajos Tudományegyetem karain végezte, illetve fejezte be 1996-ban és 1997-ben. Ezt követően a Debreceni Orvostudományi Egyetem Egészségügyi Főiskoláján oktat szociális munkásokat, és biológia tudományokból megszerzi doktori (Ph.D.) fokozatát a humánbiológia, szociológia és a régészet interdiszciplináris területén végzett munkájára alapozva. 2004 és 2012 között a nyíregyházi módszertani Gyermekjóléti Központ igazgatója. Jelenleg a Debreceni Egyetem OEC Egészségügyi Karának adjunktusa. Főbb érdeklődési területe a kiilleszkedett gyermekek iskolai-társadalmi integrációja, valamint a közösségek, gyermekközösségek fejlesztésének gyakorlati kérdései.

Vincze Krisztián teológus, főiskolai adjunktus. A római Pontificia Universitas Gregorianán szerezte meg teológiai baccalaureatus fokozatát 2002ben, majd ugyanott a filozófiai licenciátus fokozatot 2004-ben. 2009-ben doktorált A Bécsi Egyetemen (Fakultät für Philosophie und Bildungswissenschaften, Institut für Philosophie). A Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola adjunktusa.

... ● ...

Szerzőink figyelmébe

Folyóiratunkban kizárólag a lap jellegének megfelelő, másutt nem közölt tanulmányt jelentetünk meg, anonim lektorálást követően. A megjelentetni kívánt cikkek terjedelme nagyjából egy szerzői ívet tegyen ki. Ez kb. 14-16 A/4-es oldalnak felel meg, mely nagyjából 45.000 karakter, szóközzel együtt. Ettől olykor lehet rövidebb, és csak igen indokolt esetben haladja meg a fenti mértéket. Kizárólag fekete-fehér ábrákat, táblázatokat alkalmazzanak - a grafikonok esetében kérjük a grafikonot alkotó adatok dokumentumát (pl. .xls file) külön csatolni, az esetleges szerkesztési problémák orvosolhatósága céljából. A kéziratot, valamint a lentebb felsorolt mellékleteket elektronikus változatban, külön-külön file-ban juttassák el a szerkesztőbizottság vezetőjéhez: Dr. Kiss János, acta.m.s@foh.unideb.hu

1. A tanulmány (12-es Times New Roman betűtípus, 1,5-es sorköz, az ábrákat a szövegbe ágyazva, vagy külön mellékletben, de a szövegben beazonosítható jelöléssel, számozással)
2. A grafikonok alapjául szolgáló adatokat tartalmazó file.
3. Képek, ábrák esetén kérjük külön állományban mellékelni azokat. A beküldött kép legalább 300 dpi felbontású legyen.
4. A tanulmány angol nyelvű absztraktja - idegen nyelvű tanulmányok esetében is, kivéve, ha az angol nyelven íródott; ebben az esetben az absztrakt nyelve a magyar. Az absztraktot ugyancsak angol nyelvű kulcsszavak gyűjteménye egészítse ki.
5. A szerző rövid (3-5 mondatos) bemutatása, életrajza.
6. A szerző nyilatkozata, hogy a közölni kívánt tanulmánya máshol nem jelent meg.

Az irodalmi hivatkozásokat a szövegben a következők szerint tüntessék fel: Amennyiben a szerző neve szerepel a szövegben, a név után az idézett mű zárójelbe helyezett megjelenési évszámával kérjük jelölni a hivatkozást, pl.: Selye (1956). Amennyiben a szerző neve nem szerepel a szövegben, úgy zárójelben szerepeljen a szerző(k) neve és a megjelenés éve, pl.: (Selye 1956) vagy (Konrád és Szelényi 1978). Oldalszámot csak a szó szerinti idézés vagy meghatározott részlet idézése esetén kell feltüntetni, pl.: Selye (1956: 25-26). A tanulmány szövegében a fentebb részletezett kereteken belül három szerzőig mindhárom, ennél több szerző esetén az első két nevet kell kiírni, „és munkatársai” megjelölést kell alkalmazni. Amennyiben a szerző(k)től több, azonos évben megjelent munka hivatkozására kerül sor, a tanulmányok megkülönböztetése a hivatkozás sorrendjében az évszám mellé írt a, b, c stb. betűkkel történik (pl. 2010a, 2010b stb.), melyet az irodalomjegyzékben is követni kell.

Az irodalomjegyzéket a szövegtörzs után, külön lapon kezdve kérjük összeállítani, mely a szerzők neve szerint szigorú betűrendben tartalmazza a tanulmányban hivatkozott teljes irodalmat. Az irodalomjegyzék ne tartalmazzon a szövegben nem hivatkozott művet, illetve feltétlenül tartalmazzon minden hivatkozott munkát. Az

irodalmi hivatkozások kizárólag elfogadott formái (a feltüntetett központozással) a következők: könyv: Szerző(k) (megjelenés éve): A mű címe. Kiadás helye, Kiadó neve. folyóiratcikk: Szerző(k) (megjelenés éve): A cikk címe. A folyóirat neve (az évfolyam sorszáma), a szám sorszáma: a cikk kezdő és befejező oldalszáma. gyűjteményes kötetben szereplő cikk: Szerző(k) (évszám): A cikk címe, In: a kötet szerkesztőjé(i)nek neve [szerk. vagy ed(s), vagy Hrsg.], A kötet címe. Kiadás helye, Kiadó neve. A hivatkozott írásmű kezdő és utolsó oldalszáma. Az internetes források esetében: Szerző(k) (a megjelenés éve - amennyiben az nyomon követhető): a cikk címe. A pontos webhely. Az irodalomjegyzékben a szerző vezetékneve, valamint keresztnévének kezdőbetűje, magyar szerzők esetében a teljes keresztnév szerepeljen.

A folyóiratban megjelent cikkek szerzői joga a kiadót illeti, beleértve az interneten való megjelentetés jogát is.

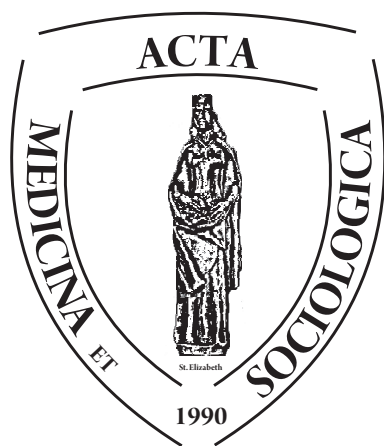
Az „Acta medicinae et sociologiae” szerkesztőbizottsága

Acta

Medicinae

et

Sociologica



Vol.3. No.4-5. 2012.
Debreceni Egyetem
Egészségügyi Kar, Nyíregyháza

Acta Medicinae et Sociologica

3. évfolyam 4-5. szám 2012

Volume 3. No.4-5. 2012

Alapítás éve: 2010

Főszerkesztő: Dr. Kiss János

Főszerkesztő-helyettes: Dr. Fónai Mihály

A kötetet szerkesztette: Dr. Hüse Lajos és Dr. Takács Péter

Szerkesztőbizottság: Dr. Semsei Imre (elnök), Dr. Kiss János (társelnök),
Mikóné Márton Julianna (titkár), Dr. Fábián Gergely,
Dr. Kósa Zsigmond, Dr. Ködmön József, Dr. Kalapos István,
Dr. Lőrincz István, Rákóczi Ildikó, Biró Péter, Dr. Lukácskó Zsolt,
Dr. Szöllösi János, Dr. Takács Péter

Tudományos tanácsadók:

Prof. Dr. Muszbek László, akadémikus

Prof. Dr. Pethő Attila, akadémikus

Felelős Kiadó:

Debreceni Egyetem Orvos- és Egészségügyi Centrum
Egészségügyi Kar

Szerkesztőség:

4040 Nyíregyháza, Sóstói 2-4.

Tel.: (42) 404-411, Fax: (42) 408-656

e-mail: info@de-efk.hu

Nyomdai előkészítés: VTP Bt.

HU - ISSN 2062-0284

Tartalomjegyzék

Berényi Dénes Korunk válsága és feladataink	5
Hüse Lajos Situáció- és érzelemfüggő eredménytorzítás egy iskolai integrációs program hatásvizsgálatában	9
Dávid Imre Tehetséges diákokat tanító pedagógusok többszempontú pszichológiai vizsgálata	29
Belényi Emese Szociális dimenziók a fogyatékossgal élő tanulók oktatása-nevelése terén	41
Vincze Krisztián Test-Lélek koncepciók és a mögöttük álló szemléletváltás az európai filozófiában	61
Gánicz Endre Az utolsó vacsora az Újszövetségi Szentírásban	81
Albók Éva, Chopey Iván, Fábry Zoltán Eradikációs kezelés hatása vashiányos vérszegénység lefolyására Helicobacter Pylorival fertőzött betegeknél	97
Szerzőink bemutatása	111
Szerzőink figyelmébe	114

Content

Dénes Berényi The crisis of our age	5
Lajos Hüse Situational and emotional outcome bias in an impact assessment of a school integration program	9
Imre Dávid Multi-criteria psychological measurement of gifted student's educators	29
Emese Belényi Socio-pedagogical dimensions in the education of learners living with disabilities	41
Krisztián Vincze Body-soul conceptions and the change approach behind them in European philosophy	61
Endre Gánicz The Last Supper in the New Testament	81
Éva Albók, Iván Chohey, Zoltán Fábry Efficiency estimation of eradication therapy in <i>Helicobacter pylori</i> -infected patients with concomitant iron deficiency anemia	97
Authors	111
For prospective authors	114